

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİYASAL AKIMLAR: FİKİR DERGİLERİ
EKSENLİ BİR ANALİZ (1923-1945)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal BEKTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

HAZİRAN– 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİYASAL AKIMLAR: FİKİR DERGİLERİ
EKSEN Lİ BİR ANALİZ (1923-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal BEKTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

“Bu tez sınavı 01/07/2021 tarihinde yüz yüze olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. KÖKSAL ŞAHİN	BAŞARILI
Doç. Dr. ASENA BOZTAŞ	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi DİLŞAD TÜRK MENOĞLU KÖSE	BAŞARILI

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Hilal BEKTAŞ
Öğrenci Numarası	:	Y186003004
Enstitü Anabilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİYASAL AKIMLAR: FİKİR DERGİLERİ EKSENLİ BİR ANALİZ (1923-1945)
Benzerlik Oranı	:	% 11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
...../...../20..... İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE Tarih:01.07.2021 İmza:		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TÜRK SİYASİ HAYATINDA BAŞLICA SİYASİ AKIMLAR	9
1.1.Osmanlı Devleti Döneminde Siyasi Akımlar	9
1.2.Tek Parti Döneminde Siyasi Akımlar: Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm	21
1.2.1. Tek Parti Döneminde Türkçülük	22
1.2.1.1. 1930-1945: Türkçü-Turancı Anlayış	25
1.2.1.2. Tek Parti Döneminde Anadoluçuluk	28
1.2.2. Tek Parti Döneminde İslamcılık.....	31
1.2.3. Tek Parti Döneminde Sosyalizm	36
BÖLÜM: 2 TEK PARTİ DÖNEMİ: BASIN	40
2.1. Tek Partili Dönemde Türk Siyasetinin Genel Görünümü	40
2.1.1. 1923-1938: Mustafa Kemal Atatürk Yıllarında Tek Parti Dönemi.....	43
2.1.2. İsmet İnönü Dönemi: 1938-1945	51
2.2. Tek Partili Yıllarda Basın-Yayın Hayatının Genel Görünümü	55
2.2.1. Takrir-i Sükun Kanunu ve Basın.....	59
2.2.2. 1928 – Dil Devrimi ve Basın.....	59
2.2.3. 1931- Matbuat Kanunu.....	60
2.3.4. 1935- Birinci Basın Kongresi’nden 1938- Türk Basın Birliği’ne.....	62
2.3.5. 1939-1945 Arası Türk Basınının Genel Durumu	64
BÖLÜM 3: TEK PARTİ DÖNEMİNDE FİKİR DERGİCİLİĞİ’NİN SOMUTLAŞTIRILMASI: KADRO, AĞAÇ, ÇINARALTI.....	68
3.1. Fikir Dergiciliği ve Tek Parti Dönemindeki Görünümü	68
3.2.Kadro Dergisi	75
3.2.1. Şevket Süreyya Aydemir ve Kadro	77

3.2.2. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Kadro	79
3.2.3. Burhan Asaf Belge ve Kadro.....	81
3.2.4. İsmail Hüsrev Tökin ve Kadro	82
3.3. Ağaç Dergisi.....	83
3.3.1. Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç.....	85
3.3.2. Mustafa Şekip Tunç ve Ağaç	95
3.3.3. Abdülhak Şinasi Akhisar ve Ağaç.....	96
3.3.4. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ağaç.....	98
3.4.Çınaraltı Dergisi	100
3.4.1. Orhan Seyfi Orhon ve Çınaraltı.....	102
3.4.2. Yusuf Ziya Ortaç ve Çınaraltı	108
3.4.3. Hüseyin Nihal Atsız ve Çınaraltı.....	112
3.4.4. Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Çınaraltı.....	127
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	147

KISALTMALAR

ASD	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YY	: Yüzyıl

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora		
Tezin Başlığı: Tek Parti Döneminde Siyasal Akımlar: Fikir Dergileri Eksenli Bir Analiz (1923-1945)				
Tezin Yazarı: Hilal BEKTAŞ		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE		
Kabul Tarihi: 01.07.2021		Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 147		
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi				
Bu çalışmanın amacı; Osmanlı Devleti'nde 19.yy'da ortaya çıkmış olan İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarının, Tek Parti yıllarındaki görünümünü siyasi konjonktürü ifade edebilme yetisi yüksek olan fikir dergileri üzerinden ortaya koymaktır. Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacıyla ortaya çıkan ana siyasi akımların, ortaya çıktıkları dönemde çeşitli fikir dergileriyle görünür oldukları bilinmektedir. Tek Partili yıllarda ise bu akımların, aktif siyasi muhalefetten ziyade çoğunlukla entelektüel çevrelerde görünür oldukları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında; Tek Parti yıllarındaki bu muhalif akımların fikir dergileri üzerinden temsil kuvvetini ölçebilmek amacıyla Kadro, Ağaç ve Çınaraltı fikir dergileri seçilmiştir. Seçilen fikir dergilerinin öne çıkan dörder yazarının zihinsel arka planları üzerinden, tek partili yıllarda, muhalif düşüncelerini ifade edebilme kuvvetleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de siyasi akımların ortaya çıkışları, fikir dergiciliğinin Tek Parti yıllarındaki görünümü ve bu yıllardaki ifade gücünün demokrasiyle ilişkisi soruları cevaplanmaya çalışılan diğer sorular olmuştur. Çalışma neticesinde; tek partili yıllarda toplumsal yaşamın hemen her alanında olduğu gibi basın-yayın üzerinde de bir kontrol mekanizmasının işlediği görülmüştür. Baskı ve kontrolün var olduğu bu yıllarda seçili fikir dergilerinin; yazılarını dikkatle hazırladıkları görülmüştür. Dergi sahiplerinin devlet yönetimiyle ilişkilerini iyi tutmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, tek parti yıllarındaki otoriter havanın, resmi ideoloji haricindeki fikir dergilerinin hareket alanını daralttığı, demokrasilerde var olması gereken özgür ifade kabiliyetinin tam olarak sağlanamadığı anlaşılmıştır.				
Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Siyasi Akımlar, Kadro, Ağaç, Çınaraltı.				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Political Currents In The Single-Party Period: An Analysis Of Ideas Journals (1923-1945)			
Author of Thesis: Hilal BEKTAŞ		Supervisor: Assist Prof. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	
Accepted Date: 01.07.2021		Number of Pages: V (pre text) + 147	
Department: Political Science and Public Administration			
The aim of this study is to reveal the appearances of Islamism, Turkism and Socialism movements that emerged in the Ottoman Empire in the 19th century, through intellectual journals with a high ability to express the political conjuncture. It is known that the main political movements emerged in order to save the Ottoman Empire were visible in various intellectual journals in the period they emerged. In the Single-Party years, it was determined that these movements were mostly visible in intellectual circles rather than active political opposition. Scope of work; Kadro, Ağaç and Çınaraltı intellectual journals were selected in order to measure the representation power of these oppositional movements in the Single Party years through the idea journals. Through the mental backgrounds of the four prominent writers of the selected opinion magazines, the power of expressing their dissenting opinions in the one-party years has been tried to be understood. The emergence of political movements in Turkey, the appearance of opinion journalism in the One-Party years and the relationship between the power of expression and democracy in these years were other questions that were tried to be answered. As a result of the study; In the single-party years, it was seen that a control mechanism was operating on the press and broadcasting, as it was in almost every area of social life. In these years when printing and control existed, selected idea magazines; It was observed that they prepared their articles carefully. It has been observed that the owners of the journals try to keep good relations with the state administration. Therefore, it was understood that the authoritarian atmosphere of the single-party years narrowed the field of action for opinion journals other than the official ideology, and the ability of free expression that should exist in democracies could not be fully achieved.			
Keywords: Single Party Period, Political Movements, Kadro, Ağaç, Çınaraltı.			

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde basın-yayın hareketinin; İkinci Mahmud döneminde 1831 yılında basılan ilk resmi gazete olarak bilinen Takvim-i Vakayi ile başladığı bilinmektedir. Basın hareketinin Batı'ya göre daha geç başlamasının temel sebebi, matbaanın ülkeye geç gelmesi olmakla birlikte devlet eliyle basımı yapılan gazetenin ardından yaklaşık 10 yıllık bir sürede dikkat çeken başka bir atılım olmadığı görülmektedir. Batı'da özellikle şahıslar eliyle yürütülmekte olan gazete, dergi basımı Osmanlı'da ancak 1841 yılına gelindiğinde ilk özel gazete olan Cerideyi Havadis'in basımı ile meydana gelmiştir.

Başlangıçta kendisini gazete alanında gösteren yayın hareketi 1849 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk derginin yayınlanmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Basılan ilk dergi Vakay-ı Tıbbiye adıyla tıp alanına ilişkin yazılar içermektedir.

1860-70'li yıllarda özellikle dergicilik alanında ilginin giderek arttığı görülmektedir. Bu dönemin en önemli dergilerinden birisi olan Mecmua-i Fünun, Batılılaşmayı savunan bir fikir dergisi olmakla birlikte Batı'daki gelişmeleri, düşünceleri, kavramları halka anlatmak gibi bir amaç belirleyerek ansiklopedik bir dergi niteliği taşımaktadır. Bu özelliği, kendisinden sonra yayın hayatına başlayan pek çok fikir dergisini etkilemiştir. Bu yıllarda askeri, kadın, tıp, mizah, çocuk, ekonomi gibi pek çok çeşitli alanda farklı dergilerin yayınlandığı, dergilere olan ilginin giderek arttığı görülmektedir.

“İstibdat Yılları” olarak bilinen İkinci Abdülhamit Dönemi'ne gelindiğinde hemen her alanda var olan baskının, basın üzerinde yoğun bir sansür olarak kendisini gösterdiği görülmektedir. Gazetelerde yazarların yorumdan kaçınarak, sadece gözlemlerini aktardığı yazıların varlığıyla birlikte konuyu daha derin inceleyen ve yorum odaklı yazılar barındıran dergilerin de ülke içinde hareket alanlarının oldukça kısıtlandığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde gazete ve dergilerde yayın yapan yazarların pek çoğunun Devlet Memuru olduğu bilinmektedir. Özellikle yazılarıyla öne çıkan, mevcut duruma karşı dikkat çeken yorumlarda bulunan kişilere memurluk teklif edilerek devlet kontrolüne alınmaya çalışıldığı düşünülmektedir. İstibdat yıllarında dergilerde özellikle ziraat gibi konularda yazıların fazlaştığı, yönetime yönelik eleştiri içerebilecek yazı türlerinin azlığı göze çarpmaktadır.

İlgili dönemde basın üzerinde var olan baskı ve sansüre karşı koyan ve devletin gidişatını kötü bularak eleştiriler yöneltmeye devam eden bazı kişilerin yurtdışına çıktıkları görülmektedir. Tarihimizde Jön Türkler olarak adlandırılan bu grubun özellikle Avrupa ülkeleri çoğunlukta olmakla birlikte gittikleri ülkelerde, basın hayatına tekrar girdikleri ve dergilerdeki yazılarıyla İkinci Abdülhamit yönetimini eleştirmeye devam ettikleri bilinmektedir.

İkinci Abdülhamit Dönemi'ni sonlandıran İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ilk etapta genel yaşantıda kendisini hissettiren özgürlük, basın-yayın organları üzerinde fark edilir bir etki oluşturmuştur. Bu dönemde farklı alanlarda çok sayıda dergi basımı olmakla birlikte en göze çarpanı fikir dergilerinin çeşitliliği ve sayıları olmuştur. Fikir dergilerinin yaygınlaşmasındaki arka plana bakıldığında; ülke içindeki Batı tarzı okullarda eğitim gören ve Batı'daki fikir akımlarından etkilenen gençlerin, istibdat yıllarında bizzat Avrupa'da yaşarken tecrübe edilen yaşantının etkisinde olmaları ve bu etkiyle 'Devlet, nasıl kurtulur?' sorusuna yanıt verme ve taraftar bulma çabalarının yer aldığı söylenebilir. Bu dönemde Türkçülük, İslamcılık, Sosyalizm gibi pek çok fikir akımını temsil eden dergi basılmakla birlikte hemen hepsinin ortak gayesinin kendi düşüncelerini halka anlatabilmek olduğu söylenebilir.

Takip eden yıllarda Trablusgarp ve Balkanlarda savaşan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan - Çanakkale Cephesi'ndeki büyük başarısına rağmen - mağlup olarak çıkmış, ardından büyük bir kurtuluş mücadelesi vermeye başlamıştır. Milli Mücadele Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde; basının mücadeleye doğrudan ve dolaylı etkileri olduğu bilinmektedir. Ülke içinde milli mücadeleyi destekleyen ve milli mücadele karşıtı olan iki grup ortaya çıkmış, bu grupların aydın kesimlerinin yazıları gazete ve dergilerde yer almıştır. Mücadele dönemi boyunca Türk milletinin verdiği bağımsızlık mücadelesinin yanı sıra mücadeleyi destekleyici yazılar özellikle dergilerde yoğunlaşmıştır. Kurtuluş mücadelesinin haklılığını dünyaya duyurmak ve ülke içinde de gereken maddi-manevi desteği sağlayabilmek amacıyla farklı ideolojilerde olsalar dahi yayın organlarının ortak bir gayede bulunduğu söylenebilmektedir.

Bu dönemde dergiler açısından dikkat çeken noktanın, fikir dergilerinin varlıklarını halen sürdürüyor olmaları söylenebilir. Türkçü, İslamcı hatta Sosyalist çizgideki dergiler yayın hayatına devam etmekte, Milli Mücadele'yi ana ideolojik çizgileri bağlamında

desteklemektedirler. Sol bir dergi olan ‘Aydınlık’ dergisi ve Türkçülük çizgisi daha belli olan ‘Dergah’ dergisi, bahsedilen dergilere örnek olarak gösterilebilir.

1923 yılı itibariyle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1946 yılında çok partili hayata geçmiş, 1950 yılına kadar Tek Parti Hükümeti ile yönetilmiştir. İlk olarak Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), 1935 yılı itibariyle ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak adlandırılan hükümet yönetimi altında geçen yıllarda yeni kurulan Ulus Devleti güçlendirmek amacıyla çeşitli inkılaplar yapılmıştır. Kemalizm ideolojisi kapsamında altı temel ilkeye bağlı olarak gerçekleşen inkılapların özellikle Laiklik, Milliyetçilik ve Halkçılık ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olduğu söylenebilir. Bu dönemde atılan inkılapçı adımlardan dolayı Tek Parti yönetimi demokratik değerlerden yoksunluk kapsamında eleştirilebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’ni çok partili hayata götüren 1946 yılı basın üzerinde artan bir baskının olduğu döneme işaret etmektedir. Nitekim 1923-1945 periyoduna bakıldığında tüm demokrasi eleştirilerine rağmen Kemalizm dışında farklı ideolojilerdeki, farklı düşüncelerdeki dergilerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu dönemde Milliyetçilik ideolojisi esas alınmasına rağmen Kemalizm’in öngördüğü Milliyetçilik anlayışından farklı bir Milliyetçilik yorumunu benimsemiş Milliyetçi dergilere rastlanmaktadır. Bu türde yayımlanmış dergilerin pek çoğu ‘İrkçılık’ eleştirisiyle özellikle İkinci Dünya Savaşı’na denk gelen yıllarda kapatılmış olsa da bazıları oldukça ses getirmiştir. Yeni Mecmua (1923), Bozkurt (1939), Çınaraltı (1941) gibi dergiler Türkçü fikir dergilerinin en önemli örnekleri arasında yer almaktadır.

İlgili dönemde çeşitli örneklerini barındıran bir başka fikir akımı ‘İslamcılık’ tır. Laiklik ilkesinden taviz vermeden hareket etmeye çalışan Tek Parti yönetimi döneminde, bu akımda dergilerin yayınlanmış olması dikkat çekicidir. Bu akımın en önemli temsilcilerinden birisi olan Necip Fazıl Kısakürek’in, Ağaç (1936) ve Büyük Doğu (1943) gibi dergilerle büyük bir etki yarattığı bilinmektedir. Yine bu alandaki bir başka önemli isim olarak Nurettin Topçu, Anadolu-İslamcı bir çizgide yer alan Hareket (1939) dergisiyle örnek gösterilebilir.

Dönemin bir başka etkili akımı ise Sosyalizm’dir. İkinci Meşrutiyet Dönemi’nden itibaren Türk Aydınlar arasında etki bırakabilmiş olan Sosyalizm, bu dönemde de varlığını hissettirmiştir. Bu alanda öne çıkan dergi, Kadro (1932) olmuştur. Başlangıçta Kemalist ideolojinin ilkelerini destekleyen ve bu yönde yayın yapan dergi, sonraki

dönemlerinde yönetime eleştiriler yöneltmeye başlamış ve ideolojik anlamda Sosyalist eleştirilere daha fazla yer vermeye başlaması ile eleştirilmiştir.

Tek Parti dönemindeki fikir dergilerinin incelenmesi; Tek Parti dönemine yönlendirilen demokrasi ve çoğulculuk eleştirileri açısından önemli görülmektedir. Basına ve muhalefete yönelik baskının mevcut olduğu bir dönemde; Kemalizm'in dışında kalan düşünce ve yorumların kendilerini nasıl ifade ettiği, toplumda nasıl yankı bulduğu bu çalışmada incelenmeye çalışılacaktır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Kataloğu incelendiğinde; bu tez kapsamında seçilmiş olan Ağaç, Kadro ve Çınaraltı dergilerine yönelik bazı çalışmalar var olmakla birlikte bu kapsamda bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu çalışmada Türk Siyasi Tarihi'nde kilit bir öneme sahip olan Tek Parti Dönemi'nde var olmuş, üç ana fikir akımını temsil kuvvetine sahip bulunan dergiler incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme kapsamında ilgili dönemin demokrasi ve çoğulculuk açısından genel durumu anlaşılmaya çalışılmış ve özellikle fikir dergiciliğinin toplumun genel siyasi konjonktürünü nasıl etkilediği gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan Literatür Taraması sonucunda Tek Parti Dönemi'nde hakim olan siyasi akımları ayrı ayrı dergiler bağlamında inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerinin var olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu çalışmada planlandığı gibi Tek Parti dönemindeki üç farklı siyasi akımı; bir arada, tarihsel arka plan ve seçili yazarları dahilinde kapsamlı bir incelemeye tabi tutmuş bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Çalışma kapsamında seçilmiş olan 'Çınaraltı' dergisini Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında inceleyen bir çalışma olmamakla birlikte Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılmış iki yüksek lisans tezi mevcuttur.¹ 'Kadro' dergisiyle ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar ise dokuz yüksek lisans, bir doktora teziyle sınırlıdır. Tezlerin Siyasal Bilimler, Ekonomi, Sosyoloji, Gazetecilik ve Kamu Yönetimi bilim dallarında yapıldığı görülmektedir. Her biri farklı alanda yapılan çalışmalarda; Kadro dergisinin temel ideolojik çizgisi üzerindeki farklı yorumları incelenmiştir. Sabri Yılmaz'ın "Bir Kültür

¹ Necati Tonga, "Çınaraltı Dergisi Etrafında Oluşan Edebi Muhit", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2004.

Cevher Döğür, "Çınaraltı Dergisinin Sistemik Analizi Ve Türk Edebiyatındaki Yeri/Önemi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2014.

Tarihi Çalışması: Kadro Dergisi ve Kadrocular” isimli yüksek lisans tezinde derginin ideolojik incelemesinden ziyade hareketin genel süreci okunmuştur.² Siyasal Bilimler alanında yapılmış bir başka çalışmada; Kadro Hareketi’nin Tek Parti Dönemi’ndeki sınıf yapısına bakışı ve siyasi tavrı incelenmiştir.³ Sosyoloji alanında hazırlanan doktora tez çalışmasında ise Kadro ve Ülkü dergilerinin, Atatürk Milliyetçiliği yorumları üzerine durulmuştur.⁴ Kadro ve Ülkü dergilerinin bir arada ele alındığı bir başka çalışmada ise dergilerin devletçilik anlayışları incelenmiştir.⁵

YÖK Tez Kataloğunda ‘Ağaç’ dergisiyle ilgili yapılan taramada ise herhangi bir çalışmaya rastlanılmamakla birlikte İlker Aslan’ın, Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç dergisi özelinde, 1930’lu yıllarda Türkiye’deki kültürel hareketliliğinin analiz ettiği bir makale çalışmasına ulaşılmıştır.⁶

Bu çalışmada, bahsedilen diğer çalışmalardan farklı olarak; Tek Parti Dönemi’nde etkisini hissettiren üç ana siyasal akım kapsamında - Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm - yer alan önemli fikir dergileri bir arada incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu dergilerde öne çıkan dörder yazarın zihinsel arka planları ve dergilerin toplumsal hayatı etkileme güçleri göz önünde tutularak dönemin siyasi okuması yapılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın Konusu

19.yüzyıl (yy) ile birlikte Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü korumak amacıyla belli başlı siyasi akımlar ortaya çıktığı bilinmektedir. Benimsenen fikir akımlarından bazıları savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi ideolojisini de belirlemekle birlikte toplum içerisinde de etkilerini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. İlgili siyasi akımların kendilerini ifade etme noktasında kullandıkları araçlar arasında basın-yayın organlarının yer aldığı söylenebilir. Özellikle 1923-1945 arası dönemde dergi çalışmalarının popüler bir yayın türü olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında; demokrasi ve çoğulculuk

² Sabri Yılmaz, “Bir Kültür Tarihi Çalışması: Kadro Dergisi Ve Kadrocular”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2018.

³ Ozan Ekin Derin, “Kadro Hareketi Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Bağlamındaki Politik Pratiği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2016.

⁴ Ahmet Kızılkaya, “Kadro Ve Ülkü Dergileri Bağlamında Atatürkçü Milliyetçiliğin İki Yorumu” , Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017.

⁵ Nejla Sulu, “Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Kadro Ve Ülkü Dergilerinin Temsiliyeti Ve İşlevleri”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.

⁶ İlker Aslan, “1930’lar Türkiye’sinin Kültürel Hareketlerine Genel Bir Bakış: Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç Dergisi Örneği”, *İmgelem*, 4 (6), 2020, s107-130.

açısından eleştiriler barındıran Tek Parti döneminde yayın hayatının genel durumunun, dönemi daha iyi okuyabilmek açısından bilinmesi gereken bir durum olduğu söylenebilir. Bu çalışmada; 1923-1945 yılları arasında etkili olan siyasi akımlardan İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm başlıkları altında, her bir akımı temsil eden birer dergi seçilerek, siyasi akımların döneme olan etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye’de siyasal akımların ortaya çıkmasına etki eden etmenler ve ilgili siyasi akımlar genel olarak incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de 1923-1945 yılları arasını kapsayan Tek Parti Dönemi’nin genel siyasi havası ve ilgili dönemde ülkedeki basın-yayın hayatının niteliği ortaya koyulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise siyasi akımlar çerçevesinde İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm çizgilerindeki Ağaç, Çınaraltı ve Kadro dergilerinin analizi yapılarak; Tek Parti Dönemi’ndeki siyasi akımların dergiler aracılığıyla genel görünümü ve mevcut konjonktürü nasıl etkilediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Hipotezi ve Problematiği

Çalışmanın hipotezi; “ Siyasi akımlar, hakim ideolojinin dışında yer alıyor olsalar bile basın-yayın organları aracılığıyla varlıklarını hissettirebilirler. Bu noktada; bir konuyu derinlemesine inceleme ve öznel yorumlara imkan veren dergiler, özellikle siyasi konularda toplumda daha geniş çaplı bir etki yaratabilir. Fikir dergileri, belli bir dönemin siyasi konjonktürünü ve muhalif sesleri daha iyi anlayabilme açısından başvurulması gereken önemli kaynaklar arasındadır.” şeklinde belirlenmiştir.

Belirlenen hipotezden yola çıkarak çalışmanın temel problematikliği; Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkmış olan başlıca fikir akımlarının, Tek Parti yıllarında nasıl yaşadıkları ve etkilerinin ne düzeyde olduklarını ortaya koyabilmek olarak tanımlanmaktadır.

Araştırma soruları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Türkiye’de siyasal akımlar nasıl ortaya çıkmıştır?

2. Türkiye’de Tek Partili dönemin genel görünümü nasıldır?
3. Tek Partili dönemde yayın hareketleri nasıldır?
4. Çalışmada incelenen dergilerin, benimsedikleri siyasi akımları temsil güçleri nasıldır?
5. Analiz edilen dergilerdeki seçilen yazarların zihin dünyaları, dergiye nasıl yansımıştır?
6. İlgili dergilerin çalışmalarının, döneme siyasal ve toplumsal etkileri nasıl olmuştur?

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya çıkmış ve yeni kurulan Cumhuriyet’te de etkilerini sürdüren üç ana siyasi akımın, zaman zaman otoriter olarak eleştirdikleri Tek Parti dönemi boyunca nasıl bir profil çizdiklerini, etki düzeylerini ortaya koyabilmektir. Bu hedef doğrultusunda yardımcı olarak dönemin önemli üç farklı fikir dergisi seçilmiştir. Dergilerin, konuları derinlemesine inceliyor olmaları ve yazarların zihin dünyalarını yansıtıyor olmaları bu seçimin sebebidir.

Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm akımlarını temsil eden Çınaraltı, Ağaç ve Kadro dergilerinin 1923-1945 yılları arasındaki analizlerinden yola çıkılarak Tek Parti döneminde hakim olan Kemalizm ile birlikte bu akımların bir arada var olma mücadelelerinin anlaşılması hedeflenmektedir.

Çalışmanın Önemi

YÖK Tez Kataloğu incelendiğinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında konuya ilişkin bu kapsamda bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Çalışmada; Türkiye’de siyasi akımların doğuşu ve Tek Parti dönemi arka planıyla birlikte ilgili dönemin basın-yayın hayatıyla ilgili bilgi verilip akabinde dönemi etkileyen İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarının temsilcileri arasında yer alan Ağaç, Çınaraltı ve Kadro dergilerinin zihin dünyaları öne çıkarılarak incelemeler yapılmıştır. İlgili dergilerin benimsedikleri fikir akımlarını temsil güçlerinin yüksek olması, yazarlarının bu akımların önemli temsilciler arasında yer alması ve çalışma kapsamında her üç akım için ayrı ayrı

analizlerin yapılmış olması; çalışmanın Türk Siyasi Hayatı çalışmaları açısından önem arz ettiğini düşündürmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırmada incelemeye konu olan dergilerin; Tek Parti Dönemi yılları arasında yayınlanmış olan sayıları analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde; her derginin önde gelen dörder yazarı belirlenerek, o yazarlar etrafında bir analiz süreci gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada; nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’ de siyasal akımların ortaya çıkmasına neden olan etmenlerin ve etkili olan siyasi akımların incelenmesi, dergiciliğin toplumsal hayata olan etkilerinin öneminin belirlenmesi, Tek Parti döneminin genel durumunu betimleyebilmek ve seçilen yazarların zihin dünyalarını dergilere yansıtış biçimlerini anlayabilmek için literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Konu başlıklarının belirlenmesi, içeriğin temel problematiğe uygun bir şekilde ilerleyebilmesi açısından birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Çalışmanın son bölümünde seçilmiş olan dergilerde, 1923-1945 yılları arasındaki sayıları ana problematiğe uygun olacak şekilde taranarak içerik analizi yapılmıştır.

BÖLÜM 1: TÜRK SİYASİ HAYATINDA BAŞLICA SİYASİ AKIMLAR

Bu bölümde; 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde etkili olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarının genel bir analizi yapılmaya çalışılmaktadır. İki kısma ayrılan bölümün son başlığında ise Osmanlıcılık hariç üç siyasi fikrin Tek Parti dönemindeki görünüşleri ele alınmaya çalışılmıştır.

1.1.Osmanlı Devleti Döneminde Siyasi Akımlar

“Tüm siyasal fikirler, hizmet ettikleri siyasal arzular tarafından ve ortaya çıktıkları sosyal ve tarihsel koşullar tarafından şekillendirilir” (Heywood, 2007:3). Heywood’ un siyasi fikir ve ideolojilerin açıklanması konusunda merkeze aldığı bu düşünce, siyasi olarak analiz edilmeye çalışılan ülke yahut dönem için göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek olarak kabul edilebilir. Siyasi fikirler ya da benimsenen ideolojiler, ayrı ayrı bireylerin zihin dünyalarını ve eylemlerini etkileme gücüne sahiptirler. Her bireyin kabul ettiği fikri idealler açısından yaşadığı toplumun ve siyasi sistemin yorumunu yaptığını söylemek mümkündür. Söz konusu bireyler, kendi zihin dünyalarıyla aynı dinamikleri paylaşan diğer insanlarla bir araya gelerek toplumda belli bir grubu meydana getirirler. Söz konusu grup, belli bir siyasi fikir etrafında şekillendiği için ideolojilerin, bireylerle başlayarak tüm toplumsal hayatı doğrudan yahut dolaylı olarak etkilediği söylenebilir.

Çalışma kapsamında; Osmanlı Devleti özelinde 19.yüzyıla sınırlanan dönemde de tüm toplumsal ve siyasi yaşamı etkileyen ana ideolojinin Milliyetçilik olduğu söylenebilir. 1789 Fransız İhtilali sırasında doğan ve özellikle 19.yüzyılın ‘millet’ kavramıyla eşleşmesini mümkün kılan ideoloji, milliyetçiliktir. Milliyetçilik akımı, etkin bir siyasi ideoloji olarak İhtilal sonrasında başta Avrupa kıtasında olmak üzere Latin Amerika’ya kadar uzanan bir alanda ‘milli bilincin’ oluşmasına neden olmuştur. Fransa merkezli bu akım Almanya, İtalya gibi siyasi birliği tam sağlanamamış olan ülkelerde etkili olmakla birlikte özellikle dönemin çok uluslu imparatorluklarını da toprak bütünlükleri açısından tehdit eder bir nitelik taşımıştır (Heywood,2007:192). Söz konusu çok uluslu devletler, birbirinden farklı etnik köken ve dinlerde olan toplumsal grupların bir arada yaşadığı siyasi düzenlerdir. Osmanlı Devleti’nde bu farklı gruplar, Osmanlı Millet Sistemi içinde mensup oldukları dini cemaatlere göre birer milleti teşkil etmektedirler. Müslüman ve

Gayri-Müslim iki ana millet, özellikle gayrimüslimlerin kendi içinde mezheplerine göre farklılaştığı alt cemaatlerden oluşmaktadırlar. Dolayısıyla, milliyetçilik akımının ortaya çıkışına kadar süre gelen bu düzende etnik farklılıklar, ayrıştırıcı bir unsur olarak göze çarpmamaktadır. Zira her cemaat, kendi içinde yaşamakta, devletle ya da Osmanlı'daki gibi baskın unsur olan Müslüman cemaatle ciddi çatışmalar yaşamamaktadır. Söz konusu çatışmaların asıl olarak, 19.yy'da modernleşme ve milliyetçilik akımının etkisiyle başladığı söylenebilir. (Ortaylı, 2004:24-25).

Osmanlı Devleti'nin bu yıpratıcı siyasi çatışmalarla baş edebilmek için yine başlangıç kaynağı olan Milliyetçilik akımına başvurduğu söylenebilir. Din merkezli oluşturulan toplumsal sistemin, iktidarı ve devleti ayakta tutmak da yetersiz kalması ve giderek geçersiz hale gelmesi, milliyetçilik üzerinden yeni bir yol haritası belirlenmesine neden olmuştur (Çilliler, 2015:51). Çare bulmak amacıyla başvuru milliyetçilik ideolojisi, Osmanlı Devleti'nde birbirine itiraz olarak yükselen üç farklı milliyetçi akımı meydana getirmiştir. Yusuf Akçura'nın Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak sınıflandırdığı bu akımlar, devletin son döneminde etkili bir şekilde hissedilmiştir. Özellikle en son ortaya çıkan Türkçülük akımı, hem Osmanlılık hem de İslamcılık akımlarından beslenmiş, onların başarısızlıkları üzerinde yükselmiş ve kendisini yeni kurulan devlete dahi taşıyabilmiştir.

Sözü geçen üç milliyetçi akımın her biri ayrı bir millet tanımlayıp, farklı rotalar izleyerek aynı amaca ulaşmaya çalışmıştır. Batı'nın Hasta Adam olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti'ni kurtarmak, bu hareketlerin asıl amacını oluşturmaktadır.

Devleti kurtarma amacıyla harekete geçirilen ilk düşünce Osmanlılık'tır. Temelleri, İkinci Mahmut dönemindeki modernleşme çalışmalarına kadar götürülmesi mümkün olan Osmanlılık akımı, devlet içindeki ayrışmaları engelleyebilmek amacıyla oluşturulmak istenen Osmanlı üst kimliği çalışmalarının genellemesi olarak nitelendirilebilir. Oluşturulmak istenen Osmanlı vatandaş profili, her ne kadar 1839 ve 1856'daki fermanlarla kanuni bir çerçeve içine alınmış olsa da asıl olarak İkinci Mahmut'un "Ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim, aralarında başka fark yoktur" sözüyle başlamış olduğu düşünülmekte ve bu beyanın, akımın ana söylemi olduğu kabul edilmektedir (Çilliler, 2015:53) Toplumun her kesimi tarafından kabul edilmesi istenen bu düşünce, Osmanlı

kimliğini beslemektedir. Ancak bu kimlik ve bütünleştirici söylemler ağırlıklı olarak Osmanlı Aydını ve bürokrasiyle sınırlı kalmıştır.

Akçura'ya göre Osmanlıcılık ile oluşturulmak istenen aslında Amerikan milleti gibi bir Osmanlı milleti oluşturmaktır. Hedeflenen Osmanlı Milliyetçiliği' ne göre, hukuksal anlamda çıkarları çatışmayan ve eşit olan bir toplumda farklı din, dil, ırk gibi etkenlerin devlet bütünlüğünü tehdit etmeyeceği düşünülmüştür. Özellikle Yeni Osmanlılar olarak anılan Batı'da eğitim görmüş aydın Osmanlı düşünürler bu fikri benimsemiş, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ali Suavi gibi önemli isimler bu alanda çalışmalar yapmışlardır (Türkmenoğlu,2019:415,416). Ancak genel olarak; yönetici ve belli bir aydın kesim tarafından benimsenen bu düşünce, kanuni düzenlemelerle oluşturulmaya çalışılan 'eşit vatandaş' kavramına rağmen topluma benimsetilememiştir. Akçura'ya göre Osmanlıcılık düşüncesinin başarıya ulaşamamasındaki önemli noktalardan birisi Müslüman tebaayla eşit konuma getirilmek istenen Gayrimüslimlerin, haklar yönünden bir eşitlikten ziyade bağımsızlıklarını kazanabilme fikrinde kesin kararlı hale gelmiş olmalarının geç anlaşılmasıdır. Akçura'nın şu sözleriyle Osmanlıcılık düşüncesinin hem başarısız olmasındaki esaslara hem de bu düşüncenin asıl muhatabının Gayrimüslimler olduğuna işaret ettiği ileri sürülebilir.

“... Türkün hakimiyetine Gayri Türkleri, hususiyle gayrimüslimleri eşit şekilde iştirak ettirerek, Osmanlı Devleti'ni birlikte idare etmek suretiyle ayrışma krizinin önü alınabileceğine ümit bağlanılmıştır: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devrelerinin iç ve dış siyasetine hakim, işte bu Osmanlı unsurlarının hepsini siyaset ve idareye tamamen ve eşit olarak iştirak ettirmek fikridir. Türk unsurunun iktisadi ve toplumsal bakımdan کافی derecede tekemmül etmemiş olması, Hristiyan unsurların ise artık istiklal emelleriyle tamamen dolu bulunması, bu fikrin tahakkuku yolunda sarf edilen mesaiden istenilen sonuçların alınmasına mani olmuştur.” (Akçura,2018:79).

Özellikle gayrimüslimlere odaklanılarak onların ayrılıklarının engellenmeye çalışıldığı bu düşüncenin, İkinci Mahmut döneminde başladığı kabul edildiğinde ciddi ve uzun bir mücadelenin verildiği söylenebilir. Nitekim devleti kurtarmak amacıyla atılan bu adımlar, hem Müslüman hem de Gayrimüslim kesimde kesin bir inançla benimsenememiştir. Eşitlik adımları Gayrimüslimleri tatmin etmezken, Müslümanlar arasında da hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Osmanlıcılık, Gayrimüslimlerin zihninde yer almış olan 'Osmanlı: Müslüman Türk' ezberini silemezken, Müslümanlar açısından ise 'baskın unsur olmanın' kaybedilmesi olarak algılanmıştır (Çalen, 2017: 56). Giderek yayılan

milliyetçi isyanlar, Osmanlı kimliğinin benimsenmediğinin en net göstergeleri arasındadır. Rus Harbi ve sonrasındaki Balkan Savaşlarıyla Osmanlılık ideolojisinin başarısızlığı kesinleşmiştir.

Başarısız olan Osmanlılık politikasının yerini İslamcılık almıştır. İslamcılık, Osmanlı topraklarında 1870’lerde kendini göstermeye başlamış olsa da ilk ortaya çıkışı, devlet sınırları dışında olmuştur. Özellikle Mısır’ da Cemaleddin Afgani ve öğrencisi Muhammed Abduh’ un çalışmaları ve Müslümanlar arasında uyandırmaya çalıştıkları vatan ve birlik bilinci, İslamcılığın gelişmesine ve zamanla Osmanlı merkezinde de kendisini göstermesine neden olmuştur (Taş ve Göksuçokur, 2019:479). 1870’lerde etkili olmaya başlayan bu akım, yalnızca belli bir kesim tarafından değil bizzat bir hükümet politikası olarak uzun yıllar uygulanmıştır. Türk siyasi tarihinde İkinci Abdülhamit’le birlikte anılan İslamcılık (Panislamizm) politikası, onun tahtta olduğu süre boyunca altın dönemini yaşamıştır. Sultan’ın daha çok Halife sıfatını kullanmaya başlaması, dine yönelik eğitim ve kültür alanında çalışmalara ağırlık verilmesi, Hacılık olgusuna verilen kıymetin artırılması ve özellikle Hicaz Demiryolu; İslamcılık politikasının somut uygulamaları arasında gösterilebilir.

İslamcılık politikasının ortaya çıkışındaki tek neden, Osmanlı Devleti’ni kurtarmak değildir. Söz konusu ideolojinin ortaya çıkışında, Müslüman dünyasının Batı dünyası karşısındaki geri kalmışlığı, Osmanlı sınırları haricindeki Müslümanların Batılı sömürge devletleri altında yaşıyor olmaları gibi nedenler de etkili olmuştur. İslamcılık savunucuları, bu ideolojiyle İslam’ın ilerlemeye mani olmadığını, İslam’ın Müslümanlar tarafından yanlış anlaşıldığı ve yaşandığı için Batı karşısında güçsüzleştiğini anlatmaya çalışmışlardır. Bu amaçla, İslam’ın akılcı ve ilerlemeci yönüne, özellikle meşveret gibi kavramlarına vurgu yaparak demokrasiyle ilişkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Taş ve Göksuçokur, 2019: 479-480). Tüm bu amaçlar doğrultusunda atılan adımlar ve düşünceler göz önüne alındığında, uzun yıllar resmi ideoloji olmuş ve uygulanmış olan bu akım şu şekilde tanımlanmaktadır:

“İslam’ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden ,esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününi ihtiva eden bir hareket” (Kara, 1986).

Osmanlı ‘da İslamcılık düşüncesi özellikle İkinci Meşrutiyetle birlikte yayın hayatında kendisini göstermiş ve ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşat, Volkan gibi fikir dergilerinde yazılan yazılar, halkın bu ideolojiyi benimsemesinde etkili olan faktörlerden birisi olarak gösterilebilir (Çalen, 2017:143). Bu dergilerde İslamcılık kapsamında özellikle etnik kökenin değil dinin önemli olduğu, bu nedenle Osmanlı’nın ancak Müslüman din kardeşleriyle birlikte kalarak yaşamaya devam edebileceği vurgulanmıştır. Süleyman Nazif gibi dönemin önemli İslamcı düşünürleri, birleştirici unsurun din olduğunu vurgulayarak özellikle Kuran dilini konuşan Araplara karşı daha hassas davranılmasını dahi belirtmiştir. Araplara yönelik bu hassas tutum, İslamcılıkla eş zamanlı etkili olan Türkçülük akımının savunucularının sık sık karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Türkçüleri İslam’da yasaklanmış olan ‘asabiyet’ kavramıyla ilişkilendiren Nazif gibi İslamcılar, eleştirilerini daha da ileri götürerek Türkçülerin yeni bir din oluşturduklarını ve Osmanlı’nın birliğine zarar verdiklerini iddia etmişlerdir (Nazif’ten aktaran Çalen, 2017: 153).

İslamcılık savunucularına göre rehber alınması gereken, yönetimde Kuran ve Şeriat hükümleridir. Osmanlı ve Müslümanların gerilemelerinin asıl nedeni, Kuran ve Şeriata uygun yaşamamalarıdır. Bu hususlara dikkat edildiğinde Müslümanların tekrar eski gücüne kavuşacağına inandıklarını söylemek mümkündür. Zira İslamcıların asıl savunduğu düşünce Batı’nın ahlaki olarak çökmüş olduğu ve bu nedenle teknik anlamda ilerlemesinden başka bir konuda örnek alınmasının yanlış olduğudur (Tunaya, 2004:72). Doğru olan, geleneklere bağlı kalınarak Batı’nın sadece tekniğinin alınması, siyasi olarak da Şeriat hükümlerinin doğru ve tam bir şekilde uygulanmasıdır. Yönetimde esas alınması gerekenin Şeriat hükümleri olduğunun vurgulanmasından dolayı İncalcık, bu akımın ‘Şeriatçılık’ olarak adlandırılması gerektiğini belirtmektedir (İncalcık, 2019:308). İslamcılık yahut İncalcık’ın söylemiyle Şeriatçılık akımının tarihsel dönemde Türkçülük akımıyla eş zamanlı etkili olduğu görülmektedir.

İslamcılık politikasının devletin parçalanmasını önlemekte başarısız olduğu özellikle Arapların ve Müslüman Arnavut halkının bağımsızlık mücadelesi vermesiyle kesinleşmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı’nda Halife sıfatıyla Müslümanlara yapılan ‘cihat’ çağrısına tam bir karşılık verilmemiş olması ve savaşta Müslüman unsurların Osmanlı’ya karşı mücadele etmiş olması, başarısızlığın bir diğer göstergesidir. İslamcılık

politikası yerini uzun süre çatışma halinde olduğu Türkçülük politikasına bırakmıştır. Ancak İslamcılık düşüncesi, Hilafetin kaldırıldığı, laik bir düzenin benimsendiği yeni Türkiye Cumhuriyet devletinde dahi kendisini bir şekilde göstermiştir. Bu yönüyle tez kapsamında ‘Tek Parti Döneminde Siyasi Akımlar: Türkçülük, İslamcılık, Sosyalizm’ başlığı altında tekrar ele alınacak olan İslamcılık düşüncesi, Türk siyasi hayatında 19.yy. ortasında etkili olmuş önemli bir siyasi harekettir.

İslamcılık politikasının akabinde Türkçülük düşüncesi, devleti kurtarma amacıyla benimsenen üçüncü milliyetçilik ideolojisidir. Türkçülük akımının başlangıç noktası olarak ortak bir görüş söz konusu olmamakla birlikte asıl olarak Osmanlı-Rus Harbi sonrasında ciddi derecede hissedildiği söylenebilir. Akçura’ ya göre Türkçülük ilk kez dil ve edebiyat alanında ortaya çıkmıştır. 19.yy’ın ortaları olarak belirttiği zaman diliminde Şinasi, Ahmet Vefik Paşa gibi önemli isimlerin eserlerinde sade bir Türkçeyi kullanmaya başlamış olmalarını buna kanıt olarak ileri sürmektedir (Akçura, 2018:31). Akçura’nın dil alanındaki sadeleşme ve Türkçeye karşı özen ve bilincin uyanmasıyla Türkçülük akımını birleştirmesine neden olarak, bunu milliyetçiliğin bir tesiri olarak görmesi söylenebilir. Akçura’ya göre milliyetçilik düşüncesinin tesir ettiği bir kavim öncelikle diline ve tarihine bir ilgi duymaya başlamaktadır. Dolayısıyla kavim, atalarını ve tarihini araştırmaya başlayarak bir millet kimliği kazanmaya başlamaktadır (Akçura, 2018:18). Tanzimat devrinde başlayan bu dil çalışmalarının, Meşrutiyet döneminde artan bir milliyetçi ruhla devam ettiğini söylemek mümkündür. Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türkî çalışmasının sonrasında Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmani ’si, Süleyman Paşa’nın Tarih-i Alem’i, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem gibi isimlerin başında bulunduğu Genç Kalemler dergisi ve faaliyetleri edebiyat ve dil alanında sezilen Türkçülük ideolojisinin öne çıkan örnekleri arasında sayılabilmektedir (Taştan,2012:41, Akçura,2018:63, Çalen,2017:23).

Türkçülük akımının asıl faaliyette bulunduğu zaman dilimini ise 1865-1918 arası dönem olarak kabul etmek mümkündür. 1918 tarihinde Türkçülük akımı, örgütlü yapısı ve çalışmalarıyla tarihe geçmiş bir ideoloji olarak resmen karşımıza çıkmaktadır (Çalen,2017:22). Edebiyat ve dil alanındaki çalışmalarla birlikte Türkçülük ateşinin siyasi anlamda ilk kıvılcımlarının İsmail Gaspıralı ile birlikte oluştuğunu söylemek mümkündür. 1883 yılında hem Rusça hem Türkçe olarak yayımlanmaya başlanan

Tercüman gazetesi, kısa zamanda hem Osmanlı'da hem Orta Asya'daki Türkler arasında yaygınlaşmıştır (Yalvar,2017:100). Dönemin siyasi şartları nedeniyle son derece dikkatli bir yayın yapmaya çalışan Gaspıralı, bu gazetesinde özellikle Rusya'daki Türklerin ve sonrasında bütün Türklerin geleceğiyle ilgili temel kabul edilebilecek yazılar kaleme almıştır. Çalışmalarının, ilerleyen yıllarda gerçekleşecek adımlara temel olduğu söylenebilir. Gaspıralı, 1905 Rus İhtilali sonrasında oluşan özgürlükçü ortam sayesinde 1911 yılında yine Tercüman'da 'Dilde, Fikirde, İşte Birlik' sloganını kaleme alarak, bir milleti millet yapan iki unsur olduğunu ileri sürmüştür. Dil birliği ve din birliği dediği bu iki ana unsura sonrasında milli fikir ve dayanışma ruhunu da eklemiştir (Sağlam, 2019:448,450). 1911 yılındaki bu önemli slogan öncesinde özellikle eğitim alanında Usul-i Cedid okullarıyla önemli çalışmalar yapmış olan Gaspıralı, Türklerin eğitim alanında ilerleme kaydetmesini gelecekleri açısından çok önemli görmekte ve bu okullarda verilen Türkçe eğitimin, Türkçülük bilinci açısından kıymetine dikkat çekerek Türklerin kendi dilleri aracılığıyla batılılaşabileceğini vurgulamıştır (Sağlam, 2019:447). Gaspıralı, önem verdiği bu eğitimde ve dünyadaki tüm Türklerin edebiyat, bilim, siyaset gibi her türlü alanda kullanmaları gereken ortak bir dil olması gerektiğini söylemiş ve bu dilin İstanbul Türkçesi olması gerektiğini belirtmiştir. İstanbul Türkçesi, Türkçülük ideolojisi açısından milli dil görevini üstlenmektedir. Rusya'da vurgulanan milli dil-sade Türkçe konusuna, Selanik'teki Genç Kalemler dergisinin yazarları tarafından da önemle dikkat çekilmiştir. Özellikle Ömer Seyfettin'in 1911 yılında kaleme aldığı Yeni Lisan makalesi, bu alanda atılan adımların en önemlileri arasında gösterilebilir. Türkçe karşılığı olan hiçbir kelimenin Arapça ya da Farsça karşılıklarının kullanılmaması, yazı dilinin Arapça ve Farsça etkilerden arındırılması gerektiğini vurgulayan Seyfettin'in asıl amacı dilin Türkçeleştirilmesi ve böylece milletin tek bir dilde buluşmasıyla dil birliğini sağlayabilmek olduğu söylenebilir (Ülken, 2018:445). Burada atılan adımlarda -gerek Ömer Seyfettin de gerek derginin diğer yazarlarında- sade Türkçe kullanımı vurgusunun siyasi Türkçülük'ten ziyade edebi bir akım olarak oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak edebiyat ve dil alanında başlayan bu mücadele, giderek siyasi alana taşınmış, nihayetinde Balkan Savaşlarıyla birlikte resmen siyasi bir ideolojiyi doğurmuştur.

Balkan Savaşlarının ardından güçlü bir şekilde ortaya çıkan milli bilinç, dönemin Türkçü düşünürlerinin çalışmaları sayesinde giderek ivme kazanan bir ideoloji haline

dönüşmüştür. 1912-1918 arası dönemde özellikle Ziya Gökalp çalışmaları sayesinde Türkçülüğün babalarından birisi olarak görülmektedir. Onun sistematik bir hale getirmeye çalıştığı Türkçülük, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel dinamiği olmuştur. Ziya Gökalp'in Selanik'e gelip Genç Kalemler' de yer almasıyla birlikte Türkçülük dozunun yükseldiğini söylemek mümkündür. Selanik öncesi yaşamında Osmanlıcılık akımını savunan Gökalp, Selanik' in açtığı yeni ufukla birlikte Türkçülüğün tek kurtuluş reçetesi olduğunu açıklamaya çalışmıştır (Ülken,2018:450). Hayatının İstanbul'da devam ettiği günlerde 1911'de yayın hayatına başlayan Türk Yurdu dergisinde yazmaya başlayan Gökalp, derginin ardından 1912'de kurulan Türk Ocağı'nda da yer almış ve ideolojiye ciddi katkılarda bulunmaya devam etmiştir. Bu dönemde kaleme aldığı 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak' adlı eserinde, Türkçülük ideolojisini açıklamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Özellikle Türkçülüğün, Osmanlı'nın bekası açısından tehlikeli olduğu eleştirilerine Gökalp, Osmanlıcılık akımı üzerinden cevap vermiştir.

“Dünyanın Şarkı da Garbı da bize celi bir surette gösteriyor ki bu asır milliyet asrıdır; bu asrın vicdanları üzerinde en müessir kuvvet, milliyet mefkuresidir... Milliyet hissinin hakim olduğu bir memleketi, ancak milliyet zevkini nefesinde duyanlar idare edebilir...Türklük cereyanı, Osmanlılığın muarızı olmak şöyle dursun, hakikatte onun en kuvvetli müeyyididir” (Gökalp, 2018:13-15).

Osmanlıcılığın gayesi olan 'Osmanlı kimliğinin', milliyetçilik düşüncesinin hakimiyeti altındaki bu yüzyılda faydasız olacağını belirten Gökalp, İslamcılar tarafından Türkçülüğe getirilen eleştirilere de bu eserinde cevap vermiştir. Türklerin ruhunda İslam'ın olduğunu, dolayısıyla İslam ve Türklüğün birbirinden ayrı değil bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Gökalp'in dikkat çeken bir başka açıklaması, Müslüman Osmanlılar arasında ilk milliyetçi ayrılığın Türkler tarafından değil Arnavut ve Araplar tarafından gerçekleştirildiğidir.

“Balkan muharebesi Avrupa vicdanının bugün bile Hristiyan vicdanından başka bir şey olmadığını gösterdi. Türklerin de vicdanları tahlil olunursa, görülür ki, bir Türk, kızını bir Arap'a, bir Arnavut'a, bir Kürt'e, bir Çerkez'e teziç edebilir. Fakat katiyen bir Finlandalı'ya, bir Hristiyan Macar'a, teziç edemez, bir Budist Moğol'un, bir Şamani Tonguz'un kızını da İslam yapmadan alamaz... Bundan dolayıdır ki, Türkler lisanca (Ural ve Altay) şubesine mensup olmakla beraber, kendilerini İslam milletlerinden addederler” (Gökalp, 2018: 17).

“Milliyet fikrini İslam alemine ilk ithal edenler, Araplarla Arnavutlardır. Mısır’daki Abdullah Nedim Arap milliyetini, İstanbul’da Naim Bey Feraşeri Arnavut milliyetini diriltmeye çalışıyorlardı “(Gökalp, 2018:40).

Gökalp’in milli dil konusunda yaptığı yorum ise milli dilin, millet olabilmek için şart olan unsurlardan birisi olduğu yönündedir. Milli bir dili olmayan bir milletin var olamayacağını, bu nedenle tüm Türkler için ortak olan milli dilin sade İstanbul Türkçesi olması gerektiğini söylemektedir. Gaspıralı gibi Gökalp de, İstanbul Türkçesi’ni birleştirici, millet yapan unsur olarak görmüştür. Nedenini ise İstanbul’un Türkler açısından taşıdığı önemle açıklamıştır:

“İstanbul, yegane Türk Hakanlığı ’nın ordukentidir... Bundan başka, İstanbul İslam Hilafetinin de makarrıdır. O halde İstanbul milli icazdan başka dini bir kutsiyeti de maliktir. İstanbul Türkçesinin bütün Türklerce milli lisan olması, bu icaz ve kutsiyetin lisana da intikali dolayısıyladır” (Gökalp, 2018:61).

Siyasi alanda giderek yükselen Türkçülüğün, 1908’de ilk kez Türk Derneği’nin kurulmasıyla örgütlenmeye başladığı söylenebilir. Takip eden yıllarda, 1911’de Türk Yurdu, 1912’de Türk Ocağı’nın kurulmasıyla Türkçülük, sistemli ve örgütlü yapısıyla resmen bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçura, 2018:242-249). Söz konusu yapıların oluşturulmasındaki temel amacın Türklük bilinci için özellikle eğitim alanında çalışmalar yapmak ve Türk gençlerinin barınması gibi temel ihtiyaçları sağlayarak, akımın güçlenmesini devam ettirmek olduğu söylenebilir. Özellikle Türk Ocağı, kuruluşundan 1931 yılına kadar olan süreçte Türk siyaseti açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ocağın 1912’deki kuruluş nizamnamesinde Türklerin İslam’la olan bağı vurgulanmış, siyasi bir özellik taşımayacaklarına dikkat çekilmiştir. Dönemin siyasi şartlarına bakıldığında son derece dikkat çeken bu ifadelerin, Ocağın uzun yıllar Türkçülük için çalışabilmesi ve var olabilmelerini sağladığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti’nin, temelini İkinci Mahmut’a götürebilmek mümkün olsa da ağırlıklı olarak milli isyanlar nedeniyle son dönemlerinde uygulamaya koyduğu üç milliyetçi akımın ilk kez sistemli bir şekilde incelenmesi Yusuf Akçura tarafından 1904 yılında yapılmıştır. Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde, söz konusu milliyetçi akımların batıdan esinlenerek, yine batıdan gelen yıkıcı rüzgara karşı bir çözüm olarak uygulamaya konulduğunu belirtmiştir. Bu çözüm önerilerinden ilki bir Osmanlı milleti meydana

getirmek, diğeri Hilafet gücünden yararlanılarak İslam Birliği kurmak ve sonuncusu ırk temelli siyasi Türk milletini oluşturmaktır (Akçura'dan aktaran Çalen, 2017:64).

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını engellemek amacıyla ilk olarak İttihad-ı Anasır, sonrasında İttihad-ı İslam ve son olarak Turan politikaları uygulanmıştır. Söz konusu fikir akımlarının hemen hemen eş zamanlı olduğu söylenebilir. Özellikle Turan amacıyla etkili olan Türkçülük akımı, hem Osmanlıcılık hem de İslamcılık politikasını savunan kesimlerce sıklıkla 'yıkıcı' olarak etiketlenmiştir. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler tarafından siyasi Türkçülüğün Osmanlı için zararlı değil tam tersi gerekli ve şart olduğu vurgulanmıştır. Türkçülük akımının ilk olarak edebiyat ve dil alanındaki çalışmalarla ortaya çıkışı, devletin son dönemlerinde örgütlü yapısı ile siyasi bir kimlik kazanmasıyla devam etmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet'te Resmi Milliyetçilik, Turancılık ve Anadoluçuluk olarak belirli üç kolda etkili olan Türkçülük akımı, Türk siyasi hayatında en son aşamada ortaya çıkan ve dillendirilebilen bir milliyetçilik ideolojisi olarak tarihe geçmiştir.

19.yy'da Osmanlı Devleti'nde etkili olan bir diğer akım Sosyalizm'dir. Birleşmek anlamına gelen sosyalist teriminden türeyen Sosyalizm, Avrupa'daki sanayi gelişimiyle birlikte kapitalizm kaynaklı bir akım olarak 19.yy'da ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfıyla ilişkilendirilen sosyalizmin ilk çıktığı dönemlerdeki ağırlıklı konusu da işçi sınıfının hakları ve kapitalizm karşıtlığı olmuştur (Heywood, 2007:131,132). Batı'da özellikle işçi ve aydın kesim arasında hızla yayılan Sosyalizm akımı Osmanlı Devleti içinde ise Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük kadar etkili olamamış, belli bir kitle tarafından bu üç akım kadar aktif yaşatılamamıştır. Ancak tüm arka planda kalışına rağmen, belli süre zarflarında hissedilmiş, sınırlı da olsa belli çevrelerce benimsenmiş bir siyasi fikirdir. Tunçay'a göre Osmanlı'da sol fikir hareketi, İkinci Meşrutiyet'le birlikte başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar ilk canlı dönemini yaşamıştır. Akabinde hem savaş dönemi şartları hem de yönetimin baskıcı tavrından dolayı Milli Mücadele süreci başlayana kadar aktif olamamıştır. Milli Mücadele'nin başlamasıyla Osmanlı sosyalistleri tekrar harekete geçmişlerdir (Tunçay, 2009b:38).

Modern anlamıyla sol akım, 1908 devrimiyle ortaya çıkmıştır. Daha önceki tarihlerde Osmanlı'da bazı işçi hareketlerinin olduğu bilinmektedir. Kurulan amele teşkilatları bunun örneklerinden sayılabilir. Ancak ortak bir dayanışma duygusuyla hareket edilen ve

siyasi yönü olmayan bu adımlar, Batı'daki gibi sistemli bir ideoloji olarak görülmemiştir. 1908 öncesinde sol akım daha çok Batı'yla ilişki içinde olan azınlıklar arasında bilinmektedir. Özellikle Ermeni solcularının, yurt dışı ve yurt içindeki faaliyetleri, tercüme kitap ve yayınları, Selanik Yahudilerinin kurduğu Selanik İşçi Federasyonu faaliyetleri; Osmanlı'da sol akımın daha bilinir hale gelmesinde etkili olmuştur (Tunçay,2009a:297-298). İkinci Meşrutiyet ile birlikte modern anlamda sol akım, bizzat Osmanlı aydınları tarafından da benimsenmeye başlamıştır (Tunçay, 2009b:31,32). Nitekim 1910 yılında Osmanlı'nın ilk sosyalist fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) adıyla kurulmuştur (Tunaya, 2004:82). Ancak bu siyasi partinin, tam anlamıyla örgütlenmiş olduğunu söylemek güçtür. Zira parti kurucusu olarak Hüseyin Hilmi bilinmekle birlikte parti üyelerinin kimler olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Parti binası dahi örgütlü bir siyasi partinin bilinçli bir çalışma alanından çok gayri-ciddi bir biçimde sadece parti tabelasının bulunduğu bir yer olarak görülmektedir (Temur, 2017:245,246). Parti, yapılan hiçbir seçime katılmamıştır ancak Ahrar Fırkası ile yakın bir ilişki kurarak bir şekilde meclisle bağlantı kurabilmiştir. Özellikle o dönem sosyalizminin yayın organlarından birisi olan İştirak dergisinde, Ahrar Fırkası ile ilgili olumlu yazılar kaleme alınmıştır (Temur, 2017: 247).

Siyasi alanda aktif bir parti faaliyeti görülememekle birlikte basın alanında Sosyalist gazete ve dergilerin varlığı önemli bir noktadır. İkinci Meşrutiyet' in sağladığı özgürlük sonrası özellikle basın üzerindeki sansürün kalkmasıyla fikri bir çeşitliliğin yaşandığı bilinmektedir. Basılan çok sayıda dergi ve gazetelerin arasında İştirak, Sosyalist, Medeniyet ve İdrak gibi sosyalist yayınlarda bulunmaktadır (Koloğlu, 2020:91). Yine 1911'de OSF'nin Paris'te kurulan şubesinin yayın organı sayılan Beşeriyet gazetesi de bu yayınlar arasındadır. Sosyalistler bu yayın organları üzerinden fikirlerini ifade etmişlerdir. Ancak söylemlerinde klasik sosyalist düşüncenin haricinde özgün bir yönleri bulunmamakla birlikte bir ifade güçlüğü çektikleri de söylenebilir (Tunaya, 2004:82).

Osmanlı Devleti'nde Sosyalizm akımı hem örgütsel yönü hem de anlaşılma ve kitleleri harekete geçirebilme açısından diğer üç ana siyasi akıma göre arka planda kalmaktadır. Daha yoğun olarak yayın organlarıyla varlığını sürdüren Osmanlı sosyalistlerinin, dini ya da ırksal bir ayırım yerine sınıfsal ayrımı öngörmelerinden dolayı Osmanlıcılık akımına daha yakın göründükleri söylenebilir (Temur,2017: 273). Dünya Savaşı'nın başlamasıyla

kısılan sosyalist sesler, Mücadele döneminde tekrar duyulmaya başlamıştır. Kurtuluş, Aydınlık, Ziya gibi önemli yayın organları, bu dönemde Sosyalizmin sesi olarak var olmuşlardır (Torun, 2014:43). 1919 yılında eski OSF, yine Hüseyin Hilmi tarafından Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) adıyla kurulmuştur. Hilmi'nin hedeflediği, siyasi gücü OSF' den daha yüksek olan bir partidir. Bu nedenle partiyi tamamen kendisiyle özdeşleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Ancak Hüseyin Hilmi ve arkadaşlarının parti içinde giderek artan otoriteleri, 1920 yılında parti bünyesinde kadro değişikliğine neden olmuştur. İdeolojik anlamda ciddi bir farklılığın olmadığı TSF, parti programında İkinci Enternasyonal' e bağlılığını dile getirmiştir. Ancak 1922 yılında Hüseyin Hilmi'nin öldürülmesiyle parti zayıflamış ve kapanmıştır (Tunaya, 2010:397-409). 1919 yılında kurulan ve 1924 yılında son bulan bir başka sosyalist fırka ilk ismiyle Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası' dır. Daha sonra ismini Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) olarak düzenleyen partinin ilk kuruluşu Berlin'de Mehmet Vehbi, Vedat Nedim gibi isimlerle gerçekleşmiş ardından İstanbul yaşamı başlamıştır. İstanbul'un işgali parti mensuplarının bir kısmının İstanbul'da kalmasına, bir kısmının ise Anadolu'ya geçmesine neden olmuştur. Bir nevi bir ayrılık yaşayan partinin, milli mücadele yılları açısından önemi Osmanlı döneminde baskın olan İkinci Enternasyonal sosyalist anlayışı yerine Üçüncü Enternasyonal bir anlayış benimsemiş olmalarıdır. Yine parti içerisinde Marksist ve Leninci taraflar yer almaktadır (Tunaya, 2010:482-488). Partinin bu dönemdeki öneminin bir diğer sebebinin yayın organı Kurtuluş dergisi olduğu söylenebilir. “*Sosyalizmden bahseden ilim ve sanat mecmuasıdır*” sloganıyla yayına başlayan dergi, Tevetoğlu'na göre Türkiye'deki sosyalist ve komünist faaliyetlerin ilk açık görünümüdür (Tevetoğlu,1967:86-87). Toplam beş sayı çıkan dergi, daha sonra yerini Aydınlık dergisine bırakmıştır. Aydınlık dergisi, 1921'de Şefik Hüsnü, Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet gibi isimlerin bulunduğu bir yayın olmuştur (Tevetoğlu,1967:90). Dergi içeriği daha çok Avrupa'daki sosyalist tartışmalar, Rusya'daki gelişmeler, işçi hareketleri, Komünist Manifesto' dan oluşmuştur (Torun,2014:48). TİÇSF' nin Üçüncü Enternasyonal' e bağlı sosyalist bir fırka olduğunu belirten Tunaya' ya karşı, Tevetoğlu parti kurucuları arasında yer alan Mustafa Suphi'yi de kanıt olarak sunarak, partinin ve mensuplarının apaçık komünist olduklarını iddia etmiştir. Tevetoğlu, partinin sosyalist görünümü altında komünizm propagandası yaptığını, bu nedenle aslında Türkiye'nin ilk komünist partisi olduğunu ileri sürmüştür

(Tevetoğlu, 1967:100-113). Milli mücadele yıllarında kurulan parti, 1924 yılında kapatılmıştır. 1920 yılında Atatürk'ün izniyle⁷ kurulan Türkiye Komünist Partisi (TKP) ise sol hareketin meşru siyasi görünümü niteliğindedir. TKP daha sonra Halk Zümresi ve Yeşil Ordu ile birleşerek Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (THİF) adını almıştır. Parti, 1921 Çerkez Ethem İsyanı sonrası kapatılırken, yayın organları Aydınlık ve Orak-Çekiç, 1925 Takrir-i Sükun Kanunu ile kapatılmıştır (Uzun, 2010:112, Tunçay, 2009a:304).

Milli Mücadele yıllarındaki sosyalizm görüntüsü daha çok Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti ve Sovyetler arasındaki ilişkiyle açıklanabilir. Sol harekete tolerans gösterilen dönemlerde Sovyetlerle ilişkilerin iyi tutulmaya çalışılması ancak daha sonra bu stratejiden vazgeçilmesiyle ülke içinde de sola karşı bir engellenmenin başladığı söylenebilir. Ancak Osmanlı'nın son dönemindeki ve Milli Mücadele yıllarındaki Sosyalizmin kendisini daha çok, aydın sınıfı içerisinde göstermekle birlikte ağırlıklı olarak siyasi örgüt çalışmalarındansa fikir dergileri ve gazeteler aracılığıyla ifade etmeye çalıştığı söylenebilir.

19.yy'da, İkinci Meşrutiyet'le hayata başlayan bu dört ana siyasi akım, bu dönemin Türk siyasi tarihi açısından bir siyaset laboratuvarı olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Tunaya,2004:84). Bu dönemde, 1908 devriminin de sağladığı özgür ortamla birbirinden çok farklı düşünceler hem siyasi alanda hem de basın yayın alanında kendisini ifade edebilmiştir. Bu nedenle, kurulan Cumhuriyet'in siyasi durumunun analizinde 19.yüzyıl Osmanlı Siyasi durumunun mutlaka incelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Bölümün ikinci kısmında Tek Parti döneminde etkili olan Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm akımlarının analizi bu bilgiler ışığında yapılmaktadır.

1.2.Tek Parti Döneminde Siyasi Akımlar: Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm

Milli mücadele yıllarının ardından 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyet Devleti ile Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamış bulunmaktadır. Yeni kurulan devlet ile oluşan yeni Türkiye ve Osmanlı siyasi hayatının özellikle 19.yy'daki düşünsel mirasının birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiği söylenebilir. Cumhuriyet'in kurucu

⁷ “Türkiye komünist Partisi'nin oluşum şekli hakkında geniş bilgim vardır, bu partiyi kimlerin ve ne maksatla teşkil ettiklerini biliyorum. Maksatlarının tamamıyla vatanın yüksek menfaatleri ile mutabakatta olduğuna ve şahıslarının en kıymetli, en namuslu ve en vatanperver arkadaşlarımızın bulunduğu tamamen imanım vardır” (ASD'den aktaran Evsile, 1999: 116).

kadrosunun, Osmanlı'nın son döneminde yetiştiği ve ilgili döneme de 19.yüzyıl siyasi akımlarının etkili olduğu göz önüne alındığında bu düşüncenin doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Tek Parti dönemi olarak adlandırılan, 1923 ve 1945 yılları arasını kapsayan tek partili hükümet yıllarının siyasi arka planında, Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan fikir akımlarının etkisinin olduğu söylenebilir. Bu dönemde hissedilen İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımları, her ne kadar Osmanlı'daki görünümüleri ile farklılık gösterse de tamamen bağımsız olarak ele alınması, hatalı veya eksik bir analizin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle çalışmada birinci bölüm kapsamındaki ilk başlıkta İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarının, 19 ve 20.yy'ın başlangıcındaki görünümüleri hakkında genel bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bölümün ikinci başlığında, ilgili üç akımın, 20.yy'ın Tek Parti sürecindeki görünümüleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.2.1. Tek Parti Döneminde Türkçülük

29 Ekim 1923'te resmen ilan edilen Cumhuriyet ile yeni bir hayata başlayan Türk devletinin hakim siyasi havasının Türk milliyetçiliği etkisinde olduğunu söylemek mümkündür. Zaferle sonuçlanan kurtuluş mücadelesinin ardından milli hakimiyete verilen önem ve atılan adımların, söz konusu milliyetçi duyguları canlı tuttuğu söylenebilir. Yeni devlet, bir ulus-devlet modelini hedeflemektedir. Söz konusu ulus devlet kavramı, milliyetçilik akımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Büyük bir ulusal mücadelenin ardından yeni Türk devleti, bu ulus-devlet yapısında yeni bir hayata başlamış bulunmaktadır. Bu ulus-devlette hakimiyet millettir. Milli hakimiyet esası, 1922'de Saltanatın kaldırılmasında ve 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinin arka planında yer almaktadır. Tüm bu süreçte hakim olan Türk milliyetçiliği, Türkçülük akımı temelinde yükselmiştir. Ancak yeni ulus-devlette, sınırlarını ve içeriğini yönetimin belirlediği resmi bir milliyetçilik anlayışının etkili olması istenmektedir. Bu resmi anlayış, dini içerikten uzak laik bir karakterde ve Anadolu sınırlarında hakim olmalıdır. Dolayısıyla içerisinde Turan gibi yayılmacı bir karakter içeren Türkçülük akımının yerine ulusal sınırlar içerisinde geçerli olacak, yaşayan her vatandaşın Türk kimliğiyle tanınacağı ve dini etkiden arındırılmış laik bir milliyetçi ideoloji yaratılmaya çalışılmıştır (Kakışım, 2018 :223). Söz konusu bu resmi milliyetçilik anlayışı, Atatürk Milliyetçiliği ya da Kemalist Milliyetçilik olarak da isimlendirilmektedir.

Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte özellikle Milli Mücadele yıllarında milliyetçiliğin içerisinde etkin rol alan din, 'millet' kavramıyla toplumda güçlü ve bağlayıcı bir konumdadır. Cumhuriyet'in ilanı ile adım adım millet kavramından laik karakterdeki 'ulus' kavramına geçilmeye çalışıldığı söylenebilir. Yeni kurucu kadro tarafından geri kalmışlık nedeni olarak görülen 'din' olgusu ve Osmanlı Devleti mirası, toplumdan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu noktada laik ulus kavramının, yeni bir milliyetçilik anlayışı ile toplumdaki din olgusunun yerini alması hedeflenmiştir (Korkmaz, 2014:159-190). Ancak her ne kadar resmi milliyetçilik anlayışı bağlamında laik bir ulus yaratma fikri merkezde olmuş olsa da, dönemin analizi yapıldığında İslam'ı toplumdan tamamen söküp atmak gibi bir hedefin olmadığı görülebilmektedir. Bu noktada laik-ulus devlet hedeflerine uyabilmek amacıyla, resmi ideolojinin İslam'ı ulusallaştırarak Türk milliyetçiliği içerisinde yer vermeye çalıştığı söylenebilir.

Resmi ideolojinin mesafeli olduğu bir diğer konu ise yayılmacı Turan anlayışını barındıran Türkçülük anlayışıdır. Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan Türkçülüğün önder isimlerinin Milli Mücadele yıllarında Ankara'ya destek olduğu ve harekete katıldıkları bilinmektedir (Uzun, 2018:503). Ancak bu yıllarda dahi Mustafa Kemal'in Turan anlayışına sıcak bakmadığı 1921'deki meclis konuşmasında dile getirdiği şu sözlerden anlaşılabilmektedir:

"...Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, gafletini, kinini bu memleketin ve milletin üzerine çektik. Biz Panislamizm yapmadık. Belki yaparız, yapıyoruz dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an evvel öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık, yaparız, yapıyoruz dedik ve yine öldürelim dediler. Bütün dava bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan baskıyı artırmaktan ise tabii hududa, meşru hududa dönelim" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden (ASD) aktaran Evsile, 1999:95).

Mustafa Kemal'in vurguladığı meşru hudutların, Misakı Milli zamanında belirlenmiş ve Lozan Antlaşması sonrasında tüm dünyaca kabul edilmiş olan ulusal ülke sınırları olduğu söylenebilir. Yeni Türk Devleti'nin ana ve ebedi toprağı Anadolu'dur ve bu topraklar üzerinde hakim olacak olan milliyetçilik anlayışı da bu sınırlar kapsamında kalmalıdır (Lewis, 2014:478). Dolayısıyla Panislamizm gibi Turancılık anlayışı da, yeni Türk ulus devletinin- Türkiye'nin resmi ideolojisinde yer almamaktadır.

Resmi milliyetçilik anlayışının temelinde Ziya Gökalp' in fikirlerinin etkisi olduğu bilinmekle birlikte, bire bir uyumun söz konusu olmadığı söylenebilir. Mustafa Kemal'in fikirlerinin esas şeklini verdiği resmi milliyetçilik anlayışı, Gökalp'in fikirlerinin farklı bir versiyonu olarak özellikle onun kültür, devlet ve halk gibi belli konulardaki fikirleriyle farklılaşarak oluşmuştur (Karpas, 2017a:201, Çalık, 1991:67, Türkeş,1999:30-41). Yine Gökalp'in İslam ve muasırlaşmak üzerindeki düşünceleriyle Cumhuriyet rejiminin düşüncelerinin farklılaştığını söylemek mümkündür. Mustafa Kemal'e göre bir milletin millet olabilmesi için siyasi ve dil birliğinin yanında, ırk ve köken birliği, ortak tarih ve ahlak ilişkisi bulunmalıdır. Her ne kadar burada ırk ve köken birliği ibaresi geçiyor olsa da Mustafa Kemal'in millet tanımı, subjektif niteliktedir. Dolayısıyla ırk yahut etnik köken nedeniyle bir dışlama söz konusu değildir (Kılıç, 2007:118-119). Irka dayalı olmayan millet Mustafa Kemal tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir” (İnan'dan aktaran Kılıç, 2007:118).

Din ve ırk açısından herhangi bir birlikteliğe vurgu yapılmayan bu tanımdan, yeni devletin laik bir ulus yaratma fikrinde kararlı olduğu görülebilir. Zira 1924 anayasasının 88.maddesinde geçen “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk (ıtlak) olunur” ibaresi, bu resmi ideolojinin millet ve milliyetçilik kabulünün bir kanıtı olarak görülebilir (anayasa.gov.tr, 26.01.2021). Yine Mustafa Kemal'in 1925 yılı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi açılışındaki sözleri, resmi tutumun bir başka kanıtı niteliğindedir: “Milletin varlığını sürdürmek için fertleri arasında düşündüğü ortak bağlar, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet, dini ve mezhebi bağ yerine Türk milliyeti bağıyla fertlerini toplamıştır” (ASD' den aktaran Evsile, 1999:82).

Görüldüğü üzere resmi milliyetçilik anlayışı, Osmanlı'daki millet sisteminden ve kabul edilmiş millet tanımından çok daha farklı bir kabulü benimsemektedir. Din ve ırk bağının çıkarıldığı bu millet kabulüyle asıl ulaşılmak istenen laik Türk ulus devleti için adımlar atılmıştır. Atılan bu adımların merkezinde, oluşturulmak istenen Türk kimliğine tarihi ve kültürü öğretilerek bilinçli bir ulusal kimlik kazandırmak olduğu söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda yönetim, özellikle eğitim ve kültürel alanda yoğunlaşmıştır. Tevhid-i

Tedrisat Kanunu ile başlayan düzenlemeleri Harf Devrimi ve Türk Tarih Kurumu'nun açılışı ile devam ettirmek mümkündür (Türkmenoğlu,2007:165-166). Bu noktada Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarının, resmi milliyetçilik açısından ayrı bir önem teşkil ettiği söylenebilir. Düzenlenen Türk Tarih Kongresi ve hazırlanan Türk Tarih Tezi ile rejimin laik ulus devletine uygun Türk profilinin arka planı oluşturulmaya çalışılmıştır. Türklerin beyaz ırka mensup olduğu, Anadolu'nun en eski zamanlardan beri Türklerin yurdu olduğu, Sümer ve Hititlerin aslında Türk olduğu gibi tezlerin savunulduğu bu çalışmalarda asıl amacın, Türk toplumuna geçmişini öğretmenin yanı sıra onun kendisiyle kıvanç duyması ve öz güvenin yükselmesiyle özellikle Osmanlı Devleti öncesindeki varlığıyla öne çıkmasını sağlamak olduğu söylenebilir (Lewis, 2014:486-488). Tek Parti döneminin tarih tezinde Osmanlı mirası reddedilmiştir. Bu reddediş hem Osmanlı hem İslam mirasının büyük ölçüde unutturulmaya çalışılması ile ilişkilendirilebilir. Burada yönetimin, Türk milletinin çektiği sıkıntılarda ve Batı karşısındaki geri kalmışlığında Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmasının etkili olduğu söylenebilir.

Resmi milliyetçiliğin; hem Türk-İslam mirası konusundaki bilinçli boşluğu hem de ırkı farklılık gözetmeksizin aynı vatan içinde yaşayan herkesi Türk kabul etmesi bazı kesimlerce hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Özellikle Türk Ocakları bünyesinde gerçekleşen Türk milliyetçiliğine ilişkin tartışmalarda; rejimin ırk ve Turan konusundaki söylemleri Turancı Türkçülerin eleştirilerine hedef olurken; İslam mirasının göz ardı edilmesi ve resmi tarih tezi de daha sonra 'Anadolucular' olarak ortaya çıkacak olan bir başka milliyetçi kesimin eleştirilerine neden olmuştur (Korkmaz,2014:157).

1.2.1.1. 1930-1945: Türkçü-Turancı Anlayış

Resmi milliyetçilik anlayışının, milliyetçi muhaliflerinden ilki, 1930'lu yıllarda kendisini gösteren özellikle etnik kabul dozajının yüksek olduğu Türkçü-Turancı anlayıştır. Bu anlayışın içerisinde her ne kadar etnik bakımdan daha ılımlı tavır sergileyen Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon gibi isimler olsa da (Bölükbaşı, 2018:49), asıl olarak Dr. Rıza Nur etrafında toplanmış; Hüseyin Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Nejdet Sançar, Reha Oğuz Türkkan gibi ırk kabullü isimlerin çalışmalarıyla belirginleşmiş olduğu söylenebilir (Kakışım, 2018:225). Türkçü Turancılara göre millet olmanın temelinde aynı etnik kökene/ırka mensup olmak yer almaktadır (Çalık, 1999:67). Bu kabule göre; aynı soydan

gelmeyen kişilerin aynı vatanda, aynı kültürel geçmişte yaşıyor olmaları onları tek bir millet yapmamaktadır. Dolayısıyla Türkçü Turancı anlayışın, resmi milliyetçilik anlayışına ilk muhalefeti, en temelde millet kabulünde oluşmaktadır.

Türkçü-Turancı anlayışın belirginleşmesinde özellikle Atsız'ın fikir ve çalışmalarının ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Atsız'ın söylemlerinin, bu anlayışla özdeşleştirilmiş olduğu ileri sürülebilir. Buradan hareketle Atsız merkezli eleştirilerden yola çıkıldığında Kakışım'a göre anlayışın resmi milliyetçiliğe karşı eleştirilerini; yönetimin barışçıl dış politikası, ırkçılık karşıtı milliyetçilik kabulü, batılılaşma anlayışı ve komünizme karşı tutumu şeklinde başlıklandırmak mümkündür (Kakışım, 2016:2631-2634).

Türkçülüğün temel şartlarından birisi olarak görülen Türk olmak, Türkçü Turancı anlayışta tamamen etnik kökenle, kanla ilgili bir durumdur. Türkçülüğü, bütün Türklerin birleşerek tek ve diğer milletlerden üstün bir devlet olma ülküsü olarak tanımlayan Atsız, bunun için ırkçılık ve Turancılığı Türkçülüğün temel iki şartı olarak açıklamıştır (Atsız, 1992b:97). Dolayısıyla ırk karşıtı olarak bütünleştirici bir milliyet bağına kabul eden resmi milliyetçilikle ilk büyük çatışma bu noktada başlamaktadır. “Türkler için milliyet her şeyden önce bir kan meselesidir. Yani Türküm diyecek olan adam Türk neslinden olmalıdır. Türk nesli de tarihen malum ve meşhur olan Türklerdir” diyen Atsız, resmi milliyetçiliğin vatandaşlık bağıyla Türk kabulünü kabul etmediğini şu sözleriyle belirtmektedir: “Türk olmak için önce kanı Türk olmak lazımdır, ondan sonra dili Türk olmak lazımdır, ondan sonra dileği Türk olmak lazımdır” (Atsız,1992b: 140-146).

Kemalizm'in en başından Turan anlayışına sıcak bakmadığı, Atatürk'ün 1920'lerin başındaki söylemlerinden anlaşılabilir. Dolayısıyla, resmi ideolojinin yayılmacı anlayışlara karşı aldığı bu tutum nedeniyle dış politikada daha barışçı hareket etmeye dikkat edilmiştir. Turancı anlayış ise bunu bir ülküsüzlük, devletin pasifleşmesi şeklinde yorumlamıştır. Atsız'ın milli ülkü diye nitelediği düşünce Türk Birliği'dir. Ona göre her milletin yaşamak için bir ülkeye ihtiyacı vardır. Bu ülkü ilk olarak bağımsızlık kazanmak, ikinci olarak ise *tutsak yaşayan kardeşlerini* kurtarmaktır. Atsız Turan hakkındaki düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir: “Türkler vaktiyle birkaç kere birleşmişler ve mutlu olmuşlardı. Yeniden birleşeceklerdir. Milli ülkemizin ilk maddesini: “Bütün Türkler birleşecektir” diye ifade edebiliriz” (Atsız, 2011:46).

Resmi milliyetçilik anlayışına yöneltilen bir başka eleştiri konusu ise yönetimin batılılaşma fikirleridir. Eğitim, kültür gibi toplumun merkezi alanlarında ağırlık verilen Batılılaşma politikaları, Türk Tarih Tezi kapsamında Türklerin Avrupalı sayılmaları ve bunları kanıtlama çabaları ve yine Türk Tarih Tezi kapsamında Osmanlı-İslam mirasının yok sayılması, Türkçü Turancıların karşı durduğu noktalardır (Kakışım, 2016:2633, Bölükbaşı, 2018:53). Komünizm karşısında alınan sert tavır, Türkçü Turancı anlayışın bir başka belirgin özelliğidir. Komünizm, Sovyetler lehinde bir akım olarak ahlaksızlığın temeli olarak görülmüştür (Bölükbaşı,2018:54). Bu noktada, Kemalist yönetime yapılan eleştiriler ise devletin önemli kadrolarına Komünistlerin yerleştirilmiş olması, bu hususlara gerekli dikkatin verilmiyor oluşu, Kadro gibi dergilere izin verilmesi gibi konularda özellikle İsmet İnönü, Hasan Ali Yücel merkezli olmuştur (Kakışım, 2016:2634-2635).

Türkçü-Turancı anlayış, temel kabulleri nedeniyle resmi milliyetçilik anlayışından neredeyse taban tabana zıt bir Türkçülük anlayışı olarak nitelendirilebilir. Ortaya çıktığı 30’lu yılların genel atmosferinde, yurtdışında hakim olan ırkçılık merkezli akımların Türkiye’deki bir görünümü şeklinde olduğu yorumu yapılabilir. Zira ırka dayalı Türk kabulleri, gayrimüslim ve Yahudilere karşı takındıkları sert tutum (Bölükbaşı, 2018:54), bu söylemi güçlendirici niteliktedir. 1944 yılındaki Irkçılık-Turancılık Olaylarına⁸ kadar siyasi atmosferde etkili olmaya devam eden bu anlayışa, dönemin dış politikasına göre hareket eden hükümet tarafından ağır ithamlar ve suçlamalar yapılmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ nın sonlarına kadar tolerans gösterilen Türkçü Turancılar, bu tarihten sonra ‘ırkçı’ olarak suçlanmış ve dışarıda bırakılmaya çalışılmışlardır. Bu nedenle 1944 Irkçılık-Turancılık Davası, Türkçülük açısından önem teşkil etmektedir. Atsız’a göre 3 Mayıs 1944’e kadar düşünce ve edebi alanda sınırlı olan Türkçülük, o tarihte artık bir harekete dönüşmüştür. Bu nedenle 3 Mayıs’ı Türkçülük günü olarak ilan etmiştir (Atsız, 1992a:205-207). Yine dönemin fikir dergilerinde ve Turancı isimlerin yazı ve hatıratlarında bu döneme ilişkin önemli bilgiler edinebilmek mümkündür.

⁸ 1944 Irkçılık-Turancılık Olayları hakkında daha ayrıntılı bilgi için birkaç kaynak: Gökberk Yücel, Yusuf Ziya Bölükbaşı, “Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 2019, ss.5-34 . Hülya Öztekin, “1944 Irkçılık - Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar” , *Selçuk İletişim* , 11 (1) , 2018, ss.212-236. Göktaş İpek, “Basında Irkçılık-Turancılık Davası”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 67, 2018, ss. 51-72.

Türkçü Turancı anlayış içerisinde; hem ırk kabullü etnik Türkçüler hem de ahlaka daha ağırlık veren ve resmi anlayışa daha yakın olan Türkçüler bulunmaktadır. Bu isimler, 1930-1945 yılları arasında çeşitli fikir dergilerinde kendilerini göstermişlerdir. Atsız' ın Orhun dergisi gibi Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç' ın Çınaraltı dergisi, buna örnek teşkil etmektedir (Bölükbaşı, 2018: 49). Bu bilgiler ışığında; Türkçü-Turancı anlayışın, sonraki dönemlerde Türk siyasi hayatında önemli rol oynayacak Muhafazakar Milliyetçilik anlayışına zemin hazırlamış olması ve ortaya çıktığı dönemde Kemalist yönetime karşı sert eleştirilerde bulunması nedeniyle dikkat edilmesi gereken Türkçülük kabullerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.1.2. Tek Parti Döneminde Anadoluçuluk

Anadoluçuluk akımı, Milli Mücadele yıllarında ortaya çıkmış ve Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık fikirlerine tepki olarak gelişmiş bir düşüncedir. İlk defa 1917 yılında Türk Ocakları içerisinde gerçekleşen Büyük Türkçülük ve Küçük Türkçülük tartışmalarıyla kendisini gösteren Anadoluçuluk, 1919 yılında Hilmi Ziya Ülken ve Reşit Kayı'nın el yazısı olarak hayata geçirdiği Anadolu dergisiyle somut olarak ortaya konulmuştur. Bu ilk ortaya çıkış kültürel alanda bir görünümde olup daha çok Türk destanları, Anadolu Halk masalları gibi alanda yoğunlaşmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Mükrimin Halil'in katılımıyla, Anadoluçuluk düşüncesi siyasi bir kimlik kazanarak resmen iki farklı kolu barındıran bir harekete dönüşmüştür (Ülken, 2018:712-713).

Anadoluçuluk, milliyetçi bir anlayış olarak ortaya çıkmakla birlikte Turancılığın belirsiz vatan sınırları ve 'hayali' nitelikteki hedeflerine tepki göstermiştir. Dolayısıyla bir Türk milliyetçiliği çeşidi olarak Milli Mücadele yıllarında başlayan süreci, Cumhuriyet'le birlikte önem kazanarak devam etmiştir. Anadoluçuluğun bu ilk dönemdeki temsilcileri arasında Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil Yinanç, Remzi Oğuz Arık, Mustafa Şekip Tunç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimler yer alırken, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurettin Topçu gibi isimler de bulunmaktadır (Korkmaz, 2014:174, Alver, 2013:168, Ülken,2018:716, Çiçek,2019:56). Bu isimlerin özellikle dergilerdeki yazılarıyla Anadoluçuluk düşüncesini güçlendirdikleri görülmektedir. 1923'te yayına başlayan Anadolu dergisi bu kapsamda değerlendirilebilir. Dergide yer alan ilk dönem Anadoluçular, anlayışın temel kabullerini ortaya koymaya çalışmakla birlikte kültürel Anadoluçuluk çalışmalarına da yer vermişlerdir.

Anadolucuların siyasi ve kültürel tarih kabulleri ve genel olarak benimsedikleri ana düşünceyi anlayabilmek açısından, ilk sayıda Mükrimin Halil Yinanç'ın şu sözleri önem teşkil etmektedir:

“...Milliyet cereyanının gelişmesinden sonra tarihimize Türk tarihi denmeye başlandı. Fakat Türk tarihi denilince bizim tarihimiz değil Türkistan tarihi hatıra geliyordu. Bazıları buna -eski zihniyetle- Osmanlı Türkleri tarihi dediler. Oysa tarihte böyle bir il ve ulus yoktur. Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü manasız tabirlerdir. Türklerin il ve ulusları, dünyanın birçok yerlerine göç ederek ve yerleşerek devlet ve medeniyet kurmuşlardır, Türkmenler başlıca Anadolu, İran ve Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Türk tarihi deyince bizim tarihimizle birlikte Azerbaycan'da, Irak'ta, Suriye'de, İran'da, Türkistan'da vb. devlet kuran Türk kavmine mensup il ve ulusların tarihi hatıra gelir. Anadolu'ya göç eden Türkler bu yeni vatanlarında Haçlılarla, Bizanslılarla uğraşmışlar, en sonra kati surette yerleşmişlerdir. Sonra da bu Türkler yeni bir imparatorluk kurarak Rumeli'yi, Suriye ve Irak'ı elde etmişlerdir. Öyle ise bizim tarihimizin adı Anadolu tarihidir” (Ülken,2018:713-714).

Yinanç'ın bu cümlelerinden Anadoluculuk anlayışında, vatan sınırlarının sadece Anadolu ile sınırlandırıldığı, 'biz' denilen topluluğun Anadolu'da yaşayan Türkler olduğu ve 'bizim tarihimiz' kavramının da yalnızca Anadolu Türklerinin geçmişiyle sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kabulleriyle bir Türkçülük anlayışı olan Anadoluculuğun, Turancılık fikriyle tamamen zıt olduğu anlaşılabilmektedir. Aynı zamanda tıpkı Turancılığa olduğu gibi Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinin belirsiz vatan ve millet sınırlarına da karşı olması, onun bir tepki ideolojisi olmakla birlikte Alver'in tabiriyle bir 'daralma ideolojisi' olmasını da açıklar niteliktedir (Alver, 2013:166).

Dergah, Anadolu, Dönüm, Çığır, Hareket dergileri Anadoluculuk akımının yayın hayatındaki somut görünümлерindendir (Korkmaz, 2014:193, Çiçek, 2019:56). Bu dergilerdeki yazılar Anadoluculuk merkezli olmasına rağmen akımın içerisinde belirgin bir fikir çeşitliliğinin de olduğu görülebilmektedir. Ortaya çıktığı zamanda kültürel ve ideolojik olarak iki ana kola ayrılan Anadoluculuk akımının, daha sonra yine çeşitli temel kabullerle farklı kollara ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrıma Dönüm ve Hareket dergileri örnek gösterilebilir. Köycülük hareketi olarak da adlandırılan Dönüm dergisi etrafında şekillenen yeni Anadoluculuk akımı; Anadolu köylüsünü merkeze alan, devletçi politikalara önem veren ve pozitivizm temelli bir anlayıştır (Çetin, 2020:63). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi profesörlerinin yer aldığı bu akım, Ülken' e göre milli bir sosyalizm savunuculuğu yapmaktadır. Dönüm dergisiyle birlikte daha somut bir alanda çalışmaya başlayan Anadoluculuk akımı, başlangıçtaki görünümünün aksine gündelik

hayata daha çok tesir etmeye başlamıştır. Bu nedenle Dönüm dergisi, içerdiği sosyalist notaların yanında Anadoluçuluk akımının daha görünür hale gelmesi bakımından da önem taşımaktadır (Korkmaz,2014:202).

Pozitivist temelli Köycülük hareketinin karşısında İslami Anadoluçuluk yer almaktadır. Hareket dergisiyle özellikle Nurettin Topçu'nun öne çıktığı bu akımda, Anadolu Türk milliyetçiliğinin asıl kodu din olarak kabul edilmiştir (Çiçek, 2019:56). Topçu da Anadoluçuluk akımının genel kabulüyle aynı olarak milliyetçiliğin tarihini 1071 Malazgirt zaferiyle başlatmaktadır. Ancak Osmanlı mirasını görmezden gelmek bir yana milliyetçiliğin asıl olarak Osmanlı zamanında olgunlaştığını belirtmiştir (Topçu, 1978:32). Resmi milliyetçilik anlayışının içerdiği Batı medeniyetine ulaşma gayesinin karşıtı olarak Topçu'nun milliyetçiliğin merkezine İslam'ı koyduğu görülmektedir. Anadoluçuluk akımında, resmi milliyetçilik kadar uzak bir din yaklaşımı olmamakla birlikte Topçu' nun İslam olgusu kadar yoğun bir kabulün olmadığı söylenebilir. Bu farklılıktan dolayı Nurettin Topçu'nun hem genel anlamda milliyetçilik anlayışı içerisinde hem de Anadoluçuluk akımı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. İslam dini, Topçu'ya göre Türk milletini, millet yapan bir unsurdur:

“Bizim milletimizin hayati kuvvet kaynakları dinidir. İslam az zamanda Türklüğün hayat damarlarını doldurarak bu milletin varlığının esaslı unsurlarını harekete geçirdi... Türklüğün yapısından İslam'ı ayırmak mümkün değildir. Zorla ayrılmak istenirse Türklük yok olmaya mahkumdur. Zira milletimiz iki kaynaktan doğmuştur: onun maddi yapısını teşkil eden Oğuzlarla, ruhunu meydana getiren İslam dini” (Topçu, 1978:19-20).

Nurettin Topçu'nun Anadoluçuluk hakkındaki şu sözleri, onun hem Turancılık anlayışına hem de resmi milliyetçilik anlayışına olan tepkisini ve Anadoluçuluğun onun nezdinde niçin gerçek milliyetçilik olduğunu özetler niteliktedir denilebilir:

“Anadolucular, gerçek milliyetçiliğimizi bin yıllık tarihimizden çıkararak onun kalbine İslam'ı koydular. Turancıların maddeci ütopyizminin ve altı okluların kaba maddeci realizmine karşılık Anadoluçuluğun getirdiği ruhçu idealizm, coğrafyanın gerçeğinde ebediliğe göz koyan ruhların selameti davasını yaşıtıyordu... Biz Anadolu'nun coğrafyasında İslam'ın ruhunu yücelten ve toprağın çehresine İslam'ın ruh ve karakterini sindiren ruhçu bir milliyetçilik davasına bağlanıyoruz” (Topçu, 1978:35-36).

Kendi içerisinde barındırdığı çeşitliliklerle de birlikte değerlendirildiğinde Anadoluçuluk akımının, resmi milliyetçiliğin karşısında bir anlayış olduğu söylenebilir. Her ne kadar

İslami kolu haricinde millet olmanın asıl unsurları arasında din olgusuna büyük bir yer vermeyerek ve vatan sınırlarını Anadolu ile çevreleyerek resmi milliyetçiliğe yakın duruyor olsa da; dine karşı resmi anlayış kadar sert bir tutumu benimsememesi bakımından ondan farklılaşmaktadır. Ayrıca Anadoluçuluk akımının tarih tezi, Türklerin Anadolu'ya girişi 1071 Malazgirt Zaferi ile başlarken; resmi milliyetçilik anlayışının tarih tezi Anadolu'yu evvelden beri Türk kabul etmekte ve tarihi eski çağlardan başlatmaktadır (Korkmaz, 2014:282). Ancak tarih tezi bakımından resmi milliyetçilikle benzerlik gösteren nokta; her iki anlayışın da Osmanlı Dönemi'ne olan uzak tavrıdır. Resmi tarih tezinde görmezden gelinmeye çalışılan Osmanlı tarih ve mirası, Anadoluçular tarafından da çok fazla benimsenmemiştir. Ancak resmi milliyetçilikten farklı olarak Anadoluçuların Selçuklu tarihine ayrı önem verdikleri görülmektedir (Korkmaz, 2014: 285).

Tek Parti döneminde görülen bu farklı milliyetçilik anlayışlarının ortak kökü, Osmanlı Devleti'nin son evresinde ortaya çıkmış olan Türkçülük akımıdır. Ancak Milli Mücadele yılları itibarıyla bu düşüncelerin merkezine konulan olguların farklılaşması ve ulus-devlet inşa süreci, milliyetçi anlayışların millet kabullerinin dahi farklılaşmasına neden olmuştur. Resmi milliyetçilik anlayışının subjektif tanımına karşı, Turancı anlayışın etnik kabulü, Anadoluçuların Anadolu merkezli kabulleri bunun kanıtı olarak gösterilebilir. Bu dönemde Kemalist yönetimin, temel çıkış noktaları Türk milliyetçiliği olmasına rağmen kendisinden farklı görünen bu anlayışlara verdiği tepkilerin, dönemin iç ve dış politik şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Yine bu farklı milliyetçilik anlayışlarının dönemin sert ve kontrolcü siyasi tavrından dolayı, siyasi bir muhalefetten daha çok kendisini basın-yayın aracılığıyla fikir dergilerinde ifade etmeye çalışması bir başka göze çarpan noktadır.

1.2.2. Tek Parti Döneminde İslamcılık

Resmi ideolojinin laik-ulus devlet amacıyla, laiklik vurgusunu giderek yükselttiği tek partili yıllarda, özünde Türkçülük olmasına rağmen resmi milliyetçilikle ters düştüğü noktalarda diğer milliyetçilik anlayışlarına dahi fazla bir tolerans tanımadığı ve kontrol altına almaya çalıştığı söylenebilir. Bu nedenle resmi ideolojinin en temel noktalarından birisi olan laikliğin zıttı İslamcılık düşüncesinin, bu yıllarda bir var olma mücadelesi verdiğini söylemek mümkündür (Çoban,2015:64). Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte

başlayan mücadele, Halifeliğin kaldırılması ve 3 Mart 1924 yenilikleri, Laikliğin anayasaya girmesi, ezanın Türkçe okunması, Arapça yazılmış dini eserlerin yasaklanması ile devam etmiştir (Tunaya,2007:132). Söz konusu süreçte Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı, sözde İslam kurtarıcılığı gibi söylemler taşıyarak dini nitelikte sayılsalar bile söz konusu olayların devlete karşı yapılarak son derece gerici karakterde oldukları söylenebilir. Özellikle Menemen Olayında bir Türk subayının şehit edilmesi ve genellikle doğu illerinde sözde Şeyhlerin insanları galeyana getirerek İslam savunuculuğu yapmaya çalışmalarının; Kemalist rejimin dini istismarı engellemeye yönelik ciddi adımlar atmasına ve laikliğe karşı taviz verilmesi mümkün olmayacak sert bir tutumu benimsemesine neden olduğu söylenebilir. Bu dönemde Kemalist yönetimdeki baskın düşüncenin; kurulan ulus-devleti çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak yolunda toplumun tüm dinamikleriyle modernleşmesini sağlamak olduğu ileri sürülebilir. Toplumun en temel dinamiklerinden birisi olan ‘din’ unsuru, Kemalist rejim tarafından tamamen yok sayılmamış, daha ulusal bir hale getirilerek modernleştirilmeye çalışılmıştır (Ak, 2015:598).

Oluşturulmak istenen modern ve ulusal İslam’ın siyasi alandaki ilk adımı, Saltanatın kaldırılması olarak gösterilebilir. Saltanat ve Hilafet, Padişah’ın bünyesinde barındırdığı kurumlardır. Saltanatın kaldırılması, söz konusu dönemde geçerli olan ve milli hakimiyet esasını önceleyen 1921 Anayasasına göre olağan bir inkılapdır. Zira ilgili anayasanın birinci maddesiyle hakimiyet halihazırda millete ait olarak belirtilmiştir. Milletın üstünde bir güç olmadığı nitelenmiştir. 1922 yılında Saltanatın kaldırılması ise Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri için İtilaf devletlerinin Türk siyasetinde bir ikilik yaratma çabası sonucu doğal olarak gerçekleştirilmiştir denilebilir. Ancak Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Hilafet kurumuna ne olacağı, Halife’nin kim olacağı soruları gündeme gelmiştir. İslamcılar, Halifelik makamının Osmanlı için son dönemlerinde tartışmalı bir güçte olsa dahi önemli bir değer olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla Hilafetin söz konusu muğlak geleceğinin başlangıçta İslamcılar arasında bir endişe ve hoşnutsuzluk yarattığı söylenebilir. Bu belirsizlik nihayet Şehzade Abdülmecit Efendi’nin TBMM tarafından Halife olarak atanmasıyla kısmen ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak, Hilafet makamı halen Türkiye devleti bünyesinde bulunmakta ve Osmanlı hanedanından bir kişinin ismiyle anılmaktadır. Ancak varlığını sürdüren Hilafetin siyasi önemi, bir başka önemli sorunu meydana getirmiştir. Ülkede hem devlet başkanı sıfatıyla bir başkan hem de dini gücü

elinde tutan bir Halife bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde tek bir kişide bulunan bu iki siyasi kuvvetin iki farklı kişiye ayrılmasıyla, baskın gücün yahut son söz sahibinin kim olacağı sorusu ortaya çıkmıştır denilebilir.

Bu noktada meclisteki vekillerden Şükrü Hoca, İslamcı çevrenin çoğunlukla katıldığı bir görüş ileri sürmüştür. Şükrü Hoca'ya göre saltanat kaldırılmış olsa dahi İslam Hükümeti yani Hilafet makamı devam etmektedir. Ancak Halife'nin siyasi bir güçten ayrı olamayacağını düşünen Hoca'ya göre Meclis Başkanı yani devletin başkanı Halife olmalıdır (Tunaya,2007:137). Şükrü Hoca'nın bu görüşünün, saltanatın ardından Hilafet için kaygılanan İslamcı kesimin belli bir bölümü tarafından savunulduğu söylenebilir. 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırılınca kadar İslamcıların genel olarak dile getirdiği bu görüşle, milli hakimiyetin esasını savunan ve Saltanatın kaldırılmasını olağan bulan kesim arasında fikri bir ayrılık oluşmuştur. Söz konusu ayrılık, 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle farklı bir boyuta geçmiştir. Halife'nin istifasının söz konusu olup olmadığı tartışılmaya başlanmış, bu iddialar bizzat Halife Abdülmecid tarafından yalanlanmıştır (Tunaya,2007:143). Toplum ve Meclis içindeki İslamcıların muhalefetleri devam etmekte iken Hint asıllı Ağa Han ve Emir Ali tarafından Halifeliğin korunmasına ilişkin kaleme alınan mektup İsmet Paşa'ya gönderilmiştir. Ancak bu mektup aynı zamanda Tevhid-i Efkar, Tanin gibi gazetelerde de yayınlanmıştır. Türkiye'nin iç meselesine bir müdahale olarak algılanan bu eylem, mektubu yayınlayan gazetecilerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarına (Koloğlu, 2020:117) ve 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılmasının hızlanmasına neden olmuştur. İslamcıların, Saltanatın kaldırılmasından beri endişe duydukları olay bu şekilde gerçek olmuştur. Türkiye Cumhuriyet'inde artık Hilafet makamı yoktur. Halifeliğin kaldırılmasını, eğitim-öğretimin birleştirilmesi, tekke-zaviyelerin kapatılması gibi yeni düzenlemeler izlemiştir. Tüm bu adımların devlet yöneticilerinin laikliği adım adım toplumsal yaşamın her alanına taşımaya kararlı oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Kemalist yönetimin laikleşme yönündeki hızlı adımları, toplumda muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Meclis içinde yapılan seçim sonrası Muhalif bir kanat kalmamıştır ancak toplumda özellikle İstanbul Basının da içinde bulunduğu, yönetime aykırı sesler yükselmektedir. Rejime yönelik dini anlamda ilk başkaldırı 1925 yılında Diyarbakır'da Şeyh Sait İsyanı olarak kayıtlara geçmiştir. Şeyh Sait İsyanı, Kemalist

yönetimin ulus yaratma politikasıyla ‘Türk kimliğini’ her vatandaş için geçerli saydığı bir süreçte gerçekleşmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken noktanın, ülke içinde etnik olarak sadece Türklerin değil Kürt, Çerkez, Laz gibi farklı etnisitelerin bulunuyor olmasıdır. Dolayısıyla Kemalist rejim, temelde farklı etnik kökenleri tek bir etnik köken olarak kabul ediyor, ancak bunu dışlayıcı değil birleştirici olduğunu kabul ettiği resmi ideolojinin Türk kimliği ismiyle gerçekleştirmiştir. Şeyh Sait İsyanında da isyan edenler Kürtlerdir. Buradan hareketle isyanın, resmi ideolojinin laiklik ve ulus kimlik kabullerine karşı olduğu söylenebilir (Türkölmez, 2014:45). Nitekim isyan, dini olarak kabul edilmiş ve laikleşme yolunda daha kesin adımların atılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. İsyanın bastırılmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, isyancılar ve destekçileri yargılanmışlardır. Yargılananlar arasında, Cumhuriyet’in ilk çok partili hayat girişimi sayılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) yöneticileri de yer almıştır. TCF’nin, Halk Fırkası’ nın aksine dine karşı daha hoşgörölü ve ılımlı bir profil sergiliyor ve dile getiriyor olması, yönetime muhalif olan kesimin bu parti bünyesinde toplanmasına neden olmuştur. Bu sebeple Kemalist yönetim, söz konusu isyanda TCF’ nin dini istismar etmeye yönelik söylemlerinin etkili olduğuna inanmıştır. Mustafa Kemal’in TCF’yi ‘en hain kafaların eseri’ olarak yorumlaması, buna kanıt olarak gösterilebilir (Nutuk, 2005:538). Rejimin gerici bir dini isyan olarak tanımladığı bu olayın ardından TCF kapatılmış, Takrir-i Sükun Kanunu’nun sağladığı olağanüstü yetkilerle laikleşme politikalarına hız verilmiştir.

Şapka Kanunu ve kılık-kıyafetteki düzenlemeler, İslamcılarla Kemalist rejimin karşı karşıya geldiği bir başka alandır. İslamcılar tarafından İslam’a karşı bir hareket olarak nitelendirilen bu devrimler, tüm karşı çıkmalara ve direnmelere rağmen gerçekleşmiştir. Ancak göz ardı edilmemelidir ki, söz konusu yenilikler Takrir-i Sükun Kanunu’nun hakim olduğu bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İslamcıların buradaki muhalefetlerinin çok sert olamadığı düşünülebilir. Kılık-kıyafet gibi doğrudan toplumsal hayatı değiştirmeye yönelik bu devrimlere, gerici nitelikte dini isyanlarla karşılık verilmeye çalışılmıştır. Düşünsel anlamda muhalefet ve isyanlara rağmen laiklik ve ulusal bir İslam konusunda kararlı olan Kemalist rejim, 1928 yılında anayasal düzende önemli değişiklikler yapmıştır. ‘Devletin dini İslam’dır’ ibaresini çıkarmış, Milletvekillerinin ve Cumhurbaşkanı’nın yemin metnindeki ‘Vallahi’ ibaresinin yerine ‘namusum üzerine’ ibaresi getirilmiş ve TBMM’nin dini işlerle ilgili herhangi bir

yetkisinin olmayacağına karar verilmiştir (Temuçin, 2007:411,412). Anayasada yapılan değişiklikler, gerçekleştirilen inkılaplar zamanla kamu düzeninde İslam'ın görünürlüğünü azaltmaya başlamıştır denilebilir. Ancak Kemalist rejimin, İslam'ı toplumdan tamamen çıkarmak, yok etmek gibi bir amacının olmadığı bilinmektedir. Türkçe tercümesi yapılan Kuran-ı Kerim ve çeşitli dini eğitim kitaplarının basılması buna kanıt olarak gösterilebilir (H. Kara,2017:132). Yine çok tartışılmış bir adım olsa da Ezanın Türkçe olarak okutulmaya devam edilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurularak dinle ilgili işlerde yüksek bir kurumun meydana getirilmesi Kemalist rejimin, dini tamamen yok saymadığının yahut ortadan kaldırmaya çalışmadığının birer göstergesi durumundadır. Atılan tüm bu adımlar toplumdaki İslamcı kesim tarafından eleştirilmiş ve memnuniyetsizlik yaratmış olsa da rejim tüm eleştirilere rağmen ulusal bir İslam anlayışı geliştirmeye çalışılmış, İslam'ın yeni laik-ulus devletle iş birliği içinde olmasını hedeflemiştir.

1945 yılına kadar var olan siyasi arka plandan hareketle, rejimin laiklik konusundaki hemen her adımının İslamcı kesim tarafından eleştirildiği söylenebilir. Ancak laiklik, yeni devletin taviz vermeyeceği bir dinamik olarak 1923-1945 yılları arasında net bir şekilde görünmektedir. 1937 yılında laikliğin anayasaya eklenmesi, bu netliğin bir göstergesidir. 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından Türk siyasi hayatının hemen her alanında hissedilen sert tutum, laiklik noktasında bariz bir hale gelmiştir. 40'lı yılların başındaki bu sert siyasi tutumun zamanla İslamcılarının bir kısmının giderek daha radikal hale gelmesine ve resmi ideolojiyle daha uyumlu olacak şekilde Muhafazakar Milliyetçi bir kesimin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir (Türkölmez,2014:48). 1945 sonrası başlayan çok partili hayatla birlikte toplum içinde İslamcılarının sesinin biraz daha yükseldiğini ve kamusal alanda giderek daha görünür hale gelmeye başladıklarını söylemek mümkündür. CHP yönetimindeki tek partili yılların ardından iktidara gelen Demokrat Parti ile toplumsal hayatta dinin yerine ilişkin atılan adımlar ve düzenlemeler buna örnek olarak gösterilebilir.⁹ Yapılan bu düzenlemelerle İslamcılık, Türkiye'de resmi ideolojiyle uyumlu bir görünümle Milliyetçi Muhafazakar ve resmi ideolojiyle

⁹ Demokrat Parti'nin iktidar olduğu yıllarda dine karşı daha ılımlı bir siyasi dil kullanılmıştır. Partinin iktidara gelmesinde bu ılımlı dini söylemin etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde Türkçe okunan Ezan tekrar Arapça okunmaya başlatılmıştır. Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuş, İmam-Hatip kursları okul haline getirilmiş, seçmeli din dersi müfredata girmiş ve radyo gibi dönemin önemli kitle iletişim aracında dini yayınlara izin verilmesi gibi CHP dönemiyle zıtlık gösteren düzenlemeler yapılmıştır (Dursun, 2018:104).

çatışmaların belirgin olduğu radikaller şeklinde iki farklı kola ayrılmıştır denilebilir. Bu ayırmda, Tek Parti dönemindeki din algısının ve politikaların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, İslamcılık her ne kadar Tek Partili yıllarda İkinci Meşrutiyet zamanında olduğu kadar belirgin ve etkili bir siyasi akım olamasa da her daim gündemde kalmıştır. Gündemde kalabilmesi ve dönemin önemli siyasi akımlarından biri olarak yaşayabilmesinde özellikle İslamcı düşünürlerin yazı ve çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu gibi isimler özellikle edebiyat alanında yaptıkları çalışmalarıyla Cumhuriyet’ in önde gelen önemli ve etkili İslamcı düşünürlerindendir (Duran, Aydın ve Koçyiğit, 2016:309). Tek Parti döneminde özellikle Necip Fazıl Kısakürek’in başyazar olduğu Büyük Doğu, Ağaç gibi fikir dergileri, resmi ideolojinin sert sınırlarına rağmen İslamcılığın görünür olmasında etkili olmuştur.

Tüm bunlardan hareketle Tek Parti döneminde din, gerici isyanların da etkisiyle bir kısım aydın tarafından geri kalma sebebi olarak görülmüştür (H. Kara,2017:132). Bu nedenle yasal düzenlemelerle yerleştirilmeye çalışılan laiklikle, toplumsal hayatta İslam’ın görünürlüğü azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak resmi ideolojinin sert tutumunun, gelecek yıllarda aktif bir şekilde ortaya çıkacak olan Siyasal İslam’a neden olduğu söylenebilir.

1.2.3. Tek Parti Döneminde Sosyalizm

Osmanlı’nın son evresinde başlayıp asıl olarak Milli Mücadele yıllarında belirginleşen sosyalist hareketlerin, özellikle Cumhuriyet evresinde komünizm ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Milli mücadele yıllarında TBMM’yi ilk tanıyan devlet olan Sovyetler Birliği ile ilişkilerin iyi tutulması amacıyla kontrollü bir hareket alanı sağlanan sosyalist ve komünist faaliyetler, 1923 yılı itibariyle ciddi manada önlenmeye çalışılmıştır. Düşman ilan edilen komünizm, sosyalist çevrelerin suçlanmasında sık sık kullanılan bir terim olmuştur. Mücadele yıllarında öne çıkan Kurtuluş, Aydınlık ve sonrasındaki Orak-Çekiç gibi dergilerle, sosyalizm tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu yayınlarla birlikte siyasi parti çalışmaları yapılmıştır (Tevetoğlu,1967:31). Sosyalizm adı altında olsa dahi özellikle sosyalizm ve komünizm karşıtları tarafından bu faaliyetlerin, tamamen komünistlik olarak algılandığını söylemek mümkündür. Bu düşünceye, sosyalist hareketin merkezindeki isimlerinin beyan ve çalışmalarının da neden olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde sosyalist-komünist çevreye karşı; özellikle TKP' nin eylemleri ve yayınlarıyla, yasadışı yayınlan 1 Mayıs broşürleri üzerinden müdahaleler yapılmıştır. Bunlar arasında 1925 yılı Takrir-i Sükun Kanunu'yla kapatılan Aydınlık, Orak-Çekiç dergileri hususu, 1927 yılında izinsiz dağıtılan komünist içerikli broşürler, kapatılmış olan TKP' nin gizli bir programla gizli bir şekilde çalışmaya devam ediyor olmasına ilişkin yargılama ve tutuklamalar öne çıkmaktadır (Tevetoğlu, 1967:383-401). 1930'lu yıllarda ise gizli faaliyetlerine devam eden TKP' nin yanı sıra herhangi bir siyasi parti söz konusu değildir. Bu yıllarda kontrol altında tutulan siyasi muhalefetten dolayı aktif bir sosyalist-komünist muhalefetin olmaması normal karşılanabilir. Ancak 30'lu yıllarda özellikle sosyalist çizgide yayınların olmuş olması önemlidir. Bu yıllarda Şevket Süreyya, Yakup Kadri, Nazım Hikmet gibi isimler öne çıkmıştır.

Özellikle komünistlikle suçlanan Nazım Hikmet'in edebiyat alanındaki çalışmalarının, sosyalizm-komünizm karşıtları tarafından büyük tepki çektiğini söylemek mümkündür.¹⁰ 1931 yılında çıkarılan Basın Kanunu ve sonrasında kurulan Basın Birliği ve basına yönelik diğer uygulamalarla resmi ideoloji dışındaki diğer fikir dergi ve gazetelerinde olduğu gibi sosyalist yayınlar da engellenmiştir (Koloğlu,2020:119-120). Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan, resmi yönetim tarafından kuruluşu teşvik edilip sonrasında komünizm suçlamasıyla kapanan Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi, tam da bu kontrolcü döneme denk gelmesi ve kurucu-yazar kadrosu nedeniyle önem arz etmektedir.

Kadro dergisi, tezin ana çalışma konularından birisi olmakla birlikte çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde analizi yapılmaya çalışıldığından bu başlık altında, 30'lu yıllardaki sosyalizm-komünizm tartışması içindeki yerinden kısaca bahsedilecektir. Zira bir hareket olarak siyasi tarihte yer edinen Kadro dergisi, tek parti yıllarındaki sosyalizm tartışmalarında daima değinilen bir konu olmaktadır. Kadro dergisine giden süreçte; Kemalist rejimin ideolojisini sistemleştirmeye çalışması, alternatif ekonomik arayışlar içine girmesi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası büyük bir ekonomik sıkıntının baş göstermesi gibi ana etkenler bulunmaktadır. Kadro dergisi de Cumhuriyet'in ideolojisini sistemli hale getirmek, anlatmak ve yerleştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Derginin ilk sayısında kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir (Kadro, Ocak 1932):

¹⁰ “1919'dan günümüze kadar Türkiye'de görülen komünist faaliyetlerde en tesirli propagandayı yapan ve en yıkıcı rolü oynayan kimse, Nazım Hikmet olmuştur” (Tevetoğlu,1967:466).

“...Hülasa, Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hakim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen, kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. KADRO BUNUN İÇİN ÇIKIYOR.”

Dönemin ekonomi politikası Devletçilik’ tir. Kadro’ nun da özellikle rejimin ekonomi politikasıyla uyumlu bir çizgide ilerleyeceği düşünülmüştür. Kurucuları arasında 1920’li yıllardaki sosyalist-komünist hareketler içerisinde yer almış isimler bulunmaktadır. Dolayısıyla Kadro’ nun her ne kadar rejimin desteği ve onayıyla çıkmış ve Kemalizm’e sistemli bir ideoloji şekli vermeye çalışması öne çıkarılmaya çalışılmış olsa da, temelde sosyalist düşüncelerin var olduğu söylenebilir. Zira Karpat’a göre Kadro, temelde Marksizm, milliyetçilik ve korporatizmin genel bir derlemesini benimsemiştir. Bununla birlikte dönemin kontrolcü özelliğine rağmen ekonomi ve toplum incelemeleri yapmış olması önem arz etmektedir. Derginin sosyo-politik incelemeleri, komünizm suçlamalarına hedef olmuş ve 1934’te yayın hayatını sonlandırmasına neden olmuştur (Karpat, 2017b:156-158).

Dönemin bir başka sosyalist hareketi ise Kadro ile aynı dönemde yayına başlayan Anadoluçuluk anlayışını benimseyen ancak Ülken’ in söylemiyle milli bir sosyalizmi savunan Dönüm dergisidir. Köy temalı olan dergi, Raşit Hatipoğlu merkezli yazılarla öne çıkmıştır (Ülken, 2018:718).

Erken Cumhuriyet döneminde sosyalizm hareketleri, çoğunlukla düşünce ve edebiyat alanında kendisini göstermiştir. Ancak edebi alandaki çalışmalar dahi siyasi anlamda komünizm aleyhtarlığı yapmakla itham edilmiştir. Bu dönemde özellikle sosyalist çevrelerin, ‘komünist’ olmakla suçlandığı, yönetim tarafından kontrol altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. 1940’lı yıllarda sosyalist-komünist tartışmasının özellikle Türkçü-Turancı anlayışı da içine çeken bir şekilde meydana geldiği görülmektedir. Siyasi alanın dışında Dönüm dergisi gibi kimi çevrelerin de ekonomik anlamda bir sosyalizm tartışması yaptıkları söylenebilir. Osmanlı ve Milli Mücadele yıllarındaki görünümüyle bir kıyaslama yapılmaya çalışıldığında; Sosyalist çevrelerin o dönemlerde siyasi olarak daha fazla örgütlenme yaşadıkları söylenebilir. Kurulan çeşitli sosyalist partiler, gruplar buna kanıt olarak sunulabilir. Tek parti döneminde ise resmi ideoloji dışındaki diğer tüm düşünceler gibi sosyalizm de, siyasi parti örgütlenmesi olarak belirgin bir şekilde ortaya

ıkamamıştır. Ayrıca yayın organları da, kontrol altında tutulmaya çalışılan basın nedeniyle geniş bir hareket alanı bulamamıştır. Ancak tüm kontrol ve denetime rağmen Sosyalizm de tıpkı İslamcılık ve resmi milliyetçilik dışındaki Trklk anlayışları gibi kendisini fikir dergileri aracılığıyla göstermeye ve toplumu etkilemeye çalışmıştır.

BÖLÜM: 2 TEK PARTİ DÖNEMİ: BASIN

Bu bölümde 1923-1945 yıllarını kapsayan Tek Parti Hükümet Dönemi boyunca Türk siyasal hayatının temel dinamikleri ve siyasi ve toplumsal olayları genel bir bakış açısıyla değerlendirmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla ilk olarak; başlangıç noktası Cumhuriyet'in ilanı kabul edilmekle birlikte dönemi daha iyi analiz edebilmek açısından 1921-1923 yılları arasında Meclis'teki muhalefet ortamı ortaya konmaya çalışılmıştır. Akabinde tek partili yıllar; 1923-1938 Mustafa Kemal Liderliğinde ve 1938-1945 İsmet İnönü Liderliğinde iki başlık altında incelenmeye çalışılmıştır. Bölümün ikinci ana başlığında ise Tek Parti yıllarında basın hayatının ana görünümü belirlenmeye ve demokrasi ve tek parti hükümeti arasındaki ilişki basın üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. Tek Partili Dönemde Türk Siyasetinin Genel Görünümü

23 Nisan 1920 'de 127 vekille Ankara'da kurulan Birinci Meclis, milli mücadele yıllarının yönetim merkezi olmuştur. Birinci Meclis'in dönemin olağanüstü şartları dikkate alındığında tüm milleti temsil eder nitelikte çoğulcu bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Zira tam bağımsızlık mücadelesinin verildiği yılların karakteristik özelliğinin de bu çoğulcu, hiçbir kesimi dışlamayan yapısı olduğu söylenebilir. İlgili yıllarda vurgulanan millet kelimesi, sadece Müslüman Türkleri değil Türk olmayan Müslümanları da kapsamakta ve İslami kimliği yüksek bütünleştirici bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeninin, tam bağımsızlığın kazanılmasında Misakı Milli sınırları içinde - diğer bir deyişle vatan topraklarında yaşayan her bir bireyin desteğinin hedeflenmiş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, milli mücadele yıllarının bu özelliği, doğrudan meclise de yansımış ve çoğulcu bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Birinci Meclis içindeki çoğulculuk zamanla birbirine muhalif iki grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Karpat'a göre bu ayrımın başlangıç noktalarından birisi 1921 Teşkilat-ı Esasiye' nin kabul edilmesidir (Karpat, 2017: 125). 1921 Anayasası, milli egemenlik ve tam bağımsızlık esas alınarak olağanüstü bir dönemde kabul edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)' nin yol haritası niteliğinde kabul edilebilecek bir belge olarak tüm kuvvet yetkilerini meclise aktarmaktadır. Yine bu anayasa, Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve yerine yeni bir devletin kurulduğunun da hukuki

göstergelerindendir (Eroğlu, 1990:232). Nitekim ilk olarak Mustafa Kemal ve çevresindekiler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında Birinci Grubu; Mustafa Kemal'in yetkilerini artırmasına ve güçlü hale gelmesine tepki gösteren ve İslami dozajının daha yüksek olduğu söylenebilecek kesim ise İkinci Grubu meydana getirmiştir. Mustafa Kemal oluşan ikinci grubu, muhalefet olarak tanımlamıştır. Ona göre bu grubun ortaya çıkmasının asıl nedeni; Müdafaa-i Hukuk Grubu içindeki görüş ayrılıkları ve disiplinsizliktir. Grup içinde muhalif tavır takınanlar, kendilerini destekleyen kişiler buldukça tutum ve eylemlerini, grubu çalışmama yönünde etkileyecek düzeye getirmişlerdir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta İkinci Grup'la ilgili "...Sonunda İkinci Grup adıyla yeni bir grup oluştu. Bu grubu oluşturanlar, memleketteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmadıklarını, onun kongrelerde tespit edilen gayelerinin takipçisi bulunduklarını iddia ediyorlardı" şeklinde düşüncelerini açıklamıştır. Ancak konuşmasının devamında aynı İkinci Grubun; Meclisteki Bakanlık seçimlerinde Mustafa Kemal'in adaylarını göz ardı edip, kendi adaylarına *kanuna aykırı olarak oy vererek* hükümetin kurulmasını engellemeye çalıştıklarını belirtmektedir. İkinci grubun bir diğer muhalefeti, taarruz konusunda olmuştur. Sınırlı bir cephede dahi olsa taarruzun yapılması konusunda ısrarcı olmalarına rağmen Mustafa Kemal tarafından kesin bir şekilde reddedilen bu görüş, yararsız ve ordu aleyhine bir hareket olarak tanımlanmıştır (Nutuk, 2005:429-430).

Mecliste sık sık karşı karşıya gelen bu iki grubun bir diğer çatışma noktasının Saltanatın kaldırılmasına ilişkin olduğu ileri sürülebilir. Zira Mustafa Kemal'in en yakın silah arkadaşlarından Rauf Bey, Refet Paşa gibi isimler saltanatın kaldırılması konusunda Mustafa Kemal'le başlangıçta aynı görüşte olmamışlardır. Rauf Bey, saltanat ve hilafete duygusal bir bağlılığının olduğunu belirtmiş ve

"...Bizde milleti ve kamuoyunu elde tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da saltanat ve hilafet makamıdır. Bu makamı ortadan kaldırıp onun yerine başka nitelikte bir makam getirmeye çalışmak felakete ve büyük acılara yol açar. Bu da asla doğru olmaz"

sözlerini dile getirmiştir (Nutuk, 2005: 464).

Yine Refet Paşa da, Rauf Bey'in sözlerini "... Gerçekten de bizde padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şekli söz konusu olamaz." diyerek belirginleştirmiş ve onunla aynı safta yer almıştır (Nutuk,2005:464). Rauf Bey'in Refet Paşa gibi yakın arkadaşları

ve İkinci Grup içindeki kesimler tarafından da desteklendiğini söylemek mümkündür. Bu konuşmaların 1 Kasım 1922 öncesinde gerçekleşmiş olması önemli görülmektedir. Zira Lozan Görüşmeleri için İtilaf kuvvetlerince hem İstanbul Hükümeti'nin hem TBMM'nin çağrılması saltanatın kaldırılmasını hızlandırmıştır. Saltanatın kaldırılmasına ilişkin konuşmayı bizzat Rauf Bey yapmış, o günün bayram ilan edilmesini dahi teklif etmiştir. Tasarı, Karma Komisyon'da görüşülme aşamasına geldiğinde hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılamayacağı konusundaki görüşlere Mustafa Kemal;

“Efendim, hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışma ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına el koymuşlardır...Şimdi de, Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hakimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten oldubitti haline gelmiş bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada bulunanlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılarsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat, belki de bazı kafalar kesilecektir” (Nutuk,2005: 468)

açıklamasında bulunmuş ve hilafetle saltanatın birbirinden ayrılabilceği konusundaki görüş ayrılıklarının sona ermesini sağlamıştır. 1 Kasım 1922 itibariyle Saltanat ve Hilafet birbirinden ayrılmış ve Osmanlı Devleti resmi olarak sona ermiştir. 1 Kasım sonrası, TBMM tarafından seçilmiş dahi olsa bir Halife'nin varlığını devam ettiriyor olması, “Milletin temsilcisi TBMM'nin Başkanı kim? Halife'nin siyasi niteliği nedir?” gibi tartışmaları gündeme getirmiş, farklı düşüncede gruplar ortaya çıkmasına neden olmuştur (İnalcık, 2018:212-213). Ancak yeni Türk Devleti'nde halifelik makamının olmayacağını, Mustafa Kemal'in konuşmalarından açıkça anlaşılabilirdi ileri sürülebilir.

“...Bu meclis, Türk halkının Meclisidir. Bu Meclis'in sıfat ve yetkileri yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk vatanının varlığı ve kaderi ile ilgili ve onlar üzerinde etki yapabilir...Efendiler! Türk milleti ve onun temsilcilerinden kurulmuş bulunan Meclis'imiz, kendi varlığını, halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir” (Nutuk,2005:474).

“...Ben şahıs hakimiyetine dayanan saltanatın kaldırılmasından sonra, başka unvanla aynı nitelikte bir makamdan ibaret olması gereken hilafetin de ortadan kaldırılmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun, elverişli bir zaman ve fırsatta açıklanmasını tabii buluyordum” (Nutuk, 2005:473).

Halifelikle ilgili tartışmaların Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte merkezi hale gelmesi, 29 Ekim 1923 öncesinde yaşanan siyasi olayların arka planını teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Saltanatın kaldırılışının ardından giderek yükselen fikir ayrılıkları 16 Nisan 1923'te meclisin kendini feshetmesi, seçimlerin yenilenmesi sonucunu doğurmuştur (Karpas,2007:32). Seçim öncesi yaptığı yurt gezileri sırasında bir siyasi parti kurma isteği olduğunu dile getiren Mustafa Kemal, bu idealini Halk Fırkası adıyla somutlaştırmıştır. Nitekim yeni meclisin açılışından 2 gün önce 9 Ağustos 1923'te Halk Fırkası' nın açılış kongresi gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan meclis ağırlıklı olarak Mustafa Kemal'i destekleyen isimlerden oluşmaktadır (Lewis,2014: 350). Dolayısıyla bu mecliste Halk Fırkasının resmi olarak adı geçmese dahi bir iktidar partisi olarak göreve başladığı söylenebilir.

Yeni kurulan İkinci Meclis'in siyasi başarıları oldukça önemlidir. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Ankara'nın Başkent olması gibi birçok olayı nihayet 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı takip etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı, saltanatın kaldırılması sonrası varlığını sürdüren Hilafetin yol açtığı yönetim tartışmaları etkisinde gerçekleşmiş ve bu nedenle yoğun bir muhalefetle karşılaşmıştır. Ancak Türk Siyasi Tarihi'ne büyük bir zafer olarak geçen Cumhuriyet, 28 Ekim 1923'te Mustafa Kemal'in "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz." sözüyle müjdelenmiştir (Nutuk,2005:543). Nitekim 29 Ekim günü "Türkiye Devleti'nin yönetim şekli, Cumhuriyettir." ilan olunmuştur. Mustafa Kemal'in ilk Cumhurbaşkanı seçilmesi ve İsmet Paşa'nın ilk Başbakan olarak atanmasıyla Türk Siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır.

2.1.1. 1923-1938: Mustafa Kemal Atatürk Yıllarında Tek Parti Dönemi

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan yeni siyasi dönemin partisi, Halk Fırkası olmuştur. Meclis içinde ayrı bir muhalefet grubu ya da partisi olmamakla birlikte Hilafet tartışmaları bu durumun uzun sürmesini engellemiştir. Bir yanda Cumhuriyet rejimi diğer yanda halen varlığını sürdüren Halife Abdülmecit Efendi, yönetimde ikilik sorununu ortaya çıkarmıştır. Halife Abdülmecit Efendi etrafında toplanmaya başlayan toplumsal kesimle birlikte bu sorunun çözüme kavuşturulması gerekmiştir. 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Şeriye ve Evkaf ile Erkan-ı Harbiye Vekaletleri de kaldırılmıştır. Böylece ordu ve din mensuplarının siyasete doğrudan dahil olmasının önüne geçmek hedeflenmiştir. Bir diğer önemli adım ise eğitim alanında atılarak ülkedeki

mekte -medreselerle yabancı okulları denetim altına alabilmek amacıyla Tevhid-i Tedrisat Kanunu ilan edilmiştir (Cebesoy, 2007:468). Halifeliiğin kaldırılmasının ilanıyla aynı gün çıkarılan bu kanunlarda Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’ in laiklik konusundaki hassasiyeti gözlemlenebilir. Bu dönem itibariyle Tek parti yıllarında atılan adımlarda merkezde her daim laiklik ilkesinin var olduğunu söylemek mümkündür. Mustafa Kemal’in, yeni kurulan cumhuriyetin modern bir devlet olması önündeki tüm engellerle mücadelede bu ilkeyi ve Türk milletin n mutlak egemenliğini esas aldığı söylenebilir.

Halifeliiğin kaldırılmasının ardından bir diğer esas gelişme 20 Nisan 1924’te yeni anayasanın kabul edilmesi olmuştur. Savaş yıllarının bitmesi ve yeni bir devletin kurulmasının ardından yeni bir anayasa gerekli görülmüştür. Hazırlanan yeni anayasada; hakimiyetin kayıtsız, şartsız millette olduğu tekrar vurgulanmış, 1921 Anayasasının temel esasları devam ettirilmiştir. Kuvvetler birliği 1921 Anayasasından daha yumuşak bir şekilde benimsenmiş olsa da, meclisin  st nl ğ u vurgulanmıştır. Ayrıca yeni anayasa, Meclis Hükümeti ile Parlamenter Hükümet Sistemi arasında karma bir hükümet sistemini benimseyerek Parlamenter rejime ilk adımı atmıştır (Eroğlu, 1990:234-235). Halk Fırkası, hızlı bir şekilde yeniliklerine devam ederken toplumda ve meclis içinde Fırka’ da muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Laiklik merkezli gerçekleştirilen yeniliklerin, geleneksel toplum niteliği devam ederken muhalefete neden olması olası bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Zira, yapılan değişikliklerin kısa bir zaman diliminde gerçekleşmiş olması ve yeni adımların da hazırlıklarının yapıyor olması göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır.

Halk Fırkası içindeki görüş farklılıkları 17 Kasım 1924’te Rauf Bey etrafında birleşen Kazım Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa gibi önemli isimlerin yeni bir fırka kurmasıyla sonuçlanmıştır. Kurulan yeni fırkanın adı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) olmuştur. TCF, Halk Fırkası’ nın tek parti olarak yönetime devam etmesi halinde otoriter bir hal alması ihtimaline karşı çıkan bir muhalefet partisi olarak meydana getirilmiştir (Karpat, 2017:132). Parti, cumhuriyete ve demokrasiye tam bağlılığını açıklamakla birlikte liberalizmi destekleyerek Halk Fırkası’ ndan farklılaşmaktadır. Cebesoy’un “demokratik, liberal ve laik bir parti” olarak tanımladığı TCF, yalnızca ekonomik kabulü ile değil aynı zamanda parti toplantıları açısından ‘açıklık’ ilkesini benimseyerek de

farklılaşmaktadır. Cebesoy, Cumhuriyet Halk Fırkasının gizli yapılan parti görüşmelerinin demokrasinin düşmanı olduğunu dile getirmiştir (Cebesoy, 2007:515). TCF' nin laiklik konusundaki tutumunun, CHF tarafından şüphe ile karşılandığı söylenebilir. Zira parti, dini düşüncelere karşı saygılı olduğunu belirtmiş ancak zaman içinde dini, CHF' ye karşı korumaya çalışıyor görünümü almıştır. Halk arasındaki muhalif dini kesimlerin de TCF' yi desteklemeye başlaması bunun somut örneklerinden sayılabilir. TCF' nin parti programında yer alan 'dini düşünce ve inançlara saygılıdır' ifadesini Mustafa Kemal' de bir gericilik ibaresi olarak görmüş ve parti programını 'en hain kafaların eseri' olarak tanımlamıştır (Nutuk, 2005:602).

Yeni kurulan partinin ardından İsmet İnönü Başbakanlığında yeni kurulmuş olan hükümette kriz yaşanmış, İnönü istifa etmiş ve yeni hükümet Fethi Bey tarafından kurulmuştur (Karpas, 2017: 133). Mecliste artık iki siyasi parti çalışmakta dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk çok partili yaşam başlamıştır. Ancak çok partili hayata, doğuda çıkan Kürt İsyanları ile ilk gölgenin düşmüş olduğu söylenebilir. Şubat 1925'te başlayan Şeyh Said İsyanı, doğu illerinde hızla yayılmıştır. Mustafa Kemal'e ve Cumhuriyet'e yönelik bu isyanın bastırılması amacıyla 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır (Lewis,2014: 358). Hükümete olağanüstü yetkiler veren kanunun ardından Milli Mücadele yıllarında öne çıkan İstiklal Mahkemeleri tekrar kurulmuş ve isyancıların yargılaması yapılmıştır. TCF tarafından, Takrir-i Sükun Kanunu öncelikle Anayasaya aykırı bulunarak itiraz edilmiş ardından İstiklal Mahkemelerinin de İstiklal Harbi dönemine ait olduğu vurgulanmıştır (Cebesoy, 2007: 548-549). Ancak itirazlar Fethi Bey'in istifası üzerine gelen İnönü Kabinesi'ne karşı sonuçsuz kalmıştır. Doğuda ve Ankara'da kurulan İstiklal Mahkemeleri hızlı bir şekilde göreve başlamıştır. TCF, isyanla bağlantılı olabileceği düşüncesiyle Ankara Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamıştır. Nitekim 5 Haziran günü Bakanlık Kararıyla parti kapatılmıştır. Partinin kapatılmasının ardından Mustafa Kemal'in, TCF' nin kapatılmasını aşağıdaki sözlerle haklı göstermeye çalıştığı ileri sürülebilir;

"Efendiler, olaylar ve olup bitenler ortaya koydu ve ispat etti ki, Terakkiperver ve Cumhuriyet Fırkasının programı en hain kafaların eseridir. Bu parti, memlekette suikastçıların, gericilerin sığınağı ve ümitlerinin dayanağı oldu... Bu partinin liderleri, gericilere gerçekten ümit ve kuvvet vermiştir... Şeyh Eyüp yargılanması sırasında 'Dini kurtaracak tek partinin, Kazım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olup, şariat hükümlerine uyulacağına, parti tüzüğünde ilan edildiğini' söylüyor... Hükümet ve Meclis, olağanüstü tedbirler almayı gerekli gördü... Terakkiperver

Cumhuriyet Fırkası denilen zararlı siyasi kuruluşu kapattı” (Nutuk,2005: 603-604).

TCF’ nin kapatılmasıyla birlikte cumhuriyetin ilk çok partili hayat denemesi sona ermiştir. CHF tekrar tek parti olarak mecliste yer almış, inkılaplarını hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye devam etmiştir.

Şeyh Sait İsyanı’ nın ardından toplumun laikleştirilmesi konusunda sadece din ve devlet kurumlarının ayrımlarının yeterli olmadığı anlaşıldığı söylenebilir. Vatandaşları doğrudan etkileyen inkılap hareketleri bu dönemde hız kazanmıştır. İlk olarak 1925 yılı Ağustos ayında fes dahil her türlü sarık-başlık türü yasaklanmış, ardından memurlara şapka takma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca halkın da şapka takma konusunda teşvik edildiği bilinmektedir. Söz konusu fes, İkinci Mahmut zamanında ülkeye geldiğinde bir gavur icadı olarak karşılanmıştır. Ancak kısa zamanda kabul görmüş, Müslüman dünyanın bir simgesi haline gelmiştir. Tanzimat yıllarında dahi Batılılaşmayı savunan kişilerin Avrupa tarzı pantolon-cekete takımlarının üstüne fes taktıkları bilinmektedir. 1925 yılında ise Mustafa Kemal bizzat bu giyim tarzının medeni olmadığını dile getirmiş, medeniyetin gerektirdiği kılık-kıyafetin mecburi olduğu vurgulanmıştır (Lewis, 2014: 360-362).

Fesin kaldırılmasının ardından aynı yıl içinde tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Şeyhlik, Dervişlik gibi unvanlar yasaklanmıştır. Rumi ve Hicri takvimlerin yerine Miladi Takvim kabul edilmiştir. 1926 yılına gelindiğinde İsviçre, İtalya ve Almanya’dan alınarak hukuk reformu başlatılmıştır. Toplumsal hayata doğrudan etki eden kanunların değiştirilmesi gerekli ve şart görünmüştür. Bu nedenle sırasıyla Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunları yenilenmiştir (Demirel, 2013:82). Bu kanunlar içinde şüphesiz toplumsal yaşamı en derinden saran Medeni Kanun’dur. İsviçre’ den alınan kanun özellikle kadınlar için oldukça önemlidir. Kadın haklarına giden yolun, ilk adımlarının 1926 yılında alınan bu Medeni Kanun’la atıldığı söylenebilir. Tek eşlilik, resmi nikah gibi son derece önemli konuları belirleyen kanun; 1930’larda siyasi olarak da kadınlara yönelik gelişmelerin habercisi niteliğinde sayılabilir.

Hukuk alanında yapılan reform kapsamında diğer kanunların değişimi de 1928’ de Türk Vatandaşlığı Kanunu ile başlamış ve 1929 ‘da Ceza Muhakemeleri Usulü, İcra ve İflas, Deniz Ticareti Kanunları ile devam etmiştir (Demirel, 2013: 111). 1928’de hayata

geçirilen büyük yeniliklerden birisi önce rakamların değiştirilmesi sonrasında 1 Kasım'da Latin Harflerinin kabul edilmesi olmuştur. Arap harflerinin kullanımı yasaklanmış, her türlü basın-yayın türlerinde yeni Latin harflerinin kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Dolayısıyla eğitimde de yeni harfler kullanıma başlanmış, yeni harflerle okuma-yazma öğretilmesi amacıyla Millet Mektepleri kurulmuştur.

1928 yılının bir diğer önemli gelişmesi doğrudan anayasa üzerinde yapılmıştır. Anayasada yer alan 'Türkiye Devletinin dini, İslam'dır' ibaresi çıkartılmıştır. Yine aynı tarihte Cumhurbaşkanı ve Vekillerin meclis yeminlerinde kullandıkları 'vallahi' sözü kaldırılmıştır (Eroğlu, 1990: 431). Devletin hukuki anlamda laikleşmesi, bu yeniliklerle bir kez daha garanti altına alınmıştır. Ancak Halifeliğin kaldırılmasından itibaren yapılan tüm yeniliklerin merkezinde 'laiklik' ilkesinin yer aldığı ve vazgeçilmez bir yükselme şartı olarak kabul edildiğinin unutulmaması gerekmektedir. Laiklik, 1937'de anayasaya resmen girinceye kadar kendisini doğrudan belli etmemiş olsa da yeni Cumhuriyet'in mihenk taşlarından birisi olmuştur.

1930'lu yıllara gelindiğinde ilk olarak ölçü ve tartı birimlerinde gelenekselin yerine metre, litre gibi batılı terimler kabul edilmiştir. Daha sonra inkıpların özellikle kadınlar üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. İlk olarak 1930'da oy hakkına sahip olan kadınlar önce belediye seçimlerine katılma hakkı elde etmişlerdir. 1934'te Milletvekili seçme hakkı verilmiş ve nihayet 1935'te tam 15 kadın vekil meclise girebilmiştir. Türk kadınının, çağdaş kabul edilen birçok devletteki kadınlardan önce seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş olması önemli bir noktadır. Pek çok Batılı devlette kadınlar, hakları için devamlı bir mücadele içindeyken Türk Kadını aktif bir mücadele göstermeden bu haklara sahip olmuştur (Şıvgın,1998: 256-257). Mustafa Kemal'in Türk kadınına verdiği önemin ve onun sahip olmasını istediği eşitliğin; Medeni Kanunu'nun kabulüyle başlayan süreç içerisinde pek çok defa ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Seçme ve Seçilme Hakkı'nın verilmesi de bu noktada atılan en büyük adımlardan birisidir.

1934 yılında laiklik kapsamında bir başka adım atılmış ve görevliler haricinde dini kıyafetle dolaşmak yasaklanmıştır. 1935 yılına gelindiğinde Soyadı Kanunu kabul edilmiş ve unvan ve lakap kullanımı bu şekilde kaldırılmıştır. Kanunun kabulü sonrası TBMM tarafından Gazi Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmiştir (Karpaz,2017:141).

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından Tek partili yıllarda köklü bir yenilik yapılmamıştır. Ancak o döneme kadar Mustafa Kemal önderliğinde yapılan reform ve yeniliklerin temel kodlarında laiklik ve modernleşmenin yer aldığını söylemek mümkündür. Yıllar içerisinde atılan tüm adımların Hilafetin kaldırılmasıyla başlayan laikleşme sürecine katkı yapma ve yeni devletin ve milletin laikliği benimsemesi amacıyla olduğu ileri sürülebilir. Söz konusu inkılaplar, devletin ve Türk milletinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması için şart görülmüştür. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta şudur ki, 1925 yılında kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu 1929 Mart ayına kadar yürürlükte kalmıştır. O süre zarfında bilhassa kılık-kıyafette yapılan değişiklikleri, anayasada ve kanunlarda yapılan laikleşme yenilikleri, harf devrimi gibi önemli reformlar, bu kanunun geçerliliği altında gerçekleştirilmiştir. Toplumu doğrudan etkileyen bu değişikliklerin, Meclise ve Hükümete olağanüstü yetkiler veren ve otoriter olarak dahi adlandırılmasına neden olan bir kanun gölgesinde yapılmış olması önemlidir. Ancak tüm bu yeniliklerin yeni laik-ulus devlet için gerekli olduğu ve her halükarda gerçekleştirileceği Mustafa Kemal'in beyanlarından anlaşılabilmektedir.

“ Birtakım şeyhlerin, dedelerin... arkasından sürüklenen, kaderlerini ve hayatlarını falcılara, büyücülere... bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa bir millet gözüyle bakılabilir mi?... İşte biz, Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlükte olmasından yararlandık ise, bu tarihi hatayı bir daha işlememek için...milletimizin mutaassıp ve orta çağ zihniyetinde olmadığını ispat etmek için yararlandık” (Nutuk, 2005:605-606).

1925 yılı itibariyle hızlı bir şekilde devam eden inkılapların halk arasında tepki çektiği bilinmektedir. Söz konusu inkılapların, kökten ve birden gerçekleşiyor olması bu tepkilerin bir nedeni olarak kabul edilebilir. Ancak yıllarca bağımsızlık mücadelesi verilmiş olan ülkenin ekonomik durumunun iyi olmaması, yaşam koşullarının giderek daha fazla zorlaşması söz konusu hoşnutsuzlukları artırmış görünmektedir. CHF' nin ekonomide benimsediği devletçi politikalar, söz konusu olumsuz durumları gidermekte yetersiz kalmış ve bu nedenle yeni ekonomi adımlarının arayışı söz konusu olmuştur (Türkeş, 1999: 22). 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte ekonomik anlamda zor günlerin baş göstermesi nedeniyle yeni bir ekonomi düşüncesiyle bir muhalefet partisinin var olması fikri CHF açısından faydalı görülmüştür. Söz konusu partinin cumhuriyet, laiklik ve inkılaplar konusunda CHF ile zıt düşmemesi şart olmakla birlikte liberal bir ekonomi düşüncesiyle hareket etmesi, amaçlanan ekonomik düşünce çeşitliliğini ve faydasını sağlayabilir görülmüştür. Nitekim, tüm bu ekonomik kaygıların

oluşturduğu arka plan 12 Ağustos 1930' da kendisini Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) olarak göstermiştir. SCF, bizzat Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda yakın arkadaşı Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Parti programının CHF ile tek farkı amaçlanıldığı gibi ekonomi noktasında olmuştur. Liberal ekonomiyi savunan parti, kısa süren siyasi hayatında liberal düşüncelerini ortaya koyamamasına rağmen Kasım 1930'daki kapanışına kadar CHF' ye ekonomik adımlarında muhalefette bulunabilmiştir (Türkeş, 1999:21-22).

SCF, baskın görüş olarak yapay bir muhalefet partisi olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu partinin, Mustafa Kemal'in isteğiyle kurulmuş ve programının onun denetiminden geçmiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ancak partinin sanıldığı gibi güçsüz bir muhalefet partisi olarak kalmayacağı kısa sürede anlaşılmıştır. Halk arasında CHF' ye muhalif kesimlerin kendi aralarındaki farklılıklara rağmen bir arada SCF' de toplanmaları bunun ilk işareti olarak kabul edilebilir. SCF' nin parti tabanının, CHF tarafından gerici olarak nitelendirilmeye başlaması ise Eylül 1930'da İzmir gezisi ile olmuştur. İzmir mitinginde SCF' yi destekleyenler, CHF il binasına saldırmış, CHF aleyhinde sloganlar atmıştır (Karpas, 2017:152). Tıpkı TCF' de yaşandığı gibi insanların CHF karşıtı olarak SCF bünyesine katılması, başlangıçtan itibaren tarafsız olduğu söylenebilecek Mustafa Kemal'i rahatsız etmiştir. Fethi Okyar'ın, partinin kapatılma kararı gerçekleşmeden, kendisinin partiyi feshetmesiyle bu rahatsızlığın ciddi sonuçlara ulaşmasını engellediği söylenebilir. Parti 17 Kasım'da kapatılmış ve tekrar tek parti yönetimine dönmüştür. Kapatma kararının ardından gerçekleşen Menemen Olayı ile SCF arasında bir ilişki bulunamamış olsa da SCF' nin bu olaydan daha önce kapanmış olmasının, Şeyh Said İsyanı sonrası TCF yöneticilerinin yaşadıklarının tekrarlanmasını önlemiş olduğunu söylemek mümkündür.

1930'da yaşanan bu çok partili hayat denemesinin başarısızlığı ve ardından gerçekleşen Menemen Olayı ile Mustafa Kemal'e düzenlenen suikast girişimi, CHF' nin daha sıkı tedbirler almasına dolayısıyla daha baskıcı bir yönetim tarzına geçmesine neden olmuştur. Artan tedbirler, hızla uygulanan inkılaplar, ekonominin kötüleşmesi 30'lu yılların temel kodları olmuştur. CHF, laikliğin ve inkılapların toplum içinde derinleşmesi amacıyla yeni uygulamalar gerçekleştirmiştir. 1912'den 1932'deki kapatılışına kadar ülke içinde ciddi bir etki yapmış olan Türk Ocakları, 'Halkevleri' adıyla 1932 yılında

CHF bünyesinde faaliyete başlamıştır. Burada Türk Ocakları'nın yeni kurulan cumhuriyette inkılapların yerleştirilmesi konusunda ciddi katkılarının olduğunu söylemek mümkündür. 1925 yılında ilk kez Türk Ocakları'nın 'Halkevleri' gibi çalışması fikri öne sürülmüş, 1927 de ise CHF' nin Ocak bünyesindeki etkisini artıracak düzenlemeler yapılmıştır (Arıkan, 1999: 264). Mustafa Kemal, Türk Ocakları'nın inkılapların yerleşmesinde yaptığı katkıları çeşitli zamanlarda dile getirmiş ancak Ocağın, Turancılık ideolojisini tamamen terk etmemesinden rahatsız olmuştur. Her ne kadar Ocağın faaliyetlerinin sadece Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlı olacağı tüzüğünde güvence altına alınmış dahi olsa bu konuda kesin bir tutum sergilenmemiştir. Zira Moskova Hükümeti ile yakın ilişkilerin kurulması İstiklal Harbi yıllarına kadar uzanırken Türk Ocakları, Turancılık anlayışı merkezinde Rus karşıtlığını sürdürmüştür. Mustafa Kemal'in Pantürkizm, Panislamizm gibi toptancı tüm fikirlere karşı olduğu çok açık bir gerçek olarak bilinmektedir. Bu nedenlerin yanında Türk Ocakları'nın her şubesinde inkılaplara tam bir bağlılığın gösterilmiyor oluşu 1932'deki kapatılışı hazırlamıştır (Arıkan, 1999: 264-265). Türk Ocakları'nın Halkevleri olarak faaliyete başlamasıyla CHF' nin inkılapları derinleştirmesinin daha hızlı ve kolay olduğu söylenebilir. Sayıları gün geçtikçe artan Halkevleri, ülkenin her yanında çalışmış, inkılapların ve laik sistemin amaçlarını yerleştirmek için gayret göstermiştir. Bu amaçta eğitim ve kültür alanında adımlar atılmaya devam edilmiş Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi önemli kurumlar çalışmaya başlamıştır (chp.org.tr, 1 Kasım 2020).

30'lu yıllarda hayata geçirilen eğitim-kültür politikalarının temelinde laik-pozitivist-inkılapçı düşüncenin benimsetilmesi yer almaktadır. Zira yenilikler, toplum tarafından anlaşılmadığı ve benimsenmediği sürece köklü bir değişimin söz konusu olması mümkün değildir. Hedeflenen çağdaş uygarlık düzeyi için toplumun dönüştürülmesi elzem kabul edilmiştir. Tüm bu yenilikler, 1934 'teki değişimle Cumhuriyet Halk Partisi olan CHP' nin tarihe altı ok olarak geçen ve Kemalizm'in dolayısıyla ülkedeki resmi rejimin kodları olan ilkeler zemininde gerçekleşmiştir. 1935 yılında Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkelerinin yanına Devletçilik ve Halkçılık ilkeleri eklenmiştir. 1935 'te sadece Kemalist rejimin kodları olan bu ilkeler, 1937 yılında anayasaya girmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi Kemalizm olarak kesinleşmiştir. Kemalizm isminin ilk olarak resmileşmesi ise 1935'teki söz konusu kongrede "Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına temel olan ana fikirler, Türk Devrimi'nin

başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur... Partimizin güttüğü bütün bu esaslar, Kemalizm prensipleridir” ifadeleriyle gerçekleşmiştir (chp.org.tr, 1 Kasım 2020).

Kemalizm, resmi ideoloji olarak 10 Kasım 1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı sonrasında da CHP Hükümeti tarafından sıkı sıkıya bağlı bir şekilde benimsenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. 10 Kasım sonrası ülkenin yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuş, parti daha sıkı tedbirler ve tutumla çalışmasına devam etmiştir (Karpaz, 2017:161). Bu dönem itibariyle artık laiklikten hiçbir taviz verilmemeye çalışıldığı söylenebilir.

2.1.2. İsmet İnönü Dönemi: 1938-1945

İsmet İnönü, Milli Mücadele yıllarından beri her daim Mustafa Kemal Atatürk’ün yanındaki isimlerden birisi olmuştur. Cumhuriyet’in ilanına giden ve süreç sonrasında da fikir ayrılığı yaşamadan birlikte yol alan Atatürk ve İnönü’nün 1937 yılında aralarındaki siyasi gerginlik ilk kez kendisini göstermiştir. Atatürk’ün vefatından bir yıl önce, İsmet İnönü Başbakanlık’tan istifa etmiş, yerine daha liberal bir ekonomi düşüncesine sahip dönemin önemli iş adamlarından Celal Bayar geçmiştir. Atatürk’ün Cumhurbaşkanı olarak hükümet işlerine sıklıkla müdahale etmesi ve karar alınma süreçlerinde tartışmasız bir rol oynuyor olması İnönü ile aralarındaki gerginliğin ilk sebeplerinden sayılabilir. Yine Hatay meselesinde İnönü’nün daha yavaş ve ılımlı bir politika gütmeyi hedeflemesine rağmen Mustafa Kemal’in hızlı ve kesin bir sonucu hedeflemesi bir başka neden olarak görülebilir. İnönü hükümetinin yerine Celal Bayar hükümetinin gelmesiyle birlikte de ekonomik alanda da bir görüş ayrılığı yaşandığı belirgindir. Zira İnönü’nün sıkı bir devletçi politikaya bağlı kalması CHP’nin son yıllarda arayış içinde olduğu yeni ekonomik rejimle uyumlu görünmemektedir. 1929 Buhranı sonrası her ne kadar özel girişimler için ülkede sermaye sıkıntısı daha belirgin hale gelmiş olsa da Atatürk’ün zaman içerisinde özel teşebbüslerin ortaya çıkmasını hedeflemesini, dönemde atılan ekonomi adımlarından anlamak mümkündür. Tüm bu nedenlerin Atatürk ve İnönü’nün siyasi ayrılığına neden olduğu söylenebilir (Demirel, 2013:216).

Mustafa Kemal Atatürk’ün ardından daima ikinci isim olarak anılan İsmet İnönü, 11 Kasım 1938 günü mecliste Cumhurbaşkanlığına gösterilen tek aday olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu seçimi 26 Aralık’ta yapılan CHP

Kurultay'ı takip etmiş ve parti tüzüğünde yapılan değişikliklerle Mustafa Kemal Atatürk partinin ebedi başkanı, İsmet İnönü ise değişmez genel başkanı seçilmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü' nün hükümet kurma görevini yeniden Celal Bayar'a vermesiyle Başbakanlık koltuğuna Celal Bayar geçmiştir. Ancak mecliste ara seçim yapılmasını gerektirecek 12 boş vekillik bulunmaktadır. TBMM Ara Seçim dönemine girerken, İnönü'nün Atatürk döneminde oluşan muhalefetle ilişkilerini düzeltmek istediği görülmektedir. Zira o dönemde küskün bir tavır içinde Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Fethi Okyar gibi isimlerle yeniden ilişkiler sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu isimlerin yapılan ara seçimlerde meclise vekil olarak girmeleri, Cebesoy'un ise bağımsız vekil iken CHP'ye katılması bu ilişkilerin bir sonucu olarak görülebilir (Koçak, 2015:177-178).

Eski muhalefetle bir nevi barış imzalayan İnönü, yapılan 1939 seçimlerinde de aynı ılımlı tavrını sürdürmüştür. 1939 yılının Türk Siyasi hayatı açısından önemli bir tarih olması, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasındandır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Misak-i Milli' nin kabulünden beri her daim çözüme kavuşturmak istediği Hatay Meselesi, nihayet 29 Haziran 1939' da sonuca bağlanmıştır (Türkmen, 2019:360). Fransız askerlerinin Hatay'dan çekilmesinin ardından oy birliğiyle anavatana bağlanan Hatay, Mondros Mütarekelerinden itibaren her daim uğraşılan bir sorun olarak İnönü döneminde başarıyla sonuçlanmıştır.

Hatay'ın anavatana katılmasının ardından 1 Eylül 1939'da Hitler yönetimindeki Nazi ordusu Polonya'ya saldırmış, böylece ülkeyi uzun yıllar tedirgin edecek ilk dış sorun ortaya çıkmıştır. Savaşın patlak vermesiyle ilk olarak Moskova'yla bir ittifak sürecine girilmeye çalışılmış ancak başarılı olunmamıştır. Moskova'nın Türkiye aleyhine olan düşüncelerinin fark edilmesiyle İngiltere ve Fransa başvurulacak ikinci taraf olmuştur. Üç ülke bir ittifak anlaşması imzalanmış ve savaş boyunca olası saldırılarda ülkelerin birbirlerini nasıl destekleyeceği açıklanmıştır (Demirel,2013:264). Antlaşmaya göre Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'ya doğrudan yardımı gerekmediği sürece tarafsız kalması kararlaştırılmıştır. Söz konusu bu maddenin, Türkiye'yi savaşın en zorlu yıllarında aktif bir güç kullanmaktan korumasını sağladığı söylenebilir.

1945 yılında sona eren savaş boyunca Türkiye'nin İnönü'nün yönlendirmeleriyle dış ilişkilerde denge politikası izlediğini söylemek mümkündür. İnönü'nün bu stratejisi ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'ndan korumuş, savaşın fiilen bittiği günlerde yalnızca siyasi strateji olarak Mihver Devletlerine¹¹ savaş ilan ettirmiştir (Demirel, 2013:266).

Savaşın başladığı günlerden itibaren var olan Sovyet Hükümeti ile aradaki gerginlik, savaşın son günlerinde de devam etmiştir. İnönü, Moskova'dan gelebilecek bir tehdide karşı Batı Bloğunun desteğini almayı hedeflemiştir. 1945 'te savaşa dahil olunması, savaş sonrası Birleşmiş Milletler' in kurucu üyelerinden olunması bu doğrultuda atılan adımlar arasında gösterilebilir. Türk Siyasetini en derinden etkileyen ve yeni bir dönemin ilk ayak sesleri sayılabilecek gelişme ise, İnönü'nün demokrasi üstünden çok partililiğe yaptığı atıflar olmuştur.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın ardından, 1938'de CHP'nin değişmez genel başkanı seçilmesi ve Milli Şef olarak adlandırılmasıyla başlayan yeni dönemin temel kodunun yine laiklik olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu yıllarda CHP'nin daha katı bir tavırla yenilikleri sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Atatürk döneminde başlayan kılık-kıyafet düzenlemeleri ve Latin alfabelerinin benimsenmesi, İnönü döneminde yasaklarla tavizsiz bir şekilde uygulanmaya çalışmıştır. Arap harfleriyle basılan yayınlarda, yapılan eğitimlerde cezalar ve yargılamalar olmuş, peçe takan kadınlar ve farklı amaçlarla şapkalarını ters giyen erkeklerin cezalandırılması söz konusu olmuştur. Atatürk döneminde başlayan Türkçe Ezan okumaları, bu dönemde de devam ederken Ezanı Arapça okuyan kişilere yönelik ceza ve yargılamalar da gerçekleşmiştir (Dikici, 2008: 164-166). Söz konusu bu yaptırımların laik ve çağdaş düşünceyi topluma benimsetmek, yapılan inkılapların kalıcılığını gerçekleştirmek için var olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu hedefler 1940'ta Köy Enstitülerinin kurulmasıyla farklı bir boyuta yükselmiştir. Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri gibi yapılar inkılapların yerleşmesi, halkın bilinçlendirilmesi, laikliğin benimsetilmesi gibi amaçlarla çalışmaya devam etmiştir. Ancak CHP'nin katı tutum ve yaptırımlarının halkta yarattığı muhalefet göz ardı edilmemelidir. Tek parti hükümeti olan CHP, kendisini denetleyecek yahut yönlendirecek bir muhalefet partisinin bulunmamasından dolayı faaliyetlerine artan katılımda devam etmiştir.

¹¹ Almanya, İtalya, Japonya.

Milli Şef döneminin başlamasından birkaç ay sonra patlak veren İkinci Dünya Savaşı, yaşanan ekonomik zorlukları daha şiddetli bir hale getirmiştir. Hükümetin attığı ekonomi adımları, Tek parti yönetiminden dolayı hızlı ve kesin bir şekilde uygulanabilmektedir. Ancak bu adımların var olan muhalefeti ve hoşnutsuzluğu daha da artırdığını söylemek mümkündür.

Söz konusu uygulamalardan ilki, 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu olmuştur. Bu kanunla, savaş söz konusu olduğunda ülke savunması ve ekonomisinin korunması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ekonomi tamamıyla devlet denetimine girmiştir. Kanunun ardından ülkede karneli yaşam başlamış, temel gıda maddelerinde karne ile alımlar yaşanmıştır (Demirel, 2013:267). Bir diğer uygulama 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi olmuştur. Söz konusu vergiyle savaş zamanında tarım ürünleri fiyatlarının artmasıyla ciddi gelirler elde eden çiftçi ve tüccar kesimi ile giderek fakirleşen halk arasındaki dengesizliği düzeltmek hedeflenmiştir (Kızılkaya, 2016:89). Ancak söz konusu çiftçiler Türk ve Müslüman ağırlıktayken, tüccar kesim azınlıklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, verginin asıl amacının sermayenin azınlıklardan Türklere aktarımını sağlamak olduğu ve kanunun asıl muhataplarının da azınlıklar olduğu düşüncesi öne çıkmıştır (Lewis, 2014:402-403). 1944 Mart'ında kaldırılan Varlık Vergisi, uzun yıllar tartışmaya neden olmuş ve akıllardan silinmemiştir. Bu verginin ardından ekonomide kısmen sermayenin millileşmesi gibi bir durum ortaya çıkmış olsa da ekonomi genel anlamda düzelememiştir. Varlık Vergisi yalnızca elinde ciddi miktarda sermaye bulunan belli bir kesimi ilgilendirirken 1943 'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu özellikle nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylü sınıfı etkilemiştir. Aşar Vergisi ile karşılaştırılan bu vergi, ekonomik gücü yerinde olmayan kesimde ciddi etkiler meydana getirmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi, 1946'ya kadar yürürlükte kalmıştır (Demirel, 2013:302).

Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde başlayan ve İsmet İnönü ile devam eden 1923-1945 arası Tek Parti Hükümeti yılları, 1945 yılında İnönü'nün demokrasi çağrışımlarıyla sona yaklaşmıştır. Çok partili hayata geçiş 1946 yılında gerçekleşmiş, 1950 'de ilk defa CHP dışında bir siyasi parti ülke yönetimine gelmiştir. Demokrasiye geçiş için 1946 yılına kadar neden beklenildiği literatürde sıklıkla tartışılmış ve cevaplanmaya çalışılmış bir noktadır. Ancak Cumhuriyet'in ilanından itibaren demokrasinin her daim hedeflenmiş

olup olmadığı noktasında farklı görüşler söz konusudur. Asıl hedefin demokrasi olması konusu her ne kadar tartışmalı olsa da, tek partili yılların otoriter bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Takrir-i Sükun Kanunu gibi Hükümete geniş ve olağanüstü yetkiler veren bir kanun altından yapılan yenilikler, kimi düşünürlerce bir toplum mühendisliği çalışması olarak nitelendirilmiştir. CHP'nin Devlet haline gelmesi, tüm vatandaşların CHP üyesi sayılması gibi durumlar bu iddiaları güçlendirmektedir. Laiklik ve inkılapçılık doğrultusunda sert tedbirler almaktan çekinilmemesi, muhalefeti bastırmaya yönelik Basın Kanunu gibi kanunlar çıkarılması yine otoriterliğe işaret eden gelişmelerdir. Dönemin genel havası, ülkenin durumu değerlendirmeye katıldığında kimi düşünürlerce bu dönemde demokrasinin hissedilmiyor oluşu normaldir. 1945 yılına kadar Batılı ülkelerde de demokrasiye yönelik adımların olmamış olması gösterilen bir başka sebeptir. Gerçekten de Türkiye'nin 1945 yılı sonrasında dünyada artan demokrasi ilgisiyle demokrasiye geçiş çalışmalarını başlatması önemli bir noktadır.

Tüm bu tartışmalar ışığında tezin asıl araştırma konusu olan Tek Partili yıllardaki siyasi akımların gücünü tespit ve analiz edebilmek amacıyla belirlen fikir dergilerinin analizine geçmeden önce ilgili yıllardaki Basın Hayatı, aynı bölüm içinde ikinci bir ana başlıkta ele alınmıştır.

2.2. Tek Partili Yıllarda Basın-Yayın Hayatının Genel Görünümü

Osmanlı Devleti'nde basın hayatının başlaması, matbaanın ülkeye geç gelmesi sebebiyle ancak 1820'li yıllarda gerçekleşebilmiştir. İlk basın hareketi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu matbaa sayesinde başlamış ve zamanla İstanbul merkezli basın hayatı ortaya çıkmıştır (Koloğlu, 2020:21). 1864 yılında ilk Matbuat Nizamnamesi çıkarılarak basın- yayın hayatına özgü kurallar belirlenmiştir. Birinci Meşrutiyet Dönemi'ne denk gelen ilk basın hareketlerinde her ne kadar yönetimin sıkı bir kontrolü ve sansür mekanizması etkili olsa da, aydın kesimin bu yayın organlarında siyasi taleplerini dile getirebildikleri söylenebilir. Osmanlı Basınının asıl özgür döneminin ise İkinci Meşrutiyet ile birlikte başladığını söylemek mümkündür. 1908 Devrimi sonrası artan gazete ve tiraj sayıları, yönetimin basın üzerindeki kontrolünün ciddi oranda kalkmasıyla birlikte basının ne kadar özgürleştiğinin kanıtı olarak görülebilir.¹² Nitekim bu özgürlük

¹² 1876- Kanuni Esasi 12.madde 1908 Değişikliği: “ Matbuat kanun dairesinde serbesttir. “ (Öztürk, 1994:139).

ancak 31 Mart Olaylarının yaşandığı sürece kadar devam edebilmiştir. 1909 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu ile basın-yayın üzerinde ciddi bir kontrol ve denetim mekanizması işlemeye başlamıştır (Acun, 2010:243). Bu tarih itibariyle savaş yıllarını da kapsayan süreçte Osmanlı Basını, ciddi bir gelişme kaydedememiş olmakla birlikte İstanbul merkezli gazete ve dergilerin var olduğu bilinmektedir.

Milli Mücadele yıllarında ise İstanbul ve Anadolu Basını olarak iki farklı basın grubu karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar içlerinde Milli Mücadeleyi destekleyen yayın organları var olsa da İstanbul Basını, ağırlıklı olarak Milli Mücadele karşıtı bir tutum sergilemektedir. Anadolu Basını olarak bilinen grubun merkezinde ise Sivas Kongresi'nde kurulan İradei Milliye Gazetesi'nin olduğunu söylemek mümkündür. Topyekün bir bağımsızlık mücadelesinin şart olduğu dönemde İstanbul Basınının zararlı faaliyetlerine karşı halka doğru bilginin verilmesi ve milli mücadelenin anlatılması gerektiği, mücadelenin yönetici kadrosu tarafından anlaşılmıştır. İradei Milliye'nin yanı sıra hem İstanbul'da hem de Erzurum, İzmir, Trabzon, Adana¹³ gibi illerde çıkarılan yayın organları da bu amaca hizmet eden Milli Mücadele basınının temel örneklerinden olmuştur. Mücadelenin Ankara'ya taşınmasının ardından 1920'de bizzat Mustafa Kemal tarafından çıkarılan Hakimiyeti Milliye gazetesi, artık bağımsızlık savaşının ana yayın organı olmuştur. Hakimiyeti Milliye'nin ardından Anadolu Ajansı ve Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece hem basının sistemli hale getirilmesi yolunda adım atılmış hem de kontrollü bir haber akışı sağlanmaya çalışılmıştır (Koloğlu, 2020:114).

Mücadele döneminde Hakimiyeti Milliye' nin yanı sıra Yeni Gün ve Öğüt gibi destekçi gazeteler var olmuştur. Bu dönemde Anadolu' da her ne kadar Ankara kontrollü bir basın hayatı var olsa da, kısmen özgür bir ortamın olduğu söylenebilir. Özellikle bu dönemde kontrol altında olsa bile sosyalizm etkisindeki yayınlara izin verilmesi, Türkçe harici dillerdeki yayınların var olması bunun kanıtı olarak görülebilir. Söz konusu yayınlar, Milli Mücadele karşıtlığı yürütmedikleri sürece kısmen özgür sayılabilmektedir. Nitekim Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, hem İstanbul Basınındaki karşıtlığı hem de farklı dillerdeki yayınları sona erdirmiştir. Yayınlar Türkçeleşmiş, İstanbul Basınının

¹³ Anadolu yayınlarından birkaç örnek: Albayrak, İstikbal, Yeni Adana, Sebilürreşat
İstanbul Basınından birkaç örnek: Akşam, Vakit, Güleriyüz, İkdam.

muhallifliği ise artık Kemalist yönetime odaklı olsa bile bağımsızlık konusunda sona ermiştir.

1923 yılı itibariyle başlayan Tek Partili yılların basın hayatının ise giderek artan bir kontrol ve denetim mekanizması altında gerçekleştiği söylenebilir. Savaştan yeni çıkmış bir millet, yeni kurulan bir Cumhuriyet, gerçekleştirilmeye çalışılan inkılaplar, 1929 Buhranı' yla birlikte yükselen ekonomik bunalım gibi nedenlerin, Kemalist yönetimin daha sıkı ve kontrolcü bir yönetim tavrını benimsemesinde etken olduğu söylenebilir. Yönetim, tüm bu zor şartlar altında inkılap ve reformlara kesin bir kararlılıkla devam etmiş, bu ilerleme toplumda bazı hoşnutsuz seslerin yükselmesine neden olmuştur. Bu eleştirilerin kendisini ifade edebileceği ilk alanlardan birisi ise basındır. Dolayısıyla Milli Mücadele yıllarında başlayan Ankara kontrollü basının, Tek partili yıllarda daha da merkezi bir şekilde devam etmesi kaçınılmaz olmuştur. Kemalist yönetim, inkılapları yavaşlatacak yahut kesintiye uğratacak, toplumdaki muhalifliği yükseltecek basına izin vermemeye çalışmıştır (İhtiyar, 2018 :191).

Basına yönelik ilk sert tutumun, 1923 Cumhuriyet'in ilanı sonrası Halifelik merkezli tartışmalarda görüldüğü söylenebilir. 1923 yılı sonlarında Hint asıllı iki Müslüman liderin¹⁴, Hilafetin kaldırılmaması gerektiğine yönelik mektubu İsmet İnönü'ye ulaşmadan önce İstanbul merkezli önemli üç gazetede yayınlanmıştır. Bunlar Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkar gazeteleridir. Söz konusu gazetelerin Ankara'ya karşı muhalif bir çizgide yer alıyor olmalarının, daha çok tepki görmelerine sebep olduğu söylenebilir. Söz konusu yayından sonra İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan gazete yöneticileri bir süre tutuklu kalmış, yapılan duruşmalar sonucunda beraat ettirilmışlerdir (Bengi, 2000: 217-230). İstiklal Mahkemelerinde gerçekleşen bu yargılamanın, muhalif İstanbul Basını üzerinde bir uyarı etkisi bıraktığı söylenebilir. Zira Ankara'ya yönelik muhalefetin belli sınırlar içinde olması gerektiği gibi bir düşüncenin oluştuğunu söylemek mümkündür (Koloğlu, 2020:117).

Basına yönelik bu ilk sert tavır sonrası 1924' te Cumhuriyet'in ilk anayasasında, basın özgürlüğüne işaret eden 77.madde ortaya konulmuştur. Söz konusu madde hükmü "Matbuat Kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi

¹⁴ Emir Ali ve Ağa Han.

değildir” şeklinde olup basın sansürüne yönelik net bir ifade niteliğindedir (Öztürk, 1994:139). Görüldüğü üzere, basın özgürlüğü yeni kurulan Cumhuriyet’te anayasal bir güvence altına alınmıştır. Her ne kadar söz konusu anayasa, temel hak ve özgürlüklere ağırlık vermeyen bir içerikte olsa da demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan basına yönelik bu tutumu önemli bir durumdur (Şahin, 2000:67). 1924 Anayasası ile yeni devletin, demokratik bir düzeni hedeflediği ve bunu anayasal güvence altına alarak niyetini meşrulaştırdığı söylenebilir. Ancak tarihi şartlar içerisinde değerlendirilmesi gereken söz konusu dönem, Tek Parti Hükümeti’nin demokratik yönetimden zaman zaman uzaklaştığı, otoriter bir yönetim tarzını uyguladığı yıllar olmuştur.

Anayasa maddesinde yer verilen basın, Mustafa Kemal tarafından Milli Mücadele yıllarından itibaren her daim önemi bilinen ve vurgulanan bir kurum olmuştur. Mustafa Kemal’in 1922 yılında meclis açılış konuşmasında dile getirdiği

“Basın milletin genel sesidir. Bir milleti aydınlatma ve yol göstermede, bir milletin muhtaç olduğu fikri gıdayı vermekte, sözün kısıtı bir milletin mutluluk hedefi olan ortak istikamette yürüyüşünü teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir” (ASD’den aktaran Evsile, 1999: 13)

sözleri, onun basına karşı tutumunu özetler niteliktedir. 1923 ‘te Mustafa Kemal basının faaliyetlerine ilişkin olarak ise, kanunlar sınırında özgür olduğunu ve bu sınırların aşılması halinde denetime tutulmaları gerektiğini ifade etmiştir¹⁵. Söz konusu bu söylemlerin, Kemalist dönemde basına yönelik tutumu ve basının yer alacağı çizgiyi işaret ettiği söylenebilir. Kemalist rejim yıllarında basınının genel görünümünün, yönetim merkezli ve hükümetin halka yönelik kullandığı bir araç şeklinde olması bu kanıyı güçlendirmektedir. Söz konusu yıllarda meclis içinde gazeteci-vekilleri yer almış, Kemalist rejime yakın gazeteler mali yardımdan faydalanmışlardır. Tüm bunlar ışığında, bu dönem basınının, demokrasiyi güçlendirecek işlevde çoğulcu bir nitelik taşımasından ziyade büyük oranda inkılapları yerleştirmekte kullanılan bir hükümet aracı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür (Öztürk, 1994. 139.)

Bu bağlamda; Tek Parti yıllarında basın hayatını doğrudan etkileyen unsurları genel olarak incelemekte fayda bulunmaktadır. Çalışmada bu unsurlar; Tahrir-i Sükun Kanunu,

¹⁵ “Gazeteler mevcut kanun dairesinde hürdür. Ancak bunun haricine çıktıkları zaman takibe maruz kalırlar. Gazeteler kanunun ve genel menfaatlerin tersine işlemlere şahit ve vakıf oldukları takdirde gerekli yayınlarda bulunmalıdırlar.” (ASD’den aktaran Evsile, 1999:12)

1928 Dil Devrimi, 1931 Matbuat Kanunu, 1935 Basın Kongresi, 1938 Türk Basın Birliği şeklinde özetlenmiştir. Atatürk sonrası basın hayatının genel durumu ise İkinci Dünya Savaşı' nın etkisinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Takrir-i Sükun Kanunu ve Basın

Şeyh Sait İsyanı sonrası çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu; Tek Partili yıllara damgasını vurmuş, söz konusu dönemin anti-demokratik olarak anılmasında sıklıkla kanıt olarak gösterilmiştir. Kanunla birlikte Cumhuriyet'in korunması, inkılapların yerleşmesi ve devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Kanunun bu konuda sağladığı faydanın, muhalefetin engellenmesi yahut muhalif seslerinin kısılması olarak gerçekleştiği söylenebilir. Takrir-i Sükun Kanunu'nun basın üzerindeki etkisi ise birinci maddesiyle başlamış ve uzun süre devam etmiştir. Söz konusu birinci madde

“İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâl e bais bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reisicumhurun tasdiki ile resen ve idareten mene mezundur. İşbu ef'âl erbabını hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir”

hükmüyle; Hükümetin basın üzerindeki kontrol ve denetimini artırmıştır (Takrir-i Sükun Kanunu, 4 Mart 1341: Sayı 87). Maddeye göre, hükümet zararlı bulduğu basın-yayın organlarını (gazete, dergi vb.) kapatabilmektedir. Böylece Ankara'nın İstanbul'daki muhalif basın üzerinde hakimiyeti kanunen sağlanmış bulunmaktadır.

İsyan sonrası TCF ile arasındaki bağlantıyı araştırma amacıyla TCF' yi destekleyen gazeteler de inceleme altına alınmıştır. Hükümete muhalif bu gazete ve gazeteciler, İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Bu kapsamda Tanin, Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç, Sebilürreşat gibi birbirinden farklı ideolojilerde bazı gazete ve dergiler kapatılmıştır (Oğuzhan, 2009 :118). Yargılanan gazetecilerin bir kısmı beraat ederken aralarında TCF' ye yakın yazılarıyla bilinen Tanin'in yöneticisi Hüseyin Cahit'in de bulunduğu birçok isim hem hapis hem sürgün cezası almıştır. Tüm bu yaşananların muhalif İstanbul Basınına ciddi oranda ortadan kaldırdığı söylenebilir.

2.2.2. 1928 – Dil Devrimi ve Basın

Latin harflerinin kabulü, siyasi tarihte Dil Devrimi olarak da anılmaktadır. Arap harfleri yerine Latin harflerinin kullanılmasını öngören kanun, 1 Kasım 1928' de kabul edilmiş

ve 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete’ de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶ Söz konusu devrim yapılmadan önce 1928’in mayıs ayında, ilgili değişikliğin uygunluğunu araştırması için bir Dil Heyeti kurulmuştur. Heyetin Temmuz ayındaki toplantısında yer alan İsmet İnönü, yeni alfabe değişikliğini Türk Alfabesi adıyla isimleştirmiştir. Heyetin raporu, aynı yıl ağustos ayında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e sunulmuş ve kabul edilmiştir (Uyanık ve Çam, 2014:18). 3 Kasım itibariyle yürürlüğe giren yeni alfabe, toplumsal hayatın her alanına etki etmiştir. Kanuni düzenlemelerle; öncelikle Aralık 1928 itibariyle gazete ve dergilerin, yeni yılın ocak ayı itibariyle ise kitapların yeni Türk Alfabesi ile basılması kararı alınmıştır. Ders kitapları açısından da eski alfabe devri tamamen sona ermiştir (Kabacalı, 2000: 172).

Gazete ve dergilerde yeni Türk Alfabesi’ nin kullanımına başlanmasıyla birlikte, bu yayınların başlangıçta bir duraklama dönemi yaşadığını söylemek mümkündür. Zira eski alfabenin geçerli olduğu yıllarda dahi düşük olan okur-yazarlık oranı, yeni alfabe kabulüyle birlikte gazete ve dergilere olan talebi düşürmüştür. Ayrıca söz konusu gazete ve dergilerde maddi sıkıntılar artmış ve sonuç olarak devletin mali yardımında bulunması neredeyse zorunlu hale gelmiştir (Koloğlu, 2020:119).

Yeni alfabenin kabulüyle birlikte ortaya çıkan sorunların hızlı bir şekilde aşılabilmesi için hemen her ilde Millet Mektepleri açılmıştır. Mustafa Kemal’in yurt içi gezilerinde halka yeni alfabeyi tanıtmayı, hızla yayılan okuma-yazma seferberliği yeni alfabenin kısa zamanda öğrenilmesini ve giderek okur-yazar oranının yükselmesini sağlamıştır (Uyanık ve Çam, 2014:208). Basın-yayın alanında bu devrimin, başta bir talep düşüşü ve maddi sıkıntılarla kendisini göstermiş olsa da zaman içinde yükselen okur-yazarlık oranı sayesinde olumlu sonuçlarını doğurduğunu söylemek mümkündür.

2.2.3. 1931- Matbuat Kanunu

27 Temmuz 1931’de kabul edilen Cumhuriyet’in ilk Matbuat Kanunu, basın özgürlüğü ve demokratik yönetim anlayışıyla bağdaşmayan maddeleri nedeniyle sıklıkla eleştirilmiştir. 1950 yılında yeni bir Basın Kanunu yürürlüğe girinceye kadar ülkenin tüm basın-yayın hayatını doğrudan ve demokrasisini de dolaylı olarak etkileyen bu kanunun; Tek parti yönetiminde basının bir hükümet aracı olarak kullanılmasını kolaylaştırdığı

¹⁶ “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, 1353, 3 Kasım 1928.

söylenebilir. Söz konusu kanunla gazeteciler üzerinde oluşturulan baskı, sadece düşüncelerin kaleme alınmasında değil gazete ve dergi çıkarılmasının dahi zorlaştırılması şeklinde oluşmuştur.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun arka planında ise, ülkenin ikinci çok partili hayat tecrübesi görülmektedir. SCF bünyesinde; toplum içinde birbirinden farklı siyasi görüşlere sahip insanların, CHF' ye muhalif olma ortak noktasında bulunduğu bilinmektedir. Bu fikir çeşitliliği sadece bireylerle sınırlı kalmamış, farklı çizgilerdeki gazete ve dergiler de bu ortak noktada birleşmişlerdir (Mazıca,1996: 143-144). CHF' ye karşı giderek büyüyen muhalif basın, özellikle CHF tarafından sıklıkla eleştirilmiş ve basın özgürlüğünü kötüye kullandıkları iddiasıyla suçlanmışlardır. Nitekim bu görüş, Menemen Olayları' nın ardından üç vekilin Bakanlar Kurulu'na verdiği gensoru önergesi ile resmi olarak işleme geçmiştir. Yaşanan olaylardan muhalif basın sorumlu tutulmuş, giderek büyüyen basının kontrol altına alınması gerektiği sonucuna varılmıştır (Şentürk,2015:203)¹⁷.

Toplam 68 maddeden oluşan kanunun özellikle 50. maddesi, basın üzerindeki kontrolün kanıtı olarak gösterilmektedir. Kanun, “Matbuat hürriyeti ve matbu eserler neşri bu kanunda yazılı hükümlere bağlıdır” şeklindeki birinci maddesiyle başlamakta ve gazetecilerin taşıması gereken niteliklerden, yayınların içeriklerine ve yayınların çıkarılmasına dair pek çok kilit noktayı düzenlemektedir (Matbuat Kanunu, Resmi Gazete, 1867, 8 Ağustos 1931). Özellikle gazetecilerin; Milli Mücadele yıllarında ve sonrasında da devlet, Cumhuriyet ve yapılan devrimler gibi konularda aleyhte-zararlı faaliyette bulunmamış ve herhangi bir yargı merciinde yargılanmamış olmalarının gerekmesi, dikkat çeken madde hükümlerindendir.¹⁸ Bir başka dikkat çeken madde hükmü; padişahlık ve hilafet taraftarlığı ile komünizm ve anarşizmi uyandırmaya çalışan yayınların tamamıyla yasak olması ve yaptırımının hapis cezası olarak belirlenmesidir.¹⁹ Bu madde hükmünden CHF yönetiminin, yalnızca padişahlık ve hilafet taraftarlarını değil komünizm taraftarlarını da Cumhuriyet'in ortak düşmanı olarak gördükleri yorumu yapılabilir. Yine kanuna göre gazete-dergilerde kanuna aykırı nitelikte olduğu kabul

¹⁷ Gensoru önergesi veren vekiller: Fazıl Ahmet Aykaç, Ahmet İhsan Tokgöz, Ahmet Süreyya.

¹⁸ Bakınız: 12.madde.

¹⁹ 40.Madde: “Padişahlık ve hilâfetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunulamaz. Hilâfına hareket edenlere altı aydan üç seneye kadar ağır hapis cezası verilir.”

edilen bir yazıdan sadece yazarı değil kurumun sahibi, yazı işleri müdürü ve genel yayın yönetmeni de sorumlu olmaktadır. Kanuna aykırılık nedeniyle kapatılan gazete-dergilerin sahiplerinin, başka isimlerle yayın hayatına dönmesinin bir başka maddede yasaklanmış olması söz konusu maddenin eleştirilmesine neden olmuştur. İlgili madde, mecliste görüşüldüğü sırada yalnızca bir vekil tarafından reddedilmiş, itiraz sonucu yalnızca ceza yaptırımını hafifletilmiştir. Kanuna aykırı haberin sorumluluğuyla ilgili bir değişikliğin yapılmamış olması, açıkça basın özgürlüğüne aykırılık olarak değerlendirilmektedir (Mazıcı, 1994: 148).

Tartışmaların asıl merkezinde ise 50.maddenin yer aldığını söylemek mümkündür. Söz konusu madde hükmü

“Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti karar ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz” (Matbuat Kanunu, Resmi Gazete, 1867, 8 Ağustos 1931)

şeklinde olup, gazete-dergilerin aykırı görüldüğü takdirde yargı kararı olmaksızın yalnızca Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilmesini mümkün kılmıştır. Bu hükmün, gerek demokratik yönetim gerekse basın özgürlüğü ile çatıştığını söylemek mümkündür. Kanun hükümlerinde 1938’e kadar çeşitli değişiklikler yapılmış ancak en önemlisi 1938 yılında gerçekleştirilmiştir. İlgili değişikliğe kadar Beyanname Usulüyle kurulan gazete ve dergilere, Ruhsatname Alma ve Para Depo Etme koşulları getirilmiştir (Öztürk,1994:143). Gazete-dergilerin açılmasına ilişkin bu son derece önemli hükümler ile tüm kanun maddeleri göz önüne alındığında, Tek Parti yönetiminin giderek basını daha fazla kontrol altında tutmaya çalıştığı söylenebilir. Özellikle 1930’lu yıllarda basın hayatında meydana getirilen değişiklikler, hükümet kontrolünde bir basının oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar Matbuat Kanunu gibi sert yasal düzenlemelerin var olduğu bir düzende, farklı çizgilerde yayınlar çıkarılmış ve kısa ya da uzun vadede yayın hayatlarına devam edebilmiş olsalar da, Tek partili yıllarda basın için tam bir özgürlüğün tanımlanmadığını söylemek mümkündür.

2.3.4. 1935- Birinci Basın Kongresi’nden 1938- Türk Basın Birliği’ne

Basının tek parti yıllarında bir hükümet aracı gibi kullanılarak daha çok inkılapların toplumda anlatılması ve yerleştirilmesi amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Bu düşüncüyü

doğrular nitelikte pek çok uygulamanın varlığı özellikle 1930’lu yıllara denk gelmektedir. Bilhassa 1931 Matbuat Kanunu itibariyle Cumhuriyet basınının yasal zemini kurulmuştur. Bu tarihten sonra hükümet tarafından basına yönelik atılan adımlar, daha kontrollü ve Kemalist bir basın yaratma amacıyla olmuştur (Mazıcı, 1996:153).

1935 yılında ilk kez gerçekleşen Basın Kongresi bu yönde atılan adımlardan birisidir. Kapatılan Matbuat Umum Müdürlüğü yerine göreve başlayan Basın Genel Direktörlüğü’nün düzenlediği Kongre, Başkent Ankara’da gerçekleşmiştir. Yeni kurulan Direktörlük, Kemalist rejimin temel dinamikleri doğrultusunda bir basın hayatı için çalışmayı hedefleyen merkezi bir kurumdur. Kurumun Başkanı olan Vedat Nedim TÖR’ün gazetelerin görevlerine ilişkin kendi düşünceleri; inkılapların benimsetilmesinde bir propaganda aracı, irticaya karşı bir müdafaa kuvveti, devlet için bir yardımcı kuvvet ve halk için bir okul gibi çalışması gerektiği şeklindedir (Birinci Basın Kongresi’nden aktaran Demir, 1994:234). Ancak bu düşüncenin, yönetimin resmi bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak, Basın Genel Direktörlüğü bu temel politikayla hareket etmektedir. 1935 yılında gerçekleştirilen kongrede de, demokratik bir düzende var olan basın niteliklerinden çok, mevcut tek parti yönetimin belirlediği çizgide yer alan/alacak olan bir basının niteliği vurgulandığı söylenebilir (Turan,2020:2523).

Kongrenin toplanmasıyla hedeflenenlerin; basın ve Direktörlük arasında iş birliği kurmak, gazetecilik mesleğinin yükselmesi için çalışmalar belirlemek, basın organlarını -yeni devletin gereklerine uygun olarak- halkın bilinçlenmesi konusunda daha işlevsel hale getirmek ve basın hayatının daha sistemli bir hale gelebilmesi için bir Basın Birliği kurmak olarak özetlenebilir (Demir, 1994:234). Kongrenin açılış konuşmasını yapan İçişleri Bakanı Şükrü KAYA’ nın sözlerinin hem kongre ile hedeflenenlerin özetini hem de rejimin oluşturmak istediği Türk Basını ‘nın niteliklerini içerdiği söylenebilir.

“...Bayağı ve hain güçlere hizmet eden bozguncu ve kaytak basın, ulusun haklı ve yerinde iğrentisi ve tiksintisi önünde lâıyk olduğu sonu bulmuştur. Bugünkü basınımız ise böylelerini artık bağrında taşımamaktadır, taşıyamaz ve taşıyamayacaktır... Basın işlerini de daha iyi daha doğru ve daha güzel ve yolunda ilerletmeyi Cumhuriyet hükümeti kendisi için ödev sayar. Bu kurultay, bu yargıları yerine getirmek için başvurulmuş araçlardandır...”

Büyük önderimiz Atatürk’ün yarattığı devrime lâıyk bir Türk basını kurmak yolundaki birleşik isteklerimizin gerçekleşmesine doğru atılan bu adımın da verimli ve temelli olmasını candan dilerim” (Birinci Basın Kongresi’nden aktaran Turan, 2020: 2526)

Basının olması gereken halinin genel çerçevesinin çizildiği kongre sonucunda Türk Basın Birliği' nin kurulması kararı alınmıştır. Ancak bu merkezi birlikten önce İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon ve Adana' da Basın Birliklerinin kurulması kararlaştırılmış böylece ilk adım atılmıştır. İkinci kongrenin 1936 yılında, sonrasında ise kongrelerin iki yılda bir yapılması planlanmış olsa da bu düşünce hayata geçirilememiştir (Turan, 2020: 2528-2529).

1938 yılına gelindiğinde ise kongrede alınan karara bağlı kalınarak Türk Basın Birliği kurulmuştur. Söz konusu birlikle, gazetecilik mesleğinin ve Türk Basınının sistemli ve kurumsal bir hale gelmesi hedeflenmiştir. Bir başka hedefin ise, yönetim tarafından kontrolü daha rahat ve yüksek olan bir basın yapısı oluşturmak olduğu söylenebilir. Yine 1938' de gazetecilik yapmak isteyenlerin bu birliğe üye olması şartı getirilmiştir. Birlik, tamamıyla hükümet denetimi altına alınmış ve basının, rejimin mutlak araçlarından birisi olması kolaylaştırılmaya çalışılmıştır (Öztürk, 1994:141).

2.3.5. 1939-1945 Arası Türk Basınının Genel Durumu

10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal ATATÜRK' ün vefatının ardından, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Tarih sayfalarında Milli Şef Dönemi olarak da adlandırılan bu süreçte, Atatürk' lü Tek Parti yıllarından daha sert bir yönetim tarzının uygulandığını söylemek mümkündür. Toplumsal ve siyasi hayatın hemen her alanında hissedilen baskı ve denetim, basın üzerinde de net bir şekilde görülmüştür.

1939 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresi düzenlenmiştir. Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekilliği) tarafından düzenlenen kongrede genel olarak, Türk Basın-Yayın'ının sorunlarının tespiti ve çözüm yolları, yayın kurumlarında yapılacak mali yardımlar, basılacak yayınların tespiti ve niteliklerinin belirlenmesi, okur-yazarlığın artırılması gibi konular ele alınmıştır (Kabacalı, 2000:180). Bu dönemde özellikle klasik eserlerin çevrilmesi gibi pek çok önemli kültürel alanda adımlar atılmıştır. Yine bu dönemde devletin, ülkedeki matbaaların iyileştirilmesi noktasında adımlar atmaya çalıştığı söylenebilir.

Basın-yayın üzerinde kurulan devlet kontrolüne rağmen 1923-1940 yılları arasında pek çok farklı çizgide gazete ve dergiler çıkarılmıştır. Bu yayınların bir kısmı çok kısa süre

yaşayabilmiş olsa da basın alanında tecrübe edilen bu tip çoğulculuk örneklerinin, 1940 sonrası süreçte de devamı gelmiş ve gerçek anlamda demokrasiye geçişte önemli rol oynamışlardır. Özellikle 1923-1940 yılları arasında dergicilik, gazeteciliğe göre yükselen bir alan olmuştur.²⁰

Basın açısından asıl sıkıntılı dönem ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gerçekleşmiştir. Savaşın başlamasıyla Türkiye, tarafsızlık politikası yürütmeye başlamıştır. İnönü yönetimi, son derece sert geçen savaş yıllarında tarafsızlık politikasının zarar görmemesi için basın üzerinde ciddi bir kontrol uygulamıştır. Başlangıçta sol merkezli basın grubu üzerinde olan baskı yönetimi, savaş sonuna doğru Almanların yenilgisinin kesinleşmeye başlamasıyla Turancı kesime yönelmiştir. Sol gazetecilik üzerinde başlayan baskının, savaş yılları öncesine kadar uzandığı söylenebilir. 1931 Kanunu ile komünizm ve anarşizm teşvikinin yasaklanması, 1938' de özellikle rejimin eğitim alanı sayılabilen Halkevleri' nde komünizm temalı yayınlara yönelik yasaklarla devam etmiştir. Yasak kapsamında olan bazı eserler şu şekildedir: Karl Marks- Gündelikçi İşçi ile Sermaye, Sabiha Zekeriya Sertel- Yeni Sovyet Kanunu Esasisi, Nazım Hikmet- Sosyal Demokrasi, Haydar Rıfat- Milletçilik (Koçak, 2011:155). Yasak listesi incelendiğinde çeviri eserlerin yanı sıra Türk yazarların da artan oranda komünizm temalı yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Dolayısıyla özellikle savaşın son dönemlerine kadar güçlü Almanya ve İtalya söz konusu iken, Sovyet merkezli yayıncılığa baskı kurulmuş olması olağan bir durum olarak görülebilir. Bu dönem hükümet baskısının, yüksek oranda dış politika etkisiyle gerçekleştiğinin en önemli kanıtı olarak; baskı ibresinin, 1945 sonuna doğru Turancı kesime kayması gösterilebilir.

Savaş yıllarında devlet tarafsızlık politikasını, savaş taraflarının durumuna bağlı olarak bir denge politikası gibi ilerletmeye çalışmış, bu amaçla da basın üzerinde ciddi bir baskı uygulamaya koymuştur. Yine de tüm baskı ve denetime rağmen basın hayatında çoğulculuğun kendisini gösterebildiği söylenebilir. Bu dönemde Takrir-i Sükun Kanunu ile kapatılan Tasvir- i Efkar, Tanin, Vatan gazeteleri tekrar açılmış; hükümete muhalif sesler yeniden yükselmeye başlamıştır (Kocalı, 2000:197-198). Tanin, Vatan, Akşam gibi gazeteler savaşta Müttefik Devletleri destekleyen yayınlar yaparken Cumhuriyet, Tasvir- i Efkar gibi gazeteler ve Turancı görüşü savunan dergiler Mihver Devletleri

²⁰ 1923-1940 yılları arasında toplam 550 gazete, 1008 dergi çıkarılmıştır (Kabacalı, 2000:195).

desteklediklerini dile getirmişlerdir (Şentürk, 2015:204). Hükümet ise bu taraflı yayıncılığı; yayın kapatma, hapis cezası, kağıt sınırlaması gibi yöntemlerle engellemeye çalışmıştır (Kocalı,2000: 197). Ancak tüm bu engelleme çabalarına rağmen yönetimin büyük oranda başarılı olamadığını söylemek mümkündür. Giderek sertleşen dönem şartları, fikir ayrılıklarını daha keskin hale getirmiş ve eleştiri oklarının İnönü yönetimi üzerinde toplanmasına neden olmuştur. Bu dönemde çıkarılan gazete ve dergilerde, ağırlıklı olarak demokrasi çağrılarının yapıldığını söylemek mümkündür. Tek Parti yönetiminin baskıyla kontrol altında tutmaya çalıştığı basının genel anlamda, gerçek bir demokrasiye geçişi işaret ettiği ileri sürülebilir. Yine de Türk Siyasi hayatında demokrasiye geçiş, basının yahut toplumun doğrudan istemiyle gerçekleşmemiştir. Savaşın sonlanmasıyla oluşan dış politika şartları, yükselen bir trend olan demokrasiyi kaçınılmaz kılmıştır.

Demokrasi ve Basın, birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan kurumlardır. Düşünce ve fikir özgürlüğünün olmadığı ya da kısıtlı olduğu bir ülkede, tam anlamıyla bir demokrasiden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Zira halk ve devlet ilişkisinde; halkın, iktidar gücü altında ezilmemesi, sesini duyurabilmesi için basın şarttır. Ancak tek parti yönetimleri gibi otoriter hatta zaman zaman totaliter yönetim tarzının ağır bastığı ülkelerde, basının tam anlamıyla özgür hareket edemeyeceğini söylemek mümkündür. Türkiye açısından bu durum değerlendirilmeye çalışıldığında; 1923-1945 yılları arasında kapsayan Tek Parti Yönetimi'nin giderek otoriter bir tavır benimsediği ve uyguladığı görülmektedir. Ancak tarihsel dönemlerin incelenmesinde, objektifliğin korunması açısından dönem şartlarının göz ardı edilmemesi gerektiği söylenebilir. Büyük ve yıkıcı bir savaşın ardından, bağımsızlık mücadelesi verilmiş ve yeni bir rejimle yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet, her alanda Batı'dan geride olmadığını ispatlama gayesine girmiş ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabilmek için toplumsal hayatın her alanında dönüşüm başlatmıştır. Yeni bir düzen kurulmaya ve sağlamlaştırılmaya çalışırken, eskiyi uyandırmaya, reformlara zarar vermeye çalışan seslerin engellenmesi amacıyla önlemler alınmasının olağan olduğu söylenebilir. Alınan önlemlerin basın hayatını etkilemesinin de kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Zira yukarıda değinildiği gibi basın, halkın içinden bir ses olarak tarih boyunca var olmuştur. Muhalif düşünceler, kendilerini gazete-dergi gibi yollarla yani yazıyla kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Tek Partili yıllarda alınan tedbirlerin, dolaylı ya da doğrudan

basın üzerine yansması kaçınılmaz olmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, alınan tedbirlerin basın üzerinde doğrudan kısıtlamalar şeklinde olmuş olmasıdır. Tek parti yönetimi, süreç boyunca basının hemen her alanında düzenlemeler yapmıştır. Yayın kapatma, gazetecilere hapis cezası verme yahut yayın çıkarmayı zorlaştıracak düzenlemeler bunların en tipik örneklerindendir. Yine 1938’de kurulan Basın Birliği, basın özgürlüğü açısından endişe veren niteliklere sahip bir kurum olmuştur.

Sonuç olarak; Tek Partili yıllarda basın üzerinde giderek artan bir merkezi baskı ve denetim kurulmuştur denilebilir. Zaman içerisinde Kemalist rejime yardımcı bir kuvvet olarak görülen basın, bu amaca uyabilmesi için tek sesli hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamaların, demokrasiyle örtüşmediğini söylemek mümkündür. Tüm kontrolcü adımlara ve basın hayatında çoğulculuğun önlenmesine yönelik faaliyetlere rağmen, sınırlı sayıda dahi olsa muhalif kanatta yer alan gazete ve dergilerin yayınlanmış olması önemlidir. Bu yayınların varlığı, halk-basın ilişkisi göz önüne alındığında gelecek demokrasi günlerinin birer kıvılcımı niteliğinde görülebilir. Zira yönetim; toplumun her alanında ortak-tek bir ses, görünüm oluşturmaya çalışırken, toplumun çeşitliliği devam etmiş ve bu çeşitlilik demokratik manada çoğulculuk zeminini hazırlayabilmiştir. Farklı görüşlerdeki gazete ve dergilerin, bu çeşitliliğin somut örneklerinden sayıldığı söylenebilir.

BÖLÜM 3: TEK PARTİ DÖNEMİNDE FİKİR DERGİCİLİĞİ’NİN SOMUTLAŞTIRILMASI: KADRO, AĞAÇ, ÇINARALTI

Bu bölümde; Tek Parti döneminde öne çıkan İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarıyla ilişkili seçilen üç fikir dergisinin, dörder yazarının zihin hayatı temelinde ağırlıklı olarak siyasi temalı yazıları incelenmeye çalışılmıştır. Kronolojik sırayla ele alınan Kadro, Ağaç ve Çınaraltı dergilerinin analizine geçilmeden önce fikir dergilerinin Türk siyasi hayatındaki konumları ve özellikle Tek Parti dönemindeki görünümleriyle birlikte temel işlev ve önemleri anlatılmaya çalışılmıştır.

3.1. Fikir Dergiciliği ve Tek Parti Dönemindeki Görünümü

Sözlük anlamı “Siyaset, edebiyat, teknik, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan süreli yayın, bülten, mecmua” şeklinde olan dergi (sozluk.gov.tr, 27.03.2021), basın hayatında gazeteyle birlikte merkezde yer alan ve toplumsal yaşamı ve dinamikleri inceleme, yorumlama, analiz etme ve etkileme gücüne sahip bir basın aracı olarak ifade edilebilir. Gazete ve dergiler aynı amaca hizmet etmekle birlikte şekil ve içerik olarak birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Günlük yayınlanan gazetelere karşı dergiler, belli bir yayın aralığına sahip, ciltli, kapaklı yayın ürünüdürler. Bununla birlikte içerik olarak dergilerde ele alınan konuların daha ayrıntılı ve titizlikle incelenmesi, uzman kişilerce ele alınması ve yine yazıların o alanda ilgili okurlarla buluşması; gazete ve dergi arasındaki farkların bir başka boyutudur (Gönenç, 2012:25-26). Bu genel çerçeve içinde dergiler sanat, edebiyat, fikir, bilim, çocuk, askeri, tıp, mizah gibi çok çeşitli alanlarda yayınlanabilmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde çalışma konusu nedeniyle ele alınacak olan dergi türü fikir dergiciliğidir. Fikir dergiciliği; belli bir düşünce etrafında birleşen, alanında uzman kişilerin kalemleriyle yaşadıkları dönemi etkileyen ve dönem şartlarından etkilenen, bu nedenle siyasi etkilere diğer dergi türlerine göre daha açık olan dergi türü olarak tanımlanabilir (İhtiyar, 2018:190). Fikir dergilerinin siyasi yaşamla olan ilgisini hem Osmanlı döneminde hem Tek Parti döneminde çeşitli örneklerle açıklayabilmek mümkündür. İlgili dönemlerde basın özgürlüğünün mevcut durumu ve özellikle yönetimin politik tutumu, aydınların kendi düşüncelerini açık ya da daha çok üstü örtülü bir biçimde edebiyatla birlikte ifade etmelerine neden olmuştur. Bu ifade biçimi zamanla fikir dergilerinin, o düşünce etrafında belli bir entelektüel kesimin ve

destekleyici halk kitlesinin oluşmasını, dolayısıyla hem yaşadığı toplumun dinamiklerinden etkilenmesini hem de o dinamikleri etkilemesini sağlamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilk süre zarfında hakim olan basın özgürlüğü ve ortadan kalkan sansürün fikir dergiciliği dahil tüm basın yayın hayatında yarattığı sıçrama buna bir kanıt olarak gösterilebilir. Bu dönemde gazete ve dergi sayılarında yaşanan artışla birlikte toplumda da okurluğa yönelik yükselen bir ilginin olduğunu söylemek mümkündür.

Dergiler özelinde Osmanlı'daki ilk Türkçe örnek 1849- Vakayi Tıbbiye olmakla birlikte 1862'de yayına başlayan Mecmua-i Fünun' un Osmanlı dergiciliğinde esaslı bir başlangıç noktası olduğunu söylemek mümkündür. Tanzimat döneminin Batı yönelişinin etkisindeki dergi, dönemin aydınları için bir merkez haline gelmiştir. Özellikle Batı'nın bilim, fen, felsefe gibi konularında öğretici yazılar yayınlayan dergi, döneminin diğer dergileri gibi ansiklopedist bir özellik taşımaktadır. 1869'da yayına başlayan Ulum dergisi ise, ansiklopedist yaklaşımı devam ettirmekle birlikte içerdiği politik tavırdan dolayı da önemli bir fikir dergisi olarak yayın tarihine geçmiştir (Toprak, 1984). Takip eden yıllarda İkinci Abdülhamit döneminin baskı ve sansür ortamında gazete ve dergi yayıncılığı zor günler geçirmiş, özellikle gazetelere odaklanan sansür yönetimi, dergileri de kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Siyasi dergilerin yanı sıra özellikle bu dönemde mizah dergilerine izin verilmediği bilinmektedir (Koloğlu, 2020:63). Yine de fikir dergilerini bu baskı ortamında da görmek mümkündür. Şemsettin Sami' nin Hafta dergisi, ilk Türkçü söylemleri içinde barındıran, Türklük ve Türkçe hakkında görüşler dile getiren bir fikir dergisi olarak yayınlanmıştır. Bir başka fikir ve edebiyat dergisi örneği Servet-i Fünun olmuştur. Ahmet İhsan Tokgöz'le başlayıp Tevfik Fikret'le devam eden dergi, edebiyatta büyük yenilik ve tartışmalara neden olmakla birlikte bünyesinde bulunan yazarların politik kimliklerinin oluşmasında da önemli rol oynamıştır. Ayrıca sansür ve baskı ortamından dolayı açıkça dile getirilemeyen siyasi düşünceler, Servet-i Fünun başta olmak üzere diğer dergilerde de edebiyat ve sanat üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır (Toprak, 1984).

1900'lü yıllarla birlikte fikir dergiciliğinde ciddi örneklerin yer almaya başladığını söylemek mümkündür. İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük hatta Sosyalizm gibi önemli siyasi fikirlerin belirli dergiler tarafından anlatılması ve savunulmasına imkan sağlamıştır. Aydınların fikirlerini

açıkladığı ve destek topladığı bu dergiler, 20.yy'ın Osmanlı fikir hayatını önemli ölçüde etkilemekle birlikte kurulan Cumhuriyet'in de arka planında önemli bir yer teşkil etmektedir. İkinci Meşrutiyet, hem gazete ve dergi sayılarında artışı hem de fikirlerin özgürce söylenebilmesini mümkün kılmıştır. Bu dönemde İstanbul ve Anadolu'da basın merkezlerinin oluşması bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca 31 Mart ayaklanması sonrası basına yönelik yeni kısıtlamalara getirilen tepkiler de, bu dönem basınının birkaç ay süren basın özgürlüğünü çok hızlı bir şekilde benimsediği ve kaybetmek istemediği şeklinde yorumlanabilir (Koloğlu,2020:87-89).

Meşrutiyet ortamının özgürlük havasında en belirgin siyasi akımlardan İslamcılık, Sırat-ı Müstakim (daha sonra Sebilürreşat adını alır), İslam Mecmuası, Beyanül Hak, Sadayi Hakk, Ceride-i İlmiyye gibi fikir dergileriyle belirgin hale gelmiştir. Bu dergilerde Mehmet Akif, Halim Sabit, Ziya Gökalp, Mahmut Esat gibi isimler yer almıştır (Ülken, 2018:280-281). Yine 31 Mart Olayı'ndan sorumlu tutulduğu için idam edilen Derviş Vahdeti' nin dergisi Volkan, bu dönemde yayına başlamış bir fikir dergisidir (Koloğlu,2020:91) Bu dönemde yayınlanan İslamcı dergilerin kendi aralarında modern ve gelenekçi olarak iki kutba ayrıldığını, çeşitli açılardan birbirlerinden farklılaştıklarını söylemek mümkündür. Bu farklılıklar merkezde İslamcı olmalarına rağmen birbirinden farklılaşan halk gruplarını kendi etraflarında toplamıştır. Bu durum fikir dergiciliğin bir başka işlevi ve özelliği olarak değerlendirilebilir. Dönemin bir başka önemli akımı Türkçülük de yine fikir dergileri etrafında toplanan aydın ve halk kitleleriyle etkili olmuş bir akımdır. Özellikle Genç Kalem, Türk Derneği, Türk Yurdu gibi fikir dergileri bünyelerindeki Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ali Canip gibi isimlerle öne çıkmıştır (Koloğlu, 2020:91). İkinci Abdülhamit döneminde sessizliğe gömülen mizah dergileri, bu dönemde yeniden hayat bulmuş özellikle siyasi tonlamalarıyla var olmaya devam etmişlerdir. Karagöz, Kalem, Cem, Alem gibi dergiler bu türün öne çıkan örneklerinden olmuşlardır (Kabacalı,2000:136-137). Fikir dergileri arasında pozitivist yönü belirgin ve Batılılaşmayı savunan yayınlar da varlığına devam etmiştir. Ulum-u İktisadiye, İçtimaiye Mecmuası, İçtihad bunların başında gelirken; sosyalizm temsilcisi İştirak, Halka Doğru gibi dergiler de bu özgürlük ortamında etkili olabilmişlerdir (Yapar Gönenç, 2011:66).

İkinci Meşrutiyet sonrası fikir dergileri açısından yeni dönem, Milli Mücadele yılları olmuştur. Bu dönemde basın genel olarak mücadeleye destek verenler ve vermeyenler şeklinde ikiye ayrılmış bir görüntü çizmiştir. Ancak dergiler açısından genel anlamda mücadele destekçisi bir tutumun hakim olduğu söylenebilir (Yapar Gönenç, 2011:66). Yine bu dönemde, zamanın tüm zor şartlarına rağmen dergicilikten vazgeçilmemiş ve dergiler aracılığıyla milli harekete destek olmaya çalışılmış olması dikkat çeken bir durumdur. Dönemin fikir dergileri; İslamcı, Türkçü, Sosyalist çizgilerini bozmamaya çalışarak milli mücadeleyi desteklemiştir. Bu dergiler arasında Büyük Mecmua, Kurtuluş, Aydınlık, Dergah gibi yayınlar öne çıkmaktadır (Yapar Gönenç, 2011:66). Bunların yanı sıra komünist bir çizgi benimseyen Hayat dergisi, İslamcı Sebilürreşat dergisi, Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'sı gibi çeşitli dergiler de mevcuttur. Mücadeleyi büyük ölçüde destekleyen dergi dünyasında Refik Halit'in Aydede' si gibi karşıt olan dergiler de olmuştur (Topuz, 2018:141-142). Genel olarak Milli Mücadele yıllarındaki fikir dergiciliğinin 'siyasi katılım' özelliği sergilediği söylenebilir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartlar ve devam eden bağımsızlık mücadelesi, aydınların fikirlerini devam ettirerek bir var olma mücadelesini gerçekleştirdiği söylenebilir.

1923'te Cumhuriyet'le birlikte her alanda olduğu gibi basın hayatında da yeni bir dönem başlamıştır. 1945 'e kadar hakim olan tek parti yıllarında Toprak'a göre basında özellikle 'uluslaşma ve popülizm' sorunları öne çıkmıştır. Özellikle 1920'li yıllar ulus merkezliken, 30'lu yıllar yükselen popülizmle kendisini göstermiştir (Toprak, 1984). 20'li yılların uluslaşma sorununu ele alan dergilerden birisi 1923'ten 1928'e kadar yayınlanmış olan Milli Mecmua' dır. Dergi hem fikir hem edebiyat alanında yazılar paylaşmakla birlikte ulus kavramını da tanımlama çabası içine girmiştir. Yazarları arasında Mustafa Şekip Tunç, Fuat Köprülü gibi isimlerin bulunduğu dergi, resmi ideolojiye uygun bir çizgi benimsemiştir (Ercan, 2011:78-79). Yine yazarları arasında Mustafa Şekip, Fuat Köprülü, Ali Canip, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi isimleri barındıran, 1926-29 yılları arasında yayınlanan, resmi ideolojiyle uyum içindeki bir diğer fikir sanat dergisi, Hayat'tır (Yapar Gönenç, 2011:68). Bunların haricinde mücadele döneminde dahi kendilerini gösteren sosyalist kesimin Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Aydınlık dergisiyle var olmaya devam ettiği söylenebilir. Solun önemli bir yayın organı haline gelen dergi; batılılaşma, uluslaşma gibi sorunları incelemiştir. 1932'de Kadro bünyesinde yer alacak olan Şevket Süreyya, Vedat Nedim bu dergide de yazılar kaleme almışlardır.

Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam'da Aydınlik'ta geçen günlerini şu şekilde aktarmıştır:

"...Mektepten çıkınca da doğru bizim derginin idarehanesine koşardım. Dergiyi asıl Dr. Şefik Hüsnü ile pedagog Sadrettin Celal çıkarıyorlardı. Ben onlara katıldım. Mecmuada Marks'ı, Marksizm'i anlatan yazılar, yazar yahut tercümeleler yapardım. Bunları okuyan bazı gençler, mektep ve üniversite öğrencileri, yazıhaneye gelip benimle konuşurlardı..." (Aydemir, 1987:361).

Aydınlik, 1925'te Takrir-i Sükun kanunuyla kapatılan dergilerden birisi olmuş, yazarlarının bir kısmı yurt dışına kaçmış, diğer kısmı ise İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Ancak hem gelecek yıllarda Kadro bünyesindeki yazarları hem de Türk Solu'ndaki yeri dolayısıyla önemli bir fikir dergisi olarak öne çıkmaktadır. 1920'li yıllarda öne çıkan diğer fikir dergileri arasında Orhan Seyfi Orhon'un Güneş'i, Yusuf Ziya Ortaç'ın Meşale'si, İzmir Halkevi'nin yayın organı olan Fikirler dergisi gibi örnekler yer almaktadır (Ercan, 2011:84, Yapar Gönenç,2011:68).

30'lu yılların başlangıcında kısmen hissedilmeye başlanan yeni bir dünya savaşı durumu, 1940'lı yıllarda ırkçılık, sosyalizm, komünizm tartışmalarıyla fikir dergilerinde kendisini göstermiştir. Bu yüzden 30'lu yılların popülist yayın dünyasının, 40'ların bir ön aşaması niteliğinde olduğu söylenebilir. Ayrıca bu yıllar, genel hareketin karşısında demokrasi, insan hakları gibi değerlerin de konuşulmaya, sayılı da olsa bazı fikir dergilerince anlatılmaya çalışıldığı yıllar olmuştur.

Çavdar'a göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası sürecinde yaşananlar ve akabinde partinin kapatılması, ülkede var olan iki gerçeği belirgin hale getirmiştir. Birincisi dünya buhranının da etkisiyle giderek yoksullaşan halk, kötüleşen ekonomidir. Resmi ideolojinin hedeflediği liberal ekonomi için gerekli alt yapı oluşmamıştır, bu nedenle devlet destekli ancak sosyalizm gibi olmayan bir ekonomi yönetiminin gerekliliği ortaya konulmuştur. 1931'de altı temel ilke arasında yer alan Devletçilik'in, bu amaçla oluşturulduğu söylenebilir (Lewis, 2014:383-384). İkinci ana sorun ise yapılan inkılap hareketinin belli bir ideolojiye sahip olmamasıdır. Halk, emir üzerine yaşamındaki yeni değişikliklere uyum sağlamış ancak bunları nedenini anlayarak yahut bizzat kendi talebiyle yerine getirmemiştir. İnkılabın ideoloji eksikliği, 1932'de Kadro dergisiyle kendisini tamamlamaya çalışmıştır (Çavdar, 2007:446-447). Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Burhan Asaf, İsmail Hüsrev, Yakup Kadri gibi isimler Türk düşünce hayatında

büyük bir yere sahip olan Kadro' da Cumhuriyet'e tanımlı bir ideoloji kazandırmaya çalışmışlardır. 1932-1935 yılları arasında yayınlanan Kadro, devletçi ekonomi söylemiyle yola çıkmış ancak son günlerinde yazarlarının sosyalist bir çizgiye kaydığı iddiaları üzerine kapanmış bir fikir dergisi olmuştur. Bu yıllarda resmi ideolojiyle uyum içinde ilerleyen bir başka önemli fikir dergisi, hümanizm ve laiklik vurgusuyla öne çıkan Yücel (1933-1949) dergisi olmuştur (Koç, 2019:818). 1933-1950 yılları arasında Halkevleri' nin yayın organı olarak hayata başlayan Ülkü, tamamen CHP'nin ilkeleriyle hareket eden, resmi ideoloji çizgisinde bir dergi olmuştur. Ülkü'yle birlikte çeşitli illerin Halkevi dergileri de öne çıkmaya başlamıştır. Ancak belli bir misyonu benimsemiş olan ve ismi, Atatürk tarafından konulan Ülkü, bu dergiler arasında dikkat çekmektedir. 30'lu yılların ekonomi odağı, Kooperatif'i anlatan ve savunan dergilerle de kendisini göstermiştir. 1931'de Kooperatifçilik, 1933' de Kooperatif, 1934'te Karınca, 1939'da Türk Kooperatifçisi gibi dergiler bu alanda öne çıkan fikir dergileri olmuştur. Ayrıca bu yıllarda özellikle Halkevi dergilerinde 'köy' üzerinde dikkatle durulmuş, köylülük ve köycülük yükseltilmeye çalışılmıştır (Toprak, 1984). 1931 yılında kapatılan Türk Ocakları'nın ardından Türkçülük ve Turancılık' ın yasaklı bir konuma geldiği söylenebilir. Bu yıllarda yayına başlayan Türkçü Turancı dergilerin kimisinin daha ılımlı bir tavır takındığı gözlenirken, bazı örneklerin sert bir ırk söylemi benimsediği görülmektedir. Turancılığın ırkçı söylemlerinin yükseldiği yıllar ise İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlamıştır denilebilir. 1931-1932 yılları arasında yayınlanan Atsız Mecmua' da Nihal Atsız'ın Türk kültürü odaklı bir kalemi benimsediği görülürken, 1933-34 Orhun'u yayınladığı yıllarda daha sert bir tavır takınmıştır. Yine o yıllarda yayınlanan Gökbörü (1939-42), Ergenekon (1938-39), Bozkurt (1939-42) gibi çeşitli Türkçü fikir dergileri mevcuttur (Topuz, 2018:392).

1933'te, Hüseyin Cavit Yalçın tarafından yayınlanan Fikir Hareketleri dergisi, demokrasi söylemiyle öne çıkmıştır. Demokrasinin sahip olması gereken nitelikleri dile getirmeye çalışan ve ekonomik olarak güçlü bir orta sınıfın gerekliliğine vurgu yapan Fikir Hareketleri, 30'lu yılların fikir dergileri arasında hem seçtiği konu hem ele alışı açısından farklılaşmıştır (Topuz, 2018:391). 1935-36 yılları arasında Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın birlikte çıkardığı Ayda Bir dergisi ise içerdiği farklı ideolojik yazılarla belirginleşmiştir. Nurullah Ataç ve Peyami Safa' dan, Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali'ye kadar farklı ideolojik kalemler, dergide yazılarıyla yer almıştır. Aynı şekilde farklı

ideolojik kimliklerin yazılarına rastlanan bir başka fikir sanat dergisi 1936'da 17 sayı yayınlanan ve Necip Fazıl'ın ilk dergisi olan Ağaç'tır (Topuz, 2018:392). Ağaç, genel görünüm olarak bir sanat edebiyat dergisi şeklinde olsa da karşıt olduğu materyalizm ve anti-komünist eleştirileriyle bir fikir dergisi niteliği de taşımaktadır. Ağaç'ta Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Şekip Tunç, Abdülhak Şinasi Hisar, Sabahattin Ali, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimler yazılar kaleme almıştır (Aslan, 2020:112).

1930'ların popülizm dışındaki bazı dergilerine ise Hilmi Ziya Ülken' le İnsan, Nurullah Ataç ile Hareket dergileri örnek gösterilebilir. Yine özellikle CHP eleştirileriyle öne çıkan Akın, Projektör gibi dergiler de var olmuştur (Toprak, 1984). 1940'lı yıllarda dünya gibi Türkiye'de de karşıtlıkların yükselmeye başladığı söylenebilir. Özellikle Turancı kesim ile sol kesimin sık sık karşı karşıya geldiği bu yıllarda; daha ılımlı Türkçü kabulleri dile getiren dergilere de rastlanmaktadır. 30'ların sonunda yayına başlamış ve 40'ların başında da devam eden Turancı dergiler, sert söylemlerine devam ederken Çınaraltı (1941-48) dergisi, "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganıyla yola çıkmış ve ılımlı bir Türkçü söylemi benimsemiştir. Dergide; Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, H. Nihal Atsız gibi isimler yer almıştır (Durmuş, 2016:98). Sol merkezli fikir dergileri arasında ise Ses (1939-48), Sokak (1940), Küllük (1940) , Yeni Edebiyat (1941-43), Yurt ve Dünya (1941-45) gibi örnekler öne çıkarken bu dergilerde özellikle faşizm eleştirileri yapılmış ve Marksizm'i anlatan yazılar kaleme alınmıştır. Ayrıca bu yıllarda İslamcılığın bir temsilcisi sayılan Büyük Doğu (1943-44) dergisi, Necip Fazıl tarafından çıkarılmaya başlanmıştır (Topuz, 2018:394). Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi isimlerin yer aldığı dergi, Hareket dergisi sonrasında boşalan İslamcılık temsilinde yer bulmuştur denilebilir.

Yukarıda Tek Parti dönemi öncesinde temelleri atılan fikir dergilerinin, tek partili yılların otoriter havasında sahip oldukları nitelik aktarılmaya çalışılmıştır. İlgili yıllar otoriter ve basın üzerinde yüksek bir kontrol mekanizmasıyla anılıyor olsa da dergilerin fikri çeşitliliği ve sayılarının demokrasi açısından olumlu bir tablo çizdiği söylenebilir. Tüm baskı ve kontrollere rağmen Kemalist ideoloji dışında yer alan Sosyalist, İslamcı yahut Türkçü düşüncelerin kimi zaman sivri kimi zaman daha ılımlı tonlarda var olabilmeleri dönemin fikir dergiciliği açısından verimli olduğunu göstermektedir. Bu çeşitliliğin, dönemin siyasi okumasını yaparken önemli ölçüde yardımcı olduğu ileri sürülebilir.

3.2.Kadro Dergisi

İmtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Neşriyat Müdürü Vedat Nedim Tör' ün de kalemleriyle var olduğu Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin'in içinde bulunduğu bir fikir dergisi: Kadro.

Kadro dergisi, Ocak 1932'de yayın hayatına başlayan bir fikir dergisi olmakla beraber Türk siyasi hayatının önemli bir fikir hareketi olarak da anılmaktadır. Yayın hayatına başladığı dönem; 1929 buhranının etkileri, CHF' nin yerleştirmeye çalıştığı Kemalist ideoloji çalışmaları, başarısız olan SCF denemesi, 1931 Basın Kanunu ve Basın Birliği ile devam eden baskılı basın hayatının etkilerinin yaşandığı günlerdir. Özellikle ekonomik zorlukların da etkisiyle rejimin giderek sertleştiği, popülizmin hissedilmeye başlandığı ve basın hayatında bir iktidar gölgesinin varlığının ifade edilebileceği günlerde Kadro, Yakup Kadri'nin olumlu intibasıyla izin alabilmiş ve devlet bankasının mali desteğiyle nefes almaya başlamıştır.

Dergi bünyesinde yer alan isimlerden Yakup Kadri haricindeki imzaların, geçmişte Marksist düşünceyle ve komünist hareketlerle ilişkili oldukları bilinmektedir. Ancak Kadro dergisinin yayın hayatına başladığı 1932 yılında söz konusu isimlerin hepsi farklı kurumlarda memuriyetlik yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu kişilerin, geçmişteki sol görüşlerinden ziyade o günlerde fikir hayatlarında, Kemalist ideolojinin daha baskın olduğu söylenebilir. Ancak yine de kaleme aldıkları yazılarda Marksist temelin hissedildiğini söylemek mümkündür (Bostancı, 1990:8).

Kadro dergisinin Ocak 1932'de başladığı yayın hayatının ilk abonelerinden birisi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk'ün çevresindeki diğer isimlerle birlikte Çankaya'dan 10 abonenin var olduğu bilinmektedir (Bostancı, 1990:10). Yönetimin desteğiyle yayınlanmaya başlayan Kadro, birinci sayının baş yazısında çıkış sebebini şu cümlelerle açıklamıştır (Kadro, Ocak 1932):

“Türkiye bir inkılap içindedir... Hülasa; Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hakim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteryumlar ekinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. KADRO, BUNUN İÇİN ÇIKIYOR.”

Cumhuriyet inkılaplarının sistemli bir ideolojiye sahip olmadığını ifade eden Kadrocular, birinci sayısı başta olmak üzere yayın hayatı boyunca tekrar kez varoluş amaçlarını hatırlatmışlardır. Bu durumun sebebi olarak, haklarında yapılan komünist suçlamaları gösterilebilir. Nitekim bu suçlamalara karşı koymaya çalışmalarına rağmen, derginin 1935'te kapanmasını engelleyememişlerdir. Yönetimin bilgisi ve desteği dahilinde nefes alan Kadro, yine yönetimin isteği üzerine kapanmıştır. Derginin kapanmasıyla ilgili Tör'ün sözleri o günkü ruh hallerini özetler niteliktedir (Tör, 1980:43):

“... ‘KADRO’, yerli yabancı birçok çıkar zümrelerini tedirgin etmiştir. Aleyhimize sinsî bir kampanya açıldı ve en sonunda İmtiyaz sahibimiz Yakup Kadri’yi ‘Zoraki Diplomat’ yaptırarak aramızdan ayırdılar. Biz de üçüncü yılını dolduran Kadro’yu kapattık.”

Bu satırların hemen arkasından Vedat Nedim, Atatürk'ün başlangıçtan itibaren Kadro'nun çabasını anladığını aktarmıştır. Atatürk'ün Kadro'ya olan desteğini de, 22.sayıda yayınlanan yazısıyla kanıtlamaya çalışmıştır (Kadro, Ekim 1933):

“Hatırlıyorum ki, ‘Kadro’ intişar ederken, maksadının Türk milletine has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro’ya bu maksadında geniş muvaffakiyet dilerim” Gazi M. Kemal.

Başlangıçta hakim olan bu olumlu havanın, derginin son günlerine doğru giderek bozulduğu anlaşılmaktadır. Kadro'nun ideoloji haline getirmeye çalıştığı inkılap hareketi, Kadro sonrasında bizzat Halkevleri tarafından çıkarılan, başta ‘Ülkü’ olmak üzere çeşitli dergilerle sürdürülmeye çalışılmıştır (Bostancı, 1990:9). Ancak Kadro dergisinin, tüm tartışmalı noktalarına ve üç yıl süren ömrüne rağmen Türk siyasi hayatında bir fikir hareketi haline dönüşmüş olması önemli görülmektedir. Sahip olduğu bu önem dolayısıyla, literatürde sayısız çalışmaya, çeşitli açılardan konu olmuş olan Kadro ve Kadrocular; bu çalışmada, dönemin siyasi havasında fikirlerini dile getirebilmeleri açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda seçilen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin imzaları; tek parti yıllarında demokrasi ve fikir dergiciliği kapsamında sosyalist düşüncenin temsili açısından analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Şevket Süreyya Aydemir ve Kadro²¹

1897 yılında Edirne’de doğmuştur. Osmanlı-Yunan Savaşı günlerinde başlayan yaşamı, sınırda bulunan mahallerinde her gün isyan, kaçırma, çete haberleriyle dolu çocukluk günleriyle devam etmiştir. Mahallede tek okuma yazma bilen ve dindar bir kadın olan annesi, Şevket Süreyya’nın eğitim hayatında etkili olmuştur. Edirne Muallim Mektebi’nde öğrenim gördüğü yıllarda patlak veren Birinci Dünya Savaşı’nda, Kafkas Cephesi’nde gönüllü olarak görev yapmıştır. Lise yıllarında oluşan Turancı fikir dünyasının, Kafkas Cephesi’ndeki günleri ve savaş psikolojisiyle daha da güçlendiği söylenebilir. Nitekim savaş sonrası, İstanbul’a geri dönmüş ancak Turan topraklarına gitme isteği, idealiyle güçlenmiştir. Yarım kalan öğretmenlik eğitimini tamamlamasının ardından Azerbaycan Hükümeti’nin öğretmen talebini fırsat olarak görmüş ve bu şekilde Azerbaycan’a geçmiştir. Gönüllü olarak bir taşrada görev alan Şevket Süreyya, “Aydemir” ismini ilk kez burada kullanmaya başlamıştır. Şevket Süreyya, taşrada öğretmenlik talebi sonrası şaşkınlık ve sevinç içinde ismini soran görevliye isminin Aydemir olduğunu söylemiştir. O günün Şevket Süreyya için önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir: “...İşte o günden sonra benim adım, Aydemir oldu. Artık Turan’daydım ve ben bir Aydemir’dim” (Aydemir, 1987:144-145). Aydemir’in göreve başladığı yer Nuha olmuştur. Nuha daha sonra Bakü’de toplanan Şark Milletleri Kurultayı’nda delege olarak temsil edeceği yerdir (Aydemir, 1987:183). 1924 yılında İstanbul’a dönüşüne kadar; Komünist parti üyesi, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi’nde öğrencilik yılları Moskova’da geçmiştir. Ülkeye dönüşünde Turan idealiyle yola çıkan Aydemir’in yerine, sosyalist fikirleri savunan ve TİÇSF’de önemli rol alan, Aydınlık dergisi yazarı Aydemir vardır. Aydemir o günlerdeki fikir dünyasının yoğunluğunu şu şekilde aktarmıştır (Aydemir, 1987:361):

“...Tanıdıklarım bana şaşıyorlar, hatta benden kaçıyorlardı. Her açılan konuşmanın sonunu, mutlaka dünya ekonomisine bağlıyordum. Bu ekonominin üstünde ise, mutlaka çelişkiler, sömürge veya sınıf kavgaları hakimdi. Beni milli meselelere, günün olaylarına ve bu olayların alelade mütalaasına hiç kimse sürükleyemiyordu... Mecmuada Marks’ı, Marksizm’i anlatan yazılar, yazar, yahut tercümeler yapardım.”

²¹ Şevket Süreyya Aydemir’in kısa hayat hikayesi yazılırken otobiyografi türünde kaleme aldığı ‘Suyu Arayan Adam’ eserinden yararlanılmıştır.

1925 yılı Takrir-i Sükun Kanunu sonrası kapatılan Aydınlık dergisi ve TİÇSF'in kimi üyeleri İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Aydemir o yargılamalar sonucu 10 yıl hapse mahkum edilmiş ancak bir buçuk yıl sonra afla cezaevinden çıkmıştır (Aydemir, 1987:368-406). Cezaevi günleri sonrasında Aydemir'in daha milli ve Kemalist bir zihin yapısında olduğu söylenebilir. İstanbul'a dönüşünün ardından 1927 yılında yeniden bir yargılama süreci geçiren Aydemir, o günlerin sonunda eski yol arkadaşlarıyla yollarının ayrıldığını ve yönünün Anadolu'ya döndüğünü belirtmiştir (Aydemir, 1987:408). Ankara'da Yüksek ve Teknik Öğretim Umum Müdürü'nün muavinliğiyle memuriyet hayatı başlamıştır (Aydemir, 1987:414). Memuriyeti sırasında, yapılan inkılapların ilk heyecanlarını görme fırsatı da olan Aydemir'in zihin dünyasında Kadro Hareketi için temellerin bu süreçte oluşmaya başladığı söylenebilir. "...Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı..." diyerek söze başladığı ilk konferansında onu dinleyenler arasında Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler vardır. Türk Ocakları'nın önde gelen isimleri tarafından beğenilen fikirleri, tüm kesimlerce aynı şekilde karşılanmamış, CHP içinde yeni bir hareket doğurma amacı güttüğü iddia edilmiştir. Aydemir bu hususta parti genel sekreteri Recep Peker'e, yazılan ve ima edilenlerin gerçek olmadığını aktarmıştır (Aydemir, 1987:431). Ancak temellerin bu konferansta atıldığı Kadro, önce kısa bir özet olarak Atatürk'e sunulmuş, onun beğenisi üzerine tez haline dönüşmüş, sonrasında 'İnkılap ve Kadro' ismiyle kitaplaşmış ve nihayetinde bir fikir dergisi olarak kitlelerle buluşmuştur (Aydemir, 1987:443).

Yaşamı boyunca dergilerdeki fikir yazılarının yanı sıra biyografi, otobiyografi, roman gibi çeşitli türlerde eserler kaleme alan Aydemir, 1976 yılında vefat etmiştir.

Çalışmada Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro' da kaleme aldığı fikir yazılarının genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda dergideki ideolojik yazıların genellikle Aydemir imzalı olması dikkate alınarak dergi amacıyla uyumu ve demokrasi ilişkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kadro' nun birinci sayısında Şevket Süreyya Aydemir'in ele aldığı temel konunun, inkılap ve onu engelleme çabaları olduğu söylenebilir. İnkılap hareketlerinin bir heyecan içinde devam etmesi gerektiğini söyleyen Aydemir, bu heyecanın kaybolduğu takdirde 'işlerin yarım' kalacağını vurgulamıştır. Bu yarım kalışa sebep olmak isteyenleri

‘Pesimist’ olarak nitelemiş, bezgin ruh halleriyle inkılap heyecanını söndürmeye çalıştıklarını işaret etmiştir (Aydemir, 1932a:4):

“...Türkiye’de Pesimizmin ilk kasti, inkılap heyecanıdır...İnkılap; heyecanından mahrum olunca, inkılap idealizmi ve bu idealizmi yaşatan azlık, fakat şuurlu ve disipline inkılap kadrosu kendiliğinden parçalanır diye beklerler”.

Pesimist tarafa karşı inkılabı inanan ve onun için çalışanların ise ‘Optimizm ve İnkılap Heyecanı’ ile hareket ettiklerini vurgulamıştır. Derginin ilk sayısında kaleme alınan bu yazının, Kadrocuların var oluş amaçlarını doğrudan yansıttığı söylenebilir. Baş yazıda açıklanan çıkış yazısının daha sert bir tonda bir kez daha vurgulandığı yorumunu yapmak mümkündür. Aydemir, derginin ikinci sayısında “İnkılap Heyecanı” başlığı altında inkılabın ve inkılap neslinin sahip olması gereken heyecana tekrar değinmiştir. Heyecanın, inkılabı benimseme ve sevmeye ile yükseleceğini vurgularken, bezgin bir ruh halinin inkılap lehinde olamayacağını tekrar işaret etmiştir (Aydemir, 1932b: 5-8).

Şevket Süreyya’nın Kadro dergisinin ideoloğu rolünü üstlendiğini söylemek mümkündür. Zira inkılapla, devletçi ekonomiyle ilgili kaleme aldığı yazılarda durum tespitlerinin yanı sıra olması-yapılması gereken noktalara işaret ettiği görülmektedir. Dolayısıyla her ne kadar Çankaya ile bağların zayıflamaması noktasında dikkatli bir kalem olsa da, fikirlerini aktarmaktan çekinmediği ileri sürülebilir. Zira Aydemir’in şeker üretimiyle ilgili kaleme aldığı yazıları buna örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu yazılar, Kadro’yu Marksistlikle itham etmeye hazır kesimlerce bir fırsat olarak kullanılmış, kapanış sürecini hızlandırmıştır (Tekeli ve İlkin, 2007:612). Bu olay, Kadro’ nun fikirlerini tamamen özgür bir ortamda dile getiremediğine kanıt olarak sunulabilir. Her ne kadar ekonomi ve siyasi anlayışı devletçi olsa dahi, resmi düşünceden farklılaşan ifadelerinde, Kadro bünyesinin daima tepki görmesi, derginin hareket alanının geniş olmadığına işaret etmektedir.

3.2.2. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Kadro²²

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1889 yılında Kahire’de doğmuştur. Eğitim hayatına Manisa’da başlayan Yakup Kadri, İzmir İdadisi’nde geçen yaklaşık iki senenin ardından

²² Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun kısa yaşam hikayesi, İletişim Yayınları’ndan çıkan ‘Ankara’ adlı eserinin son kısmında verilmiş olan “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaşamı” başlıklı yazıdan derlenmiştir.

Mısır'da bir Fransız Okulu'ndan mezun olmuştur. 1908 yılında İstanbul'a geri dönmüş ve Hukuk okumaya başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'in siyasi havasının zihin dünyasında derin izler bıraktığı yıllar Fecri Ati topluluğuna girmesi ve ilk edebi eserlerinin ortaya çıkışına denk gelmiştir. Hukuk öğrenimini tamamlamamış, 1915'te edebiyat ve felsefe öğretmenliğine başlamıştır. 1916 yılında tedavi amacıyla İsviçre'ye gitmiş, 1921'de Ankara'nın çağrısıyla ülkeye geri dönmüştür. 1923 yılında vekillik görevine başlamış ancak 1926'da rahatsızlığının tekrarlaması nedeniyle yeniden İsviçre'ye gitmiştir. Bu yıllarda edebi eserler kaleme alan Yakup Kadri aynı zamanda gazetelerde de köşe yazıları yazmıştır. 1932 yılı Yakup Kadri'nin hayatından Kadro döneminin başladığı önemli bir kırılma noktası sayılabilecek yıl olmuştur. Kadro' nun 1935'te kapanmasının sebepleri arasında gösterilen elçilik görevi de aynı yıl gerçekleşmiştir. Tiran'da başlayan elçilik yılları; Prag, La Haye ve Bern ile devam etmiştir. Elçilik görevi sırasında da edebiyattan uzak kalmayan Yakup Kadri, 1960'lı yıllarda Kurucu Meclis üyeliği ve vekillik görevleriyle aktif siyaset içinde yer almıştır. Türk siyasi hayatında hem bir düşünce hareketi hem de fikir dergiciliği açısından önemli bir yere sahip olan KADRO dergisinin yanı sıra kalemimi, öykü, roman, biyografi, tiyatro, mensur şiir gibi alanlarda da göstermiştir (Karaosmanoğlu, 2003: 237-239).

Yakup Kadri'nin zihin dünyasında İkinci Meşrutiyet ve savaş yıllarıyla birlikte özellikle Milli Mücadele döneminin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Edebiyata atıldığı günlerle birlikte bireyci anlayıştan toplumculuğa yönelen zihni, kalemine de yansımıştır. Edebiyat alanında attığı adımların, onun siyasi fikirleriyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Milli mücadele yıllarında hakim olan milliyetçi atmosferin Yakup Kadri'deki etkisine, Mustafa Şekip ve Yahya Kemal'le birlikte Dergah'ta milli edebiyatın temellerini atmaları kanıt olarak gösterilebilir (Talay, 2001:432). Fikirlerinde hakim olmaya başlayan milliyetçiliğin, batıcılıkla birlikte halkçılığı içeren bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Batıcılık konusunda Eski Yunan merkezli Nev-Yunanilik düşüncesini savunmuş, düşüncelerini eski-yeni çatışmasıyla eserlerine aktarmıştır (Talay, 2001:436). Bu açıdan Yakup Kadri'nin edebi eserlerinde değindiği eski-yeni çatışmalarının temelinde siyasi bir arka plan olduğu ve bu siyasi fikirleri aktarmaya çalıştığı söylenebilir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kadro dergisinde ağırlıklı olarak edebi yönde katkı sağlamış gibi görünmüş olsa da yazılarının bir siyasi fikre dayandığı, siyasi tınılar içerdiği söylenebilir. Her ne kadar hayatının hiçbir döneminde derginin diğer

yazarları gibi sosyalizm ve komünizmle etkileşim içerisinde olmamış olsa da, Kemalizm'in ve inkılapların sistemleşebilmesi, bir ideoloji yaratılabilmesi amacıyla kalemine siyasi mürekkep eklediğini söylemek mümkündür.

Bu bağlamda; çalışmada, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kadro dergisinde yayınlanan yazıları içerdikleri siyasi fikir ve mesajlar açısından okunmaya çalışılmıştır. İmtiyaz müdürü olduğu ve yayın hayatının başlamasını sağladığı Kadro' da Yakup Kadri imzası, birinci sayıda “Şairin Bize Anlatacağı Şey Kaldı Mı?” başlığıyla görünmüştür. Dergiye özellikle edebi kalemiyle destek sağlayan Yakup Kadri'nin, Kadro' nun inkılap heyecanı amacına uyan fikri tonlu yazıları da bulunmaktadır. Yazınsal desteğinin yanı sıra Yakup Kadri'nin özellikle Kadro ve Çankaya arasındaki iletişimin kopmaması için önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Derginin yayın hayatına başlangıcında ve yayın devresi boyunca Marksist, komünist suçlamaları geri çevirmede bu rolün devrede olduğu söylenebilir. Yine derginin kapanışında Yakup Kadri'nin elçilik görevinin etkili olması, bu kanıyı güçlendirmektedir.

Yakup Kadri'nin fikri tonlu cümlelerinde, Aydemir'de olduğu gibi inkılabı benimseyen tutumu göze çarpmaktadır. Siyasi düşüncelerinin temelinde yer alan milliyetçi ve Kemalist damar, bu yazılarda kendisini göstermiştir. Ancak Yakup Kadri'nin tüm Kemalist zihin dünyasına rağmen, Kadro' ya yöneltilen oklardan kurtulamadığını söylemek mümkündür. Nitekim Tiran'daki elçilik görevini bu açıdan değerlendirmenin doğru olduğu söylenebilir.

3.2.3. Burhan Asaf Belge ve Kadro

1889 yılında Şam'da doğmuştur. Eğitim hayatına Beyrut'ta başlamış, lise öğrenimi sürecinde ise birkaç sefer okul değiştirmek zorunda kalmıştır. Beyrut'ta Amerikan Lisesi'nden mezun olan Asaf, yüksek öğrenimine Almanya'da devam etmiştir. Mimarlık eğitiminin ardından sosyoloji eğitimi alan Asaf, bu yıllarda sol düşüncenin etkisi altına girmiştir. Almanya'da Vedat Nedim Tör'le kesişen yollarının onun sol düşüncüyü benimsemesinde etkili olduğu söylenebilir. 1923'te İstanbul'a dönmüştür. Anadolu Ajansı'nın Bükreş temsilciliğindeki görevinin yanı sıra 1925 yılında Hariciye Vekaleti başta olmak üzere kamuda çeşitli görevler almıştır. Yakup Kadri ile olan tanışıklığı onu

Mustafa Kemal'e götürmüş, bir süre doğrudan Cumhurbaşkanlığı Kalemî'nde de görev yapmıştır (Yılmaz, 2018:28-29).

Ülkedeki aktif siyasi hayatının ise TİÇSF bünyesinde ve yazılar kaleme aldığı Aydınlık ve Orak-Çekiç yayınlarında görüldüğü söylenebilir. 1925 yılında ilgili yayınlar kapatılmış, komünist parti çevresindeki isimlerden birçoğu yargılanmıştır. Burhan Asaf, hakkında tutukluluk kararı çıkmayan kişilerden olmuş ve memuriyet yaşantısına devam edebilmiştir. İnkılapların yapıldığı bir dönemde bu adımları yakından görebilme imkanı olan Burhan Asaf, 1932'de diğer Kadrocu yazarlarla olan tanışıklığının da sayesinde Kadro sayfalarında siyasi fikirlerini aktarmaya başlamıştır (Yılmaz, 2018:29). Burhan Asaf Belge, 1967 yılında Almanya'da vefat etmiştir.

Burhan Asaf Belge'nin Kadro dergisinde ağırlıklı olarak ekonomik yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Bu yazılarda Kadro'nun devletçi ekonomi görüşleriyle birlikte kendi görüşlerini de aktardığı söylenebilir. Dünya ekonomisi ve emperyalizmle ilgili yazılar kaleme alan Asaf'ın Marksist geçmişinin kaleme aldığı yazılarda hissedildiğini söylemek mümkündür.

3.2.4. İsmail Hüsrev Tökin ve Kadro

Bir asker çocuğu olan İsmail Hüsrev Tökin, 1922'de İstanbul'da doğmuştur. Lise mezuniyeti dahil eğitim hayatını İstanbul'da geçirmiş, meslek hayatına ise Kayseri'deki Talas Amerikan Koleji'nde başlamıştır. Bu yıllarda sol düşünceden etkilen İsmail Hüsrev, artan ilgisini aktif siyasete dönüştürmüş, THİF bünyesinde yer almış ve derginin yayın organı Yeni Hayat'ta yazılar kaleme almıştır. Sol düşüncenin akla gelen ilk isimlerinden birisi olmaya başlayan İsmail Hüsrev, Marksist düşünceyi daha sistemli bir şekilde öğrenebilme amacıyla Moskova'ya gitmiştir. Bu yıllarda yanındaki isimler arasında Nizamettin Nazif başta olmak üzere Moskova'da tanıştığı Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet yer almaktadır. Şevket Süreyya ile aynı üniversiteden mezun olan İsmail Hüsrev, 1926 yılında ülkeye geri dönmüştür. Ancak Moskova'ya gidişi gibi ülkeye geri dönüşü de yasadışı olduğu için kısa bir tutukluluk yaşamıştır. İsmail Hüsrev'in komünist hareketten ve TKP'den ayrılmasıyla devam eden günler, önce bir Alman firması, sonrasında Demiryolları İdaresi ve 1931'de Ziraat Bankası bünyesinde görev almasıyla devam etmiştir. Ekonomiyle ilgili fikirleri, somut olaylarda bizzat gözlemleyebilmiş olan

İsmail Hüsrev, Hakimiyeti Milliye gazetesinde bu bağlamda siyasi-ekonomik fikir yazıları kaleme almıştır (Yılmaz, 2018:26-27).

Ekonomi alanında yoğunlaşan yaşamı, İsmail Hüsrev'in bu alanda yazılar kaleme almasını sağlamıştır. 1932 yılında dahil olduğu Kadro dergisinde de ekonomi yazıları kaleme alan İsmail Hüsrev'in sol geçmişli diğer Kadro yazarlarına göre sol düşünceden daha uzak, daha Kemalist bir tavrı benimsediği söylenebilir. İsmail Hüsrev'in Kadro'daki yazıları analiz edilmeye çalışılırken dergiyle olan uyumun yanı sıra, siyasi tutumu ve demokrasi ilişkisine dikkat edilmeye çalışılmıştır.

İsmail Hüsrev Tökin, Kadro dergisinin birinci sayısında “Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri” başlıklı yazısıyla görülmüştür. Tökin, hem dünya ekonomisi hem de ülke özelinde ekonomi yorumlamaları yapmıştır. Bu noktada derginin yalnızca Türkiye ile sınırlı kalmayıp, dünya ekonomisi hakkında aktardıkları bilgilerin; derginin fikri zenginliğine katkıda bulunduğu söylenebilir.

3.3. Ağaç Dergisi

14 Mart 1936'da Ankara'da yayın hayatına başlayan Ağaç, “Sanat, Fikir, Aksiyon” sloganıyla Necip Fazıl Kısakürek'in sahibi ve başyazarı olduğu sanat ve fikir dergisidir. Necip Fazıl'ın İslamcı düşünce döneminin ilk günlerine denk gelen Ağaç dergisi, aynı zamanda çıkarmış olduğu ilk dergidir. Maddeciliğe karşı ruhu savunan Necip Fazıl Kısakürek'in siyasi fikirlerinin kimi zaman örtülü kimi zaman açık cümlelerle dergiye yansıdığı söylenebilir.

Ağaç dergisinin yayın hayatına başlayabilmesi için gereken maddi destek, İş Bankası tarafından sağlanmıştır. Necip Fazıl'ın o günlerde İş Bankası bünyesinde çalışıyor olmasının yanı sıra Celal Bayar ile olan yakınlığının sağlanan maddi destekte rolü olduğu söylenebilir. Necip Fazıl, maddi kaynak sorununu çözmenin hemen ardından derginin yayın hazırlığına geçmiştir. Dergi bünyesinde yer alan isimleri Necip Fazıl, “Mistik Şair” lakabıyla üçüncü kişi ağzından şu şekilde aktarmaktadır (Kısakürek, 2001: 203):

“...Sıhhiye Vekaleti'nin bulunduğu taraflarda bir apartmanda oturmaktadır. Etrafında iki nesildeşi Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar; ve bir sürü, kanatları yeni çırpınmaya başlayan piliç şair...Şevket Rado, Feridun Fazıl Tülbentçi, Ahmed Muhip Dranas vesaire... Hikâyede Sait Faik, Sabahattin Ali, Samet Ağaoğlu vesaire... Tetkik ve tercümede o zamanlar Maarif Müfettişi Burhan

Toprak, Abdülhak Şinasi Hisar, Salih Zeki Aktay vesaire... Mecmua mihrakının aydınlatıldığı fikir ve sanat sohbetlerindeyse kadrodan olmadıkları halde, Hasan Ali Yücel, Muslih Fer... Ayrıca İstanbul'dan yardımcı birkaç kalem arasında, Büyük Doğu'larda da olduğu gibi, Mistik Şair'den hiç ayrılmayacak olan eski hocası Mustafa Şekip Tunç..."

Ağaç bünyesinde toplanan yazarların arasında ideolojik açıdan tam bir bütünlük olduğunu söylemek güçtür. Zira Sabahattin Ali, Saik Faik Abasıyanık gibi solcu isimlerle birlikte İslami dozajı olan isimler de birlikte aynı sayılarda görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak, tek parti yönetimiyle birlikte popülist hareketlerin hakim olduğu 30'lu yılların genel durumu gösterilebilir. Aydınlar arasında İslamcı söylemlerin yüksek sesle dile getirilemediği, İslamcı siyasetin aktif olmadığı bu yıllarda; İslamcı düşünürlerin daha çok entelektüel alanlarda kendilerini ifade etmeye çalıştıkları söylenebilir. Ancak edebiyat ve fikir dergileri bünyesindeki bu seslendirmelerin dahi 30'lu yıllarda belli bir İslamcı fikir dergisinde var olduğunu söylemek güçtür. Bu yönüyle Ağaç dergisi, Necip Fazıl'ın öncülüğünde İslamcı fikir ve sanat dergilerinin ilk örneği sayılabilir. Bu kanıtı; Necip Fazıl'ın 1934 itibarıyla zihin dünyasına hakim olan İslam düşüncesini, 1936'da kendi sorumluluğundaki bir dergide somutlaştırmaya çalışması güçlendirmektedir. Derginin fikri yazılarının ağırlıklı olarak Necip Fazıl Kısakürek tarafından kaleme alındığı görülmekle birlikte bu durumun, dönem şartları ve yazarların zihin dünyaları dikkate alındığında normal olduğu söylenebilir. Yine de yapılan genel değerlendirme sonucunda; Ağaç'ın İslami fikir dergisi profilinden ziyade ağırlıklı olarak bir sanat dergisi karakterine sahip olduğu söylenebilir. Ancak derginin sahip olduğu sanat anlayışının, maddeci anlayışa karşı ruhu, maneviyatı, içe dönüşü savunması dolayısıyla sistemli bir fikir temeline dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla 1936 Mart'ında hayata başlayan Ağaç dergisinin, bünyesinde farklı ideolojilerden isimleri barındırmasına rağmen temelde mistik bir sanat fikriyle yükselen, bu nedenle genel çerçevede İslamcı düşünceye işaret eden bir fikir dergisi olduğunu söylemek mümkündür. Yine derginin, İslamcı söylemlerin neredeyse hiç duyulamadığı günlerde yayın hayatına başlamış olması ve kısa süren ömrüne rağmen ileride Büyük Doğu gibi İslamcı çizgisi net olan fikir dergilerine yol açmış olmasından dolayı Ağaç'ın, İslamcı bir fikir dergisi olarak analizinin gerekli olduğu söylenebilir.

29 Ağustos 1936'da toplam 17 sayıyla yayın hayatı sona eren Ağaç'ta çalışma kapsamında seçilen yazarlar; Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Şekip Tunç, Abdülhak

Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar olmuştur. Dergi sahibi ve başyazarı olarak seçilen Necip Fazıl Kısakürek'in dışında diğer isimlerin belirlenmesinde; Necip Fazıl ile olan ilişkileri, siyasi yaşamları ve zihin dünyaları etkili olmuştur. Derginin fikri yükünün ağırlıklı olarak Necip Fazıl tarafından üstlenildiği bilgisinden yola çıkarak; diğer isimlerin yazılarının analizinde temelde yatan İslami çizgilerin ve derginin bakış açısıyla aralarındaki uyumun yakalanmaya çalışıldığı söylenebilir.

Ağaç dergisinin, birinci sayıda "Okuyucuya Mahrem Birkaç Söz" başlığındaki şu sözleriyle amacını ve rotasını net bir şekilde belirttiği ileri sürülebilir (Ağaç, 1936a):

"... Ne yapmak istediğimiz hakkında kelime bile söylemeyeceğiz. Onu göreceksin! Ya olacak ya olmayacak. Fakat bizim sana peşin olarak söylemeye mecbur olduğumuz tek bir söz var. Bu mecmua, senin isteğine, senin keyfine, senin gayene hizmet için çıkmıyor. İsteği, keyfi, gayesi yüzü kadar meçhul ve sayısı kadar değişik olan senden evvel bizim bir isteğimiz, bizim bir keyfimiz, bizim bir gayemiz olacak. Eğer onlar üzerinde birleşirsek (Ağaç) ı kendi mecmuan bil."

3.3.1. Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç

Necip Fazıl Kısakürek, 26 Mayıs 1904'te İstanbul'da doğmuştur. Dedesi İstanbul Cinayet Mahkemesi ve İstinaf Reisliğinden emekli olan Maraşlı Kısakürekzade Hilmi Efendi'dir. Dedesinin statüsü nedeniyle refah seviyesi yüksek bir çocukluk geçiren Necip Fazıl, ayrıca dedesi tarafından korunup sakınılarak büyütülmüştür. Kitaplara, eğitime dair ilk adımlarında dedesinin etkisi olduğu görülmektedir (Kısakürek, 2010: 10-18). Dedesi Necip Fazıl'ın eğitim hayatının başlangıcında da etkili olmuştur. Kısa süren Mahalle Mektebi günlerinden sonra Fransız Mektebi'ne başlamış, akabinde Amerikan Mektebi ve ardından gelen çeşitli okullar nihayetinde Bahriye Mektebi ile devam etmiştir. Çocukluğu Balkan Savaşı günlerine denk gelen Necip Fazıl, o günlerin tesiri altında kaldığını belirtmiş daha sonra bu tesire Birinci Dünya Savaşı'nın eklendiğini aktarmıştır (Kısakürek, 2010:22-37). Bahriye Mektebi'ni üçüncü sınıfın sonunda bırakmış, Erzurum'da bir süre yaşadktan sonra İstanbul'a geri dönmüş ve Darülfunun'a girmiştir. Bu yıllarda aynı zamanda şiirle uğraşmaya başlamıştır. Okul yıllarında Peyami Safa, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Yakup Kadri, Hasan Ali Yücel, Mustafa Şekip Tunç gibi isimlerle tanışmıştır. Mustafa Şekip Tunç için "büyük hayranlarımdan birisi" diyen Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar için de "arkadaşım" demiştir (Kısakürek, 2010:46-58). Bu üç isim daha sonra Ağaç dergisinde

yazılar yayınlamış ancak Ahmet Hamdi ile siyasi fikir ayrılıkları arkadaşlık bağını zayıflatmıştır.

Üniversite sonrası Cumhuriyet'in Avrupa'ya gönderdiği ilk öğrenci kafilesinde içinde yer almıştır. Fransa'da felsefe eğitimi görmek için yola çıkan Necip Fazıl, bu yıllardaki durumunu şu şekilde belirtmiştir (Kısakürek, 2001:29): "...Genç Şairi Paris'te müthiş bir illet yakalamıştır: Kumar... Paris'te gündüz nasıldır; haberim olmadı. Gün doğarken yatıyor, gecenin başlangıcında da hafakanlarla yatağımdan fırlayıp kulübe koşuyordum."

Eğitim hayatının devam etmemesi nedeniyle devlet desteği kesilmiştir. Kendisine Müfettiş Zeki Mesut Bey durumu bildirmiş, son aylığını ve ülkeye dönüş biletini vermiştir (Kısakürek, 2001:30). İstanbul'a döndükten sonra Babıali dönemi başlamış, bankada memurluk yapmakla birlikte aynı zamanda şiirlerini de yayınlama sürecine girmiştir. 1934 yılında Şeyhi Abdülhakim Arvasi ile tanışan ve eski fikir ve yaşantısında giderek uzaklaşan Necip Fazıl, İslam'a yönelen fikir dünyasını kalemine aktarmaya başlamıştır. 1936'da ilk dergisi Ağaç'ı yayınlamıştır. O günlerde İş Bankasında görev yapan Necip Fazıl, dergiye maddi destek sağlamak için Celal Bayar ile görüşmüştür. Görüşmede Necip Fazıl, "...Emelim haftalık bir fikir ve sanat mecmuası çıkarmaktır. Memleketin buna ihtiyacını takdir edersiniz. Eğer emrinizdeki İş Bankası ve Sümerbank bana bir senelik peşin ilan karşılığı muayyen bir para verirlerse mesele kalmaz" diyerek 1600 lira destekle Ağaç'ın hazırlık sürecine başlamıştır (Kısakürek, 2001:203). 1935 yılında 17 sayı yayınlanan Ağaç için Babıali eserinde "Tutmayan Tohum'dan sonra tutmayan Ağaç" ifadelerini kullanan Necip Fazıl, derginin kendisinde bir travma etkisi yarattığını belirtmiştir: "...Bu memlekette ne duygu ve düşünce vericisinden bir nişan var, ne de alıcısından... Kaybeden bir (bir kozmos-dünya) arkasından (kaos-hiçlik)..." (Kısakürek, 2001:209). Ağaç'ın ardından 1943'te Büyük Doğu dergisini çıkarmıştır. Cumhuriyet dönemi İslamcı düşünce için önemli bir yere sahip olan Büyük Doğu Dergisi, yayın evresi boyunca belli süreler kapanmış, 1978 yılında yayın hayatı sona ermiştir. Necip Fazıl, dergi yayıncılığının yanı sıra şiir, roman, hikaye, biyografi, tasavvuf gibi çeşitli alanlarda da önemli eserler kaleme almıştır (Özdenören, 2005:140). 1983 yılında vefat etmiştir.

Edebiyat ve siyasi tarihte İslamcı kimliğiyle öne çıkan Kısakürek'in kaleminde siyasi tonların asıl olarak 40'lı yıllarda mevcut olduğun söylenebilir. 1935 sonrası İslam

merkezinde bir düşünce benimsemiş, laikliğin keskin bir şekilde uygulandığı yıllarda İslamcı söylemlerini dile getirmiştir. Özdenören'e göre, yaşadığı yıllardaki İslamcı düşüncenin durumu nedeniyle Kısakürek, Cumhuriyet'in ilk entelektüel İslamcı düşünürüdür (Özdenören, 2005:143). Onun fikri yaşantısının getirdiği değişimler Peyami Safa, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimlerle yolunun ayrılmasına neden olmuştur. Cumhuriyet dönemi İslamcı düşüncesinde akla gelen ilk isimlerden biri olan Necip Fazıl Kısakürek'in zihin dünyasının değişimi ve etkileşiminde merkezde rol alan kişinin Albülhakim Arvasi olduğu söylenebilir. Abdülhakim Arvasi, 1860 yılında Van'da doğmuş, Nakşibendi Şeyhi'dir. 1916'da Rus ve Ermeni Olayları nedeniyle Van'dan ayrılmıştır. 1921 yılına kadar Revandiz, Musul, Eskişehir gibi çeşitli yerlerde kaldıktan sonra 1921'de İstanbul'a yerleşmiştir (Kısakürek, 2010:111-113). Kendisine 'Efendim' diyen Kısakürek'in, Abdülhakim Arvasi için kullandığı şu sözlerden, onun fikirleri ve zihin dünyasında olan büyük etkisini anlamak mümkündür (Kısakürek, 2010:111): "...Nihayet 1935 baharı...Kalbimde büyük buhran içinde sezemediğim bir halet... Abdülhakim Efendi Hazretleri'ne hudutsuz bir aşk..."

Abdülhakim Arvasi ile tanışmasıyla birlikte İslamcı fikirlere yönelen Kısakürek'in, bu tanışmanın ilk dönemlerine denk gelen 1936 yılında çıkardığı Ağaç dergisinin incelenmesi; Tek Parti yıllarında İslamcılığın sanat ve fikir dünyasına ilk yansımalarını görmek açısından önemli sayılabilir. Bu nedenle çalışma kapsamında, Necip Fazıl'ın Ağaç dergisinde edebiyat temelinde yayınlanan fikri yazıları incelenmeye çalışılmıştır. Bu analizde amaç, İslamcı fikirlerin 1936 yılında ne düzeyde ifade edilebildiğini anlayabilmektir.

Kısakürek, sahibi ve başyazarı olduğu Ağaç' ta ilk sayıda "Adımız" başlığıyla imzasını göstermiştir. Ağaç dergisinin neden çıkarıldığını ve ismin taşıdığı anlamı şu şekilde açıklamaktadır (Kısakürek, 1936a:1):

"Adımızı Ağaç koyuyoruz. Düşünüyoruz ki güzel ve sonsuz tabiatta, büyüklüğü, olgunluğu, erginliği bir kelimeyle perfeksiyonu ondan daha iyi gösterecek bir örnek bulunamaz. Ağaç, madde ve ruh gibi, her şeyin bir dış ve bir iç yüzünü, toprak üstünde ve toprak altındaki gür ve dolaşık varlığı ile çizgi ve biçime sokmuş bir semboldür".

Bu satırların arkasından ağacın gelişim ve her mevsim değişim sürecini anlatarak bir inceleme yoluyla derginin amacını belirtmeye çalıştığı söylenebilir. Kısakürek için Ağaç

dergisi, maddeci dünyada ruhu önemseyen fikir ve çizgilerin buluştuğu bir ağaç gölgesidir. Zira Necip Fazıl'ın şu cümleleri bu kanıyı güçlendirir niteliktedir (Kısakürek, 1936a:2):

“Ağaç insanlara neler söylemedi? En eski dillerde fenalık, iyilik ve bilgi ağaçları birer formül oldu. En eski çağlarda geniş alınlı ve kıvrıcık sakallı düşünce adamları onun altında toplandılar... Ağaç bize dünyaya geldiğimiz andan bugüne kadar içimizi dolduran anlama ve arama sıkıntısının dehşetli anatomisi halinde görünüyor... Sanki bu fevkalade şahsiyetin hendesesindeki nizamla, içinde Allah'ın sırları yatan ruhumuzun hasret çektiği nizam arasında gizli bir yol meydana çıkıyor.”

Bu satırların, 1936 yılında yani Necip Fazıl'ın bohem hayattan çıkışı ve Arvasi ile tanıştığı günlerin arkasından yazılmış olması, onun yaşadığı içsel bunalımı yansıttığı söylenebilir. Bu nedenle Ağaç'ın bir nevi Necip Fazıl için fikirlerini sistemli şekilde hayata geçirmeye, sesli bir şekilde düşünme ve anlatmaya çalıştığı bir mecra olduğu yorumu yapılabilir.

Birinci sayıda Necip Fazıl'ın başlangıç yazısı haricinde bir şiir ve bir fıkrasıyla birlikte “Kitap-Mecmua-Gazete” köşesinde kaleme aldığı yazıları da bulunmaktadır. Özellikle “Hırsız, Polis ve Komünist” başlıklı fıkrası içerdiği siyasal tonlar ve antikomünist içeriği nedeniyle dikkat çekmektedir. “Kitap-Mecmua-Gazete” köşesinde ise Necip Fazıl, Matbuat Müdürlüğü'nün çıkardığı Fransızca antoloji ve dönemin dergileriyle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Dergi sayısının halihazırda fazla olduğunu ve daha da fazlaşmasının değerli değersiz fikirlerin okura ulaşacağını ve bu durumun kötü bir etki yapabileceğini belirtmiştir. Bu kısa dergi değerlendirme yazısı daha sonraki sayılarda, daha ayrıntılı bir yazı dizisine dönüşmüştür. Antolojiyle ilgili ise sert bir eleştirel üslup kullandığı söylenebilir. Fransızca antolojinin basım nedenini, 1908 sonrası Türk edebiyatını Batı'ya tanıtmak olduğunu söyleyen Necip Fazıl, bu şekilde hem tercüme yapmak hem de kıymet ve karakter belirleme amaçlarının hedeflendiğini belirtmiştir. “...Eser tercüme etmek kolaydır. Kıymet hükmüne gelince, bunu, Türk muharririnin Fransızca bir propaganda eserinden beklemesi ayıpların en büyüğüdür” ifadelerini kullanmıştır (Kısakürek, 1936b:12).

İkinci sayıda Necip Fazıl, madde-ruh karşıtlığının mevcut hale yansımaları “Allahsız Dünya” başlığıyla dikkat çekici bir şekilde ele almıştır. Kısmen pozitivizm eleştirisini de içerdiği söylenebilecek yazı, “Yıllardır insanlık derin ve sinsî bir dert içeriyor” cümlesiyle

başlamaktadır. Bu dert sıkıntısını şımarık bir mirasyedi çocuğuna benzetmiş, insanlığın genel ruh halinin daima sıkıntı içinde olduğunu ifade etmiştir. Necip Fazıl'ın maddeci anlayışa eleştirileri ise şu satırlara yansımıştır (Kısakürek, 1936c:2):

“... Niçin o kadar tapındığı müspet ilimler ona tesellisini vermiyor? Ölülerin kalbini şişelerde zıplatan doktorları, suyun altına, havanın üstüne, merdiven kuran mühendisleri, Londra'daki fısıltıyı Tahran'da dinleten kaşifleri var. Bütün bunlar içinin yıkıntısına niye ilaç değil? Ruhun bütün nizamı çöktü... Allah dünyamızda çekildi. Bu çekiliş, bir insandan cesaretin çekilişi, bir çehreden muhabbetin uçuşu, bir bahçeden baharın gidişi gibi, kaba madde üzerinde takibi mümkün bir iş değil. Ve işte sıkılıyoruz, sıkılıyoruz... Perişan ruhumuzu düzene sokacak iman! Davamız seninle!”

Yazının yalnızca madde-ruh ilişkisine değil, bu çerçevede İslam'a atıflar içerdiği görülmektedir. Necip Fazıl'ın imgelerle anlatmaya çalıştığı ‘ruhun’, onun Mistik Şairliğinde, Ağaç'ta görünmeye başladığı söylenebilir.

Bu sayıda ikinci fikri yazısını, Aktüalite köşesinde “Fotoğraf Sergisi” başlığı altında Ankara'da düzenlenen fotoğraf sergisindeki Vedat Nedim Tör' ün sözleri üzerine bir değerlendirmeye kaleme almıştır. Tör bu sergide; fotoğrafçılık sanatının, sadece tekniğiyle basit ancak insan idrakiyle güzel bir sanat olduğunu belirtmiştir. Necip Fazıl ise bu görüşte insan idrakinin üstün tutulmasını beğenmekle birlikte, makinenin yalnızca insan eline geçmesiyle sanat idraki kazanacağı imasını eleştirmiştir. Maddeciliğe karşı olan tutumunu sanat özelinde kullandığı şu ifadelerle genele yönelttiği söylenebilir (Kısakürek, 1936d:15): “...Makineye Allahlık izafe eden bir zümreye rağmen insanlık, idrakimizin dışında çalışan makineyi henüz keşfedemedi”.

Ağaç'ın üçüncü sayısında Necip Fazıl, edebi eleştiriler içeren “Fil Dişi Kule” başlığıyla, toplumdan kendisini soyutlayan sanatçıları işaret eder ve şöyle tanımlar (Kısakürek, 1936e:1): “Fil dişi kule, içinde yaşadığı cemiyetle, bütün alakalarını kesmiş sanatkarın, ferdiyatı etrafında ördüğü kozadır. Fil dişi kulede oturan sanatkarın her edasından sızan şikayet şudur: Ben anlaşılamıyorum.” Fil dişi kulenin doğumda kundak, ölümde tabut ve nice yalnızlıklarımızda olduğunu belirtmiş, buna rağmen asıl yapılması gerekeninin fil dişi kuleyi yırtarak dışarı çıkmak olduğunu ifade etmiştir. Necip Fazıl fil dişi kuleden neden çıkılması gerektiğini mistik yaklaşımla ele almıştır. Edebiyat özelinde görünen bu cümlelerin, içerdiği İslam notalarıyla genel bir hayat görüşü niteliğinde olduğu söylenebilir (Kısakürek, 1936e:2):

“...Mistik telakkiye göre her şeyden ve her ifadeden evvel var olan Allah, alemleri, bir aşk hamlesi içinde, görünmek, bilinmek ve sevmek için yarattı. O halde hayat, ilk sebep ve ilk hamlenin, fil dişi kulesini yırtması ve gömleğini sıyırması hadisesidir”.

Ağaç’ta dördüncü sayıdan onuncu sayıya kadar “Manzara” başlığı altında bir yazı dizisi hazırlayan Necip Fazıl, toplam altı sayıda Türk edebiyatı merkezinde modernleşmeye bağlı olan değişimi incelemiştir. Dizinin ilk yazısında sanatçıların genel durumunu eleştiren Necip Fazıl (Kısakürek, 1936f:1):

“...Bütün nezaketlerimizi, pazarlıklarımızı, temkinlerimizi, kanaatkarlıklarımızı, oluruna bağlama tesellilerimizi bir tarafa bırakarak, dünya ölçüleri önünde, bugüne kadar gelmiş bütün kıymetleri, (revision)a çağırmanın ve temizleyici kritiği bina etmenin günü bugündür”

diyerek yeni bir değişim sürecine girilmesi, adım atılması gerektiğini belirtmiştir. 5.sayıda “Manzara 2- Türk Orta çağ Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış” başlığıyla bu kez orta çağ Türk edebiyatına dair bir analize başlamıştır. Yazının genel havasından Necip Fazıl’ın eskiye olan bağı işaret ettiği ve o dönemin sanatkarlarının belli bir çizgiye sahip olduğunu düşündüğü yorumu yapılabilir.

“Türk orta çağ sanatkar ve entelektüeli, halis bir garpli anlayışı önünde, ruhunun ve kafasının bütün mimarisine, sanat ve ideolojisinin bütün miyarlarına, cemiyetinin bütün nizamına ve ferdiyetinin bütün şahsiliğine ermiştir. O, içinde yaşadığı cemiyetle, ve cemiyeti, kök saldığı medeniyet kaynağı ile tam bir anlaşma halindedir... Dili, nahvi, kalıpları, tekniği...kültürü, mantığı, ahlakı... sistemli bir platform üzerindedir. Bu platformu ona cemiyeti, cemiyetine de İslam iman ve ideolojisi bina eder” (Kısakürek, 1936g:1).

“İslam, iman ve ideoloji” çizgisinin orta çağ Türk sanatkarının belirgin bir özelliği olmasının Kısakürek’e göre onu yücelten bir kimlik olduğu söylenebilir. 6.sayıda “Manzara 3- Tanzimat Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış” başlığı atan Necip Fazıl’ın, bu yazıda bir önceki eskiye gösterdiği olumlu kalemi göstermediği söylenebilir. Türk siyasi hayatının hemen her alanında modernleşme, değişim gibi kavramların öne çıktığı bu dönemde Türk sanatçısının durumunu hayranlık ve taklit olarak isimlendirmiştir. “...Bu tipin psikolojisi kayıtsız ve şartsız HAYRANLIK ve şuuru, kayıtsız ve şartsız TAKLİT tir...” diyen Necip Fazıl’ın görüşünün, Tanzimat dönemi İslamcı düşünürleriyle benzer olduğu söylenebilir. Buna kanıt olarak yazının son cümleleri örnek gösterilebilir (Kısakürek, 1936h:2):

“...Tanzimat, istikbal hasretiyle, belki maziye değil, fakat tamamıyla geriye gidiş ve benliğini teslim ediş devridir... Garp artık onun için kanunları aranacak ve kendi kemal

kalitesi içinde pişirilecek bir 'Probleme' değil, illiyeti meçhul ve düşünmeden tapınılacak bir 'Phenomene'dir'".

Manzara' nın dördüncü ve beşinci yazıları ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ve savaş sonrasındaki dönemde Türk sanatkar ve aydınının durumu hakkında yazılmıştır. Necip Fazıl'ın savaşa kadar olan süreçte Tanzimat devri ve sanatçı ve aydınlarına bakışını şu sözleriyle özetlemek mümkündür (Kısakürek, 1936:1-2):

"Dünya harbine gelinceye kadar Tanzimat sonrası Türk sanatkar ve entelektüeli, Tanzimat ana karakterinin başka zaman ve mekanlarda ve farklı şartlar ve mikyaslar altında devamından fala bir şey getirmez... Dünya harbine gelinceye kadar Tanzimat sanatkar ve entelektüeli, satih üzeri idraki ile Avrupalılaşıma fikrinin, artık züppelik ve tereddisini vermeye ve Tanzimat'ın öz karakterini daha iyi ifşaya yarar."

Savaş sonrası manzara ise Necip Fazıl'a göre, tüm yıkıcı etkilerin arasında Ziya Gökalp'le başlayan kendini bulma ve kendine gelme durumunun olumlu görünümü olduğu söylenebilir. Türk, Türkçe, Türkiye söylemlerinin ilk kez Ziya Gökalp'le edebiyatta görülmeye başladığını ifade etmekle birlikte genel görünümün yine de dağınık ve karışıktır (Kısakürek, 1936:3):

"...bir evvelki kaba zümre ve mektebin seviyesini aşmış, ferdîyet kıymetlerine sokulmuş...kötüyü, eksiki, bayatı sezmiş fakat, iyiyi, güzeli ve yükseği bulamamış, tereddinin yanında kemali, sefilin yanında ulviyi vadededer gibi olmuş ve netice itibari ile gelenden ziyade gideni ifade etmiş, bulanık, karışık, dağınık bir tablo çizer."

9.sayıda "Manzara 6- Bugün ve Netice" diyen Necip Fazıl, genel olarak yaşadığı devirden memnun olmadığını vurgulamıştır. "Bugün, günlerin en acıklı ve en bahtsız, en büyük hayata namzel ve hiçbir şeye malik olmayan gün..." şeklinde gördüğü manzarayı özetlemiş, siyasi tonlarda sayılabilecek bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Necip Fazıl, dönemi ve edebiyatta o güne kadar gözlemlediği niteliği şu sözlerle ifade eder (Kısakürek, 1936j):

"...Üç kişinin bir fikre inanmadığı, üç dakika birbirine tahammül edemediği, üç saat bir cehde sarılamadığı gün... Tanzimat'tan bugüne kadar Türk edebiyatında, bir dünya anlayışı...bir kemal ölçüsü...bir kültü bağı...bir cemiyet alakası ve bir iç ve dış murakabesi cevherlerini taşıyan tek bir nesil ve tek bir şahıs gelmemiştir."

Manzaranın kapanışı asıl olarak 9.sayıda gerçekleşmiş olsa da Necip Fazıl, 10.sayıda "Manzarayı Kapatırken" başlığında bu yazı dizisini neden kaleme aldığını açıklamıştır. 6 sayılık fikir satırlarının nedenlerini ve genel değerlendirmesini ayrı ve son bir başlık olarak şu şekilde açıklamıştır (Kısakürek, 1936k:1):

“... Manzaralar da Türk edebiyatının, ilk günlerden bugüne kadar en kaba ve en kısa yollardan basit bir karalama halinde ve küçücük bir çerçeve içinde telakkisidir...Bundan böyle eski hallerle, her an daha etraflı, daha derin ve daha yakından yüz yüze gelmek üzere yeni hallere dönerken, gemilerini yakan kumandanlar gibi borcumuzu maziye değil, istikbale taahhüt ediyoruz.”

Manzara yazı dizisine genel olarak bakıldığında Necip Fazıl'ın eskiye olan bağlılığını görmek mümkündür. Onun iyi olan eskiyi, orta çağ olarak gördüğü söylenebilir. Zira o dönem sanatçı ve aydınının İslam, iman ve ideoloji çizgisini vurguladığı yazısı bu kanıyı doğrular niteliktedir. Ona göre, Orta çağ sonrası Tanzimat'la başlayan modernleşme ve değişim sürecinin, kültür ve temel bağları kopardığı söylenebilir. Her ne kadar dünya savaşı sonrası Ziya Gökalp ile başlayan 'kendi bulma, Türk, Türkçe' sürecini işaret etse de, genel olarak Necip Fazıl'ın Ziya Gökalp ve onun çevresinde toplanan Hececilere sıcak bakmadığı bilinmektedir. Bu yazı dizisinin edebiyat temelinde yükselmiş olmasına rağmen İslamcı düşüncenin belli başlı fikirlerini içerdiği söylenebilir. Özellikle Tanzimat dönemini taklit ve hayranlık olarak değerlendirmesi, sonrası süreçte ise kökten kopuşun devam ettiğini belirtmesi bunu doğrular niteliktedir.

Necip Fazıl'ın Ağaç dergisinde kaleme aldığı fikri yazılarından bir diğeri 12.sayıda “Ahlakımız” başlığı altında gelişmiştir. “Türk sanat ve fikir hayatında ahlak bozukluğu Edebiyatı Cedide’ den sonra başlar” diye başladığı fikir yazısında harici dönemlerdeki manzarayı, manzara yazı dizisinde aktardığını hatırlatır. Bu yazıda dikkat çekenin Necip Fazıl'ın, Tevfik Fikret vurgusu olduğu söylenebilir. Tevfik Fikret'in yaşamının son döneminde İslam'a karşı bir duruşu olmasına rağmen çocukluk evresinde aldığı İslam terbiyesini daima koruduğunu söylemiştir (Kısakürek, 1936l: 1). Necip Fazıl'a göre ahlak ve terbiye, İslam üzerinden değerlendirilmekte, sonraki süreçte yaşanan Batı etkisi, bu temeli zayıflatamamaktadır. Ahlak teması bir yazı dizisi sayılabilecek şekilde 13.sayıda devam etmiştir. “Ahlakımıza Ait Birkaç Çizgi” başlığında ‘bugünkü ahlakımızın çizgileri’ diyerek sıraladığı özellikler; başkasından bir şey çıkmaz, istihza zekadır, kıskançlık, birbirini çekiştirmek, dedikodu, saygı, dalkavukluktur (Kısakürek, 1936m:1-2). Necip Fazıl bu özelliklere sahip günün ahlakının asıl sebebinin şu şekilde açıklar (Kısakürek, 1936m:2): “...korkunç bir iç muhasebesizliği ve fikirsizlik ikliminin ruh topraklarımızda yetiştirdiği zehirli nebatlardır”. Ahlakla ilgili son yazı ise 14.sayıda “Ahlakımıza Ait Son ve Birkaç Çizgi” başlığında olmuştur. Bu yazıdan ahlakın içerdiği çizgilere eklemeler yapar: tesirinden doğduğu adamı inkar, bohemlik, disiplin nefreti,

methet methedeyim ve hafiyecilik (Kısakürek, 1936n:1-2). Bu başlıklarda bohemlik ve hafiyecilik dikkat çekmektedir. Bohemliğin Avrupa, özellikle de Fransa'dan geldiğini söyleyen Necip Fazıl, toplumda bohemliğin başlangıcı ve zirvesinin mütareke yıllarına denk geldiğini söyler. Hafiyelik ise fikir hafiyeliğidir. Necip Fazıl'a göre tamamen gereksiz bir durumdur çünkü bir fikri, davası olan adamın bunu zaten saklamayacağını savunur (Kısakürek, 1936n:2):

“... Belki her işte hafiyeliğin pratik bir faydası olabilir, fakat fikir işlerinde asla! Çünkü tefsiri yapılan adam, bir fikir ve bir dava sahibi ise hafiyeye ne lüzum var? Davasını o söyleyecek, o haykırarak ve duyulmasından korkmak şöyle dursun, duyulmamasından ürkecektir”.

Necip Fazıl'ın modernleşme etrafında ele aldığı bir başka fikri yazısı 16.sayıda “İleri Geri” başlığı altında işlenmiştir. İleri kişi, geri kişi kimdir, neye göre ileri neye göre geri, sorularını ele aldığı yazısında, kendi görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir (Kısakürek, 1936o:1-2):

“Modası geçmiş kalıplardan çıkamayanlara geri diyoruz...bizce ileri adam, aşınmış, yahut henüz sağlam görünen kalıpları bu tedbir gözüyle muayene eden ve kalıplarını bu endişe ile hazırlayandır. Geri adam, ya eski şekillerin, yeni bir idrak ve görüşe varmadan körü körüne müdafaacısı yahut tamamıyla aksine, zamanı adi bir tarih ve evvelik, sonralık meselesi sanıp geriye gitmek korkusuyla ününü harap edicidir. Bunların her ikisi de düşünmekten korkan, fakat birbirine zıt hareket eden iki softa tipidir”.

Necip Fazıl'a göre ileri geri çatışmasında zaman merkezli yorumlarda bulunulmasına rağmen daima zamana göre ileri geri demek doğru değildir. Onun modernlik, eski, yeni, ileri, geri hakkındaki görüşünü şu cümlesinin özetlediği söylenebilir (Kısakürek, 1936o-2): “...Geriye doğru görüldüğü halde ileriye ve ileriye doğru görüldüğü halde, geriye doğru giden yollar vardır”.

Derginin kapanacağını duyuran yazıyı, sahibi ve başyazarı olarak Necip Fazıl kaleme almıştır. “Kendimize Dair” başlığını attığı yazısında; kapanışta rol oynayan sebepler arasında maddi sıkıntılar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Necip Fazıl'ın cümlelerinden, her türlü sıkıntıya rağmen Ağaç'ın belli bir çizgide olduğu ve bu çizgiyi korumaya çalıştığı anlaşılabılır. “...Bir mecmua, bir hayat bina etmek iddiasına yakın bir iddia taşıyan cihazdır” diyen Kısakürek, bir derginin kendisine bir koruyucu bulduğu, belli makamlara güzel sözler yazdığı takdirde okuyucusu olmadan dahi yaşayabileceğini ve bunun somut örnekleri olduğunu söylemiştir (Kısakürek, 1936ö:2). İşaret ettiği bu arka

plana rağmen Ağaç'ın taviz vermeden yayınlandığına işaret eden Necip Fazıl, Türk dergiciliği ile ilgili yaptığı tespitle Ağaç'taki son yazısını tamamlamıştır (Kısakürek, 1936ö:2): "...Düşündürücü meseleler karşısında Türk okuyucusunun sayısı, Türk yazıcısından azdır. Demek ki Türk yazıcısına düşen vazife, davalarının ibda cehdi yanına, okuyucusunun doğrulması ve yetiştirilmesi hamlesini de ilave etmektir."

Ağaç dergisinin, bir fikir ve sanat mecmuası olarak anılmakla birlikte sanat yönü ağır basan bir dergi olduğu söylenebilir. Fikri kabul edilmesi mümkün yazıların çoğunlukla Necip Fazıl Kısakürek tarafından bazen imgeli bir üslupla bazen açık bir şekilde kaleme alındığı görülmüştür. Bu yazılarda Mistik Şair' in İslamcı zihin dünyasından izler görmek olağan olmakla birlikte ele alınan ana başlıkları; madde-ruh, eski-yeni, ahlak olarak sıralamak mümkündür. Özellikle Manzaralar yazı dizisinde, orta çağ Türk sanatçı ve aydınlarının İslam üzerinde yükselen fikir dünyalarına ve Tevfik Fikret'in fikirlerindeki karşıtlığa rağmen İslam ahlakıyla büyütülmesinden kaynaklı sarsılmayan ahlakına olan vurgusu dikkat çekmektedir. Ayrıca, Osmanlı'nın son döneminde İslamcılığı, kurtarıcı bir akım olarak gören İslamcı düşünürlerle benzer noktalarının olduğu söylenebilir. Özellikle Tanzimat dönemi kişi profili için yaptığı 'hayranlık ve taklit' tespiti, bu benzerliğe örnek olarak gösterilebilir. Ağaç, Necip Fazıl Kısakürek'in yeni bir dünya görüşüyle yeni bir sayfaya başladığı günlere denk gelmiş bir dergidir. Dolayısıyla 'bugünden duyduğu memnuniyetsizliğini', yaşadığı iç çatışmalarla temellendirmek mümkündür. Zira kendisi Babıali eserinde, Ağaç'ın tam bir travma yaşattığını söylemiştir. Ağaç'ın yayınıyla Necip Fazıl'ın, onun için söylenenleri aktarırken aslında tüm bu travmaya neden olan iç çatışma ve bunalıma işaret ettiği söylenebilir. Yine bu sözler, Ağaç'ın içinde barındırdığı farklı görüşlerden yazarlara rağmen temelde, İslam fikrini benimseyen bir fikir dergisi olduğuna kanıt olarak gösterilebilir (Kısakürek, 2001: 234):

"Ağaç çıkınca Mistik Şair hakkında görüşler:

Burhan Belge:

-İslam komünist!

Falih Rıfkı:

-İslam faşisti!..

Yakup Kadri:

-(Neo-müzülman)...

Mistik Şair de şu karşılığı vermişti:

-Bunlar beni değil, İslam'ı hangi şartla kabul edebileceklerini ilan ediyorlar...

Ve katıksız, pazarlıksız İslam'ı anlamıyorlar..."

Yapılan analiz sonucunda; Ağaç dergisinin sahibi ve başyazarı Necip Fazıl Kısakürek'in, dergiye hem edebi hem de fikri yazılarıyla önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle çalışmada seçilme sebebi olan İslamcı düşüncenin izleri noktasında, derginin fikri yönünü yansıttığını söylemek mümkündür. Kimi zaman örtülü kimi zaman açık cümlelerde, İslamcı düşünce, mistik yön ve Necip Fazıl'ın 1934 sonrası değişimi okunabilmektedir.

3.3.2. Mustafa Şekip Tunç ve Ağaç

Mustafa Şekip Tunç, 1905 yılında İstanbul'da doğmuştur. Vefa Lisesi mezunu olan Tunç, yüksek öğrenimini önce Mülkiye sonrasında Cenevre Üniversitesi Psikoloji mezuniyetiyle devam ettirmiştir. Psikoloji ve felsefe üzerinde yoğunlaştırdığı çalışmalarıyla öne çıkan Tunç'un fikir dünyasında Henry Bergson'un büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. 1919 yılında Darülfünun' da akademisyenlik hayatı başlayan Tunç, Terbiye Mecmuası, Dergah, Türk Yurdu, Kültür Haftası, Ağaç gibi dergilerde yazılar yayınlamıştır. Dergilerdeki makalelerinin yanı sıra çeşitli çeviriler ve eserler de kaleme almıştır (islamansiklopedisi.org.tr, 09.06.2021).

Mustafa Şekip Tunç, Cumhuriyet dönemi muhafazakar düşüncesinin akla gelen isimlerinden birisidir. Muhafazakar düşüncenin gelişiminde etkili bir isim olarak kabul edilen Tunç'un, kaleme aldığı ilk yazılarında dahi İslami çizgilerin var olduğu söylenebilir (Yıldız, 2013:132). Yine Tunç'un katı bir gelenekçi tutumdansa Cumhuriyet ideolojisini ve inkılapları desteklediği görülmektedir. Dolayısıyla Tunç'un, Kemalist ideolojiyle çatışmadan, İslamcı fikirlerini ifade ettiği söylenebilir (Yıldız, 2013:155). Buradan hareketle; hem mevcut yönetimle olan fikri ilişkisi hem de bilimsel dayanaklarla dönemi savunduğu felsefi düşünceler üzerinde okumaya çalışma çabasıyla, katı bir İslamcılıktan ziyade daha ılımlı bir İslamcı-Muhafazakar düşünceyi dile getirdiğini söylemek mümkündür.

Çeşitli dergilerde fikri yazılar kaleme alan Mustafa Şekip Tunç, Ağaç dergisinde de bu yönde katkıda bulunmuştur. Necip Fazıl Kısakürek ile olan yakın ilişkisi, Ağaç dergisinde fikri katkılarıyla devam etmiştir.

Derginin ilk sayısında Mustafa Şekip Tunç, “Sanat Dünyası” başlıklı yazısıyla karşımıza çıkmaktadır. Tunç bu yazıda; Ağaç dergisinin sanat anlayışının, taklitten, geçici hislerden

uzak, geniş bir kültürle ortaya konulması gerektiğini ifade etmiştir. Üçüncü sayıda ise benimsediği fikri temeller üzerinde “Aksiyon” kelimesinin ne anlama geldiğini okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Ağaç dergisinin “Sanat, Fikir, Aksiyon” sloganında yer alan aksiyon kelimesinin, yabancı bir kelime olmasına rağmen “...Necip Fazıl gibi bir şairin bu kelimeye kucak açması...” ifadelerini kullanarak, kelimenin Türkçede benimsenmeye başlandığına işaret etmiştir. Tunç’un yazıda titizlikle üzerinde durduğu konu, aksiyonun anlamı olmuştur (Tunç, 1936a,2): “...basit ve mutlak davranışlarımızla otomatik bir hale gelen veya bir noktaya saplanmış bulunan davranışlarımız aksiyon mefhumuna giremezler.” Tunç’un geçmişle bugünün birbirine bağlı bir şekilde değerlendirilmesi ve geleceğe bu şekilde adım atılması, kısaca değişim ve gelişimin sahip olması gereken hareket şeklini ; “...bütün geçmiş tecrübe ve aksiyonlar birbiri içinde eriyerek yeni bir aksiyon şekli altında doğabilirse hakiki bir aksiyon olmuştur” ifadesiyle açıkladığı söylenebilir (Tunç, 1936a:3).

Mustafa Şekip Tunç, Necip Fazıl’ı dergicilik yolundaki ilk adımı olan Ağaç’ta yalnız bırakmamış, ilk sayıdan itibaren birkaç sayı haricinde kalemiyle destek olmuştur. Şiir, zeka, çalışma, şüphe üzerine kaleme aldığı yazılarının, felsefi düşünceleriyle birlikte, gelişmesinde etkili olduğu Muhafazakar düşünceye dair notalar da içerdiği söylenebilir. Çoğunlukla satır aralarında var olan siyasi fikirlerin haricinde felsefi açıdan derin anlamlar içeren yazılar olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Tunç’un, Ağaç’ın sanat, fikir ve aksiyon anlayışını okuyucuya açıklamaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle Ağaç’ta, fikir dergisi profilinin oluşmasında Necip Fazıl ile birlikte Mustafa Şekip’in de önemli katkılarının olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.3. Abdülhak Şinasi Akhisar ve Ağaç²³

Abdülhak Şinasi Hisar, 1887 yılında İstanbul’da doğmuştur. Galatasaray Lisesi’nden mezun olan Hisar, yüksek öğrenimine Fransa’da Ecole Libre des Sciences Politiques’ de devam etmiştir. Bu yıllarda Jön Türklerle etkileşimde bulunan Hisar, Ahmet Rıza, Prens Sabahaddin, Yahya Kemal gibi isimlerle görüşmüştür. Ancak siyasete fazla yakın olmayan Hisar, Fransa yıllarını daha çok edebi çevrelerde geçirmiştir. 1908’de Meşrutiyet’in ilanı sonrası ülkeye dönüş yapmıştır. Bu tarihten itibaren yabancı

²³ Abdülhak Şinasi Hisar’ın kısa yaşam öyküsü, Yapı Kredi Yayınlarından çıkan “Fahim Bey ve Biz” adlı eserinin başlangıcında verilen bilgilendirmeden derlenmiştir.

şirketlerde, Osmanlı Bankası ve Reji İdaresi'nde çalışmıştır. Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'ndaki memuriyet yıllarının ardından yaşamına İstanbul'da yayın hayatındaki çalışmalarıyla devam etmiştir. Türk Yurdu, Ağaç, Varlık, Ülkü, Hakimiyeti Milliye gibi yayın organlarında yazılar kaleme almış, ayrıca Türk Yurdu dergisinde genel yayın müdürü olarak görev almıştır (Hisar, 2008). Roman, anı, biyografi, deneme türlerinde pek çok eser kaleme alan Hisar'ın yazılarında; geçmişe duyulan özlem duygusu hissedilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaleme aldığı edebi eserlerinde 'geçmişten kopuş, eskinin güzel zamanları' gibi tonlar gözlemlenebilmektedir. Değişim sürecindeki bir toplumda, siyasi olarak sivrilmeyen bir isim olan Hisar'ın yine de ilgili dönemin laiklik vurgusu içinde 'eskiye özlemi, dinin sağladığı huzuru, materyalist ve maddeci düşünceye karşı ruhu daha çok önemseyen' tavırda yazılar kaleme aldığı görülmektedir (islamansiklopedisi.org.tr, 09.06.2021).

Ağaç dergisinde yer alan Abdülhak Şinasi Hisar'ın dergideki yazıları, bahsedilen arka plan çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. 5 sayı hariç yayınlanan 12 sayıda imzası görülen Hisar'ın, Ağaç dergisine sıklıkla katkı sağlayan yazarlarda birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Abdülhak Şinasi hisar, Ağaç'ın 1.sayısında "Benzeyişlerimiz" başlığı altında iki sayılı bir yazı dizisine başlamıştır. Seyahat notlarını aktardığı yazı dizisi 3.sayıda son bulmuştur. Avrupa seyahatleri sırasında dikkatini çeken Türkiye ile olan benzerliklerden örnekler verdiği yazı dizisi; "Dünyada biraz dolaşınca gözlere çarpan şey muhtelif iklimlerde yaşayan insanların farklardan ziyade benzeyişlerin çokluğu oluyor" cümlesiyle başlamaktadır (Hisar, 1936a:5). Yazısında mesafelerin farklılığı artırdığını ancak iklim ve tarihin benzeyişleri perçinlediğini söyleyen Hisar, birinci yazısında Balkan ülkeleriyle benzerlikleri Bükreş özelinde aktarmıştır. Hisar'ın Ağaç bünyesinde kaleme aldığı bir diğer Bükreş konulu seyahat yazısı "Birleşmeyen Çalgılar" da, 4.sayıda oldukça edebi bir üslupla okuyucuya ulaşmıştır.

Hisar'ın bir başka yazı dizisi "Faniliğimiz ve Edebiyat" başlığıyla 5.sayıda başlamıştır. "Gene Faniliğimiz ve Edebiyat" başlığıyla iki sayı süren yazı temasının "Edebiyata Dair Küçük Notlar" başlığında 7.sayıdan itibaren toplam dört sayı daha devam ettiği söylenebilir. Bir deneme serisi olarak görülebilecek yazılarda, her sayıda edebiyatın farklı bir noktası üzerinde kısa ve öz cümlelerden oluşan bir üslubun benimsendiği

görülmektedir. Kısa ve net cümlelerin yer aldığı “Biz ve Hayat” başlıklı yazı, 14.sayıda ve Ağaç’ta yayınlanan son Abdülhak Şinasi Hisar yazısı olmuştur.

Ağaç dergisinin İslamcı bir fikir dergisi niteliğindeki durumunun, özellikle Necip Fazıl Kısakürek ve dergiye katkıda bulunan kimi yazarların maddeciliğe karşı olan tutumlarından doğduğu söylenebilir. Buna rağmen dergide asıl olarak siyasi türde fikri sayılabilecek yazıların Necip Fazıl tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Abdülhak Şinasi Hisar, geçmişinde siyasi etkileşimleri, edebi hayatında benimsediği tavır ve maddeciliğe karşı olan tutumu nedeniyle Ağaç bünyesinde analiz edilmeye çalışılan bir yazar olmuştur. Dolayısıyla dergiye sağladığı edebi yazılarında doğrudan İslamcı mesajlar aramaktan ziyade, derin bir düşünce ve bütün halinde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda; yazıların Ağaç dergisiyle uyum içinde olduğu söylenebilir. Ancak tamamıyla İslamcı ideolojide kaleme alındıklarını söylemek doğru bir tespit olmayabilir.

3.3.4. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ağaç²⁴

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1901 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babasının Kadılık mesleğinden dolayı çocukluk yılları farklı şehirlerde geçen Tanpınar, 1918’de Antalya’da liseden mezun olur. Yüksek öğrenimine Darülfünun Edebiyat Fakültesi’nde başlamış, eğitim yıllarında Mustafa Şekip Tunç, Necip Fazıl Kısakürek, Hasan Ali Yücel gibi isimlerle bir arada bulunmuştur. Öğretmenlik mesleğine Erzurum’da başlayan Tanpınar çeşitli şehirlerde görev yapmış ancak Ankara’da bulunduğu yıllarda Oktay Rıfat, Melih Cevdet Anday, Nurullah Ataç gibi isimlerle etkileşim içine girmiştir. Ankara yıllarını İstanbul’daki akademi görevleri takip etmiştir. Akademisyen ve Yazar kimliğinin yanı sıra 40’lı yıllarda Vekillik görevlerinde bulunmuş, aktif siyaset içinde de rol almıştır. 1962 yılında vefat eden Tanpınar, şiir, roman, deneme türünde eserler kaleme almıştır.

Ahmet Hamdi ve Necip Fazıl’ın Ağaç dergisindeki buluşmalarının öncesi üniversite yıllarına dayanmaktadır. Necip Fazıl, Ahmet Hamdi’yi ilk görüşünde ‘gözünün pek tutmadığını’ söylemesine rağmen, siyasi ayrılıklara kadar ikilinin arkadaş olduğu

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın kısa yaşam öyküsü, Dergah Yayınları’nın “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” adlı eserinin başlangıcında yer verdiği “Ahmet Hamdi Tanpınar” başlıklı yazıdan derlenmiştir.

bilinmektedir. Necip Fazıl daha sonraları Ahmet Hamdi Tanpınar'ı komünist olmakla suçlamış ve yollarını ayırmıştır.

Ağaç dergisine edebi yönden hikayeleriyle katkı yapan Ahmet Hamdi'nin edebi kalemini incelerken, kendisinin aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki önemli düşünürler arasında yer aldığı göz ardı edilmemelidir. Cumhuriyet'le başlayan ulus devlet sürecinde, yeni bir tarih yazımıyla birlikte eskiden yeniye doğru bir değişimin başladığı bilinmektedir. Ancak yönetimin tarih yazımındaki geçmiş kabulünün İslam öncesi tarihe odaklanmış olması, dolayısıyla göz ardı edilen Selçuklu ve Osmanlı tarihinin, tam olarak Tanpınar'ın katılmadığı bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Var olan değişim sürecinde, geçmişin kimi bağlarının kesilmemesi gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Tanpınar'ın fikir dünyasının merkezinde Türk toplumunun geçirdiği değişim sürecinin olduğunu söylemek mümkündür (Demiralp, 2002: 24-26). Onun fikirlerinde yaşadığı dönemin gözlemlerinin yanında büyük saygı duyduğu Yahya Kemal'in de etkisi olduğu bilinmektedir. Ancak Demiralp'e göre Yahya Kemal'de hakim olan 'eskinin üstünlüğü', Tanpınar'da bu kadar keskin değildir. Tanpınar'ın toplumun değişim evresinin farkında olduğunu aktarmakla beraber, bu düşüncenin onun 'ideolojik tuzağa' düşmesini engellediği belirtmiştir (Demiralp, 2002:32-33). Buradan hareketle; Tanpınar'ın, eskiye saygı duyduğu ve geçmişin devamlılığını öne sürmekle birlikte değişimi kabul eden ve yaşanan sürecin farkında olarak günü ve toplumu okumaya çalıştığı söylenebilir. Ağaç'ta her ne kadar doğrudan bir fikri yazı kaleme almamış olsa da Tanpınar'ın kağıda döktüğü edebi eserlerinde bu siyasi tonlu fikrin yattığı söylenebilir.

Ağaç dergisinde yer alan Ahmet Hamdi Tanpınar yazıları, yukarıda açıklanmaya çalışılan arka plan nezdinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle Ağaç bünyesinde Tanpınar'ın toplam 7 edebi yazısı bulunmaktadır. Ağaç dergisinde İlk olarak 2.sayıda "Ahmet Kutsi'ye" notu düştüğü "Şiir"le yer almıştır. 6.sayıda "Bülbül" başlıklı şiiriyle karşımıza çıkan Tanpınar'ın ismine 10.sayıya kadar rastlanılmamıştır. 10.sayıda ise Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'kayıp olduğu ve görenlerin Ağaç dergisine haber vermeleri' istenmiş, "...dostumuza kavuşacağımız günü bekliyoruz" ifadesi eklenmiştir (Ağaç, 1936:16). Nükteli bir şekilde dergiye davet edilen Tanpınar, 15.sayıda "Geçmiş Zaman Elbiseleri" hikayesi ile tekrar Ağaç bünyesine dahil olmuş, 16 ve 17.sayıda bu hikayeyi devam ettirmiştir. 16.sayıda aynı zamanda "Hatırlama" adlı şiiriyle de katkıda

bulunmuştur.’ Geçmiş Zaman Elbiseleri’ hikayesine 17.sayıda hikayenin sonuna ‘*Gelecek sayıda bitecek*’ notu düşülmüş, ancak Ağaç dergisi 17.sayıda sona ermiştir.

Yapılan analiz sonucunda, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın dergiye tamamıyla edebi yönden katkı sağladığı görülmüştür. Tek Parti yıllarında öne çıkan düşünürler arasında yer alması, zihin dünyasının genel görünümü ve özellikle Necip Fazıl Kısakürek ile erken dönemde aralarında var olan ilişki dolayısıyla seçilmiş olan Tanpınar’ın, Ağaç dergisinde siyasi fikir yazıları kaleme almamış olması ve dergiye sayılı eserlerle katkıda bulunmuş olması dikkat çekmektedir. Buradan hareketle; edebi yönden eserlerin, Ağaç dergisiyle uyumlu oldukları görülmekle birlikte siyasi fikir analizi açısından yoğun bir katkının olduğunu söylemek güçtür.

3.4.Çınaraltı Dergisi

“Dilde, fikirde, işte birlik” sloganıyla 9 Ağustos 1941’de yayın hayatına başlayan Çınaraltı dergisi, 9 Haziran 1948’de toplam 161 sayıyla yayına son vermiştir. Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç’ın birlikte çıkardığı derginin 1948 yılına kadar sahibi ve başyazarı Orhon iken, üçüncü yayın devresi olan 17 Mart 1948 itibariyle toplam 11 sayıda dergi sahibi ve başyazarı Yusuf Ziya Ortaç olmuştur. 9 Ağustos 1941 ile 15 Temmuz 1944 arası birinci yayın devresi, 26 Ağustos-16 Eylül 1944 arası ikinci yayın devresi ve 17 Mart-9 Haziran 1948 tarihleri üçüncü yayın devresi olarak sıralanmaktadır. Dergi ilk yayın devresinde 34.sayı sonrası yaklaşık iki aylık kısa bir ara verse de 1944 yılına kadar düzenli yayın yapabilmıştır. En uzun yayın arası ikinci ve üçüncü devrede yaşanmış olmakla birlikte Çınaraltı’nın yayınlandığı tüm süreçte etkili bir fikir dergisi olduğunu söylemek mümkündür. “Haftalık Türkçü Fikir ve Sanat Mecmuası” olarak geçen Çınaraltı, ılımlı Türkçü bir fikir dergisi olarak anılmaktadır. Derginin ismi, Ziya Gökalp’in Küçük Mecmua’ da kaleme aldığı Çınaraltı yazısından gelmektedir. Çınaraltı’nın Türkçülük için kültürel bir simge haline gelmesiyle kültürel milliyetçiliğin etkin olduğu Çınaraltı dergisinin, Türkçülük ideolojisinde başat isimlerden birisi olan Ziya Gökalp’in fikirlerinden şekillendiğini söylemek mümkündür (Tonga, 2004:29). Zira Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç’ın büyük saygı duyduğu ve edebi kalemlerinin oluşmasında etkili olan isim olarak Gökalp, dergiye de bu yazarların zihin dünyası üzerinden etkili olmuştur. 1930’lu yılların ve 40’ların yüksek popülist hareketlerinin içinde diğer Türkçü dergilerden farklı olarak Çınaraltı’nın net bir ırkçı tavır takınmadığı

söylenebilir. Özellikle başyazarlar Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın ılımlı kalemlerinin, dergiye yazılarıyla katkı sağlayan diğer keskin kalemlere göre Çınaraltı çizgisini daha çok temsil ettiğini söylemek mümkündür. 1948 yılında kapanan derginin, gelecek yıllardaki milliyetçi-muhafazakar çizginin oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir (Arslan, 2002:583). Bu kanının, özellikle Orhon'un kaleme aldığı "Türkçülük ve Din" başlıklı yazı ve genel olarak derginin dine karşı ılımlı tavrı örnek gösterilerek doğru olduğu ileri sürülebilir. Dergide din, dil, tarih, eğitim gibi pek çok alanda milliyetçi fikri yazılar kaleme alınmış olmakla birlikte şiir, roman, hikaye, gezi gibi yazı türlerinde de milliyetçi tonlar hakim olmuştur. Bu anlamda dergide dönemin önemli isimlerinin yanı sıra genç isimlere de yer verilmiş, Çınaraltı geniş yelpazeyle dikkat çeken bir fikir dergisi haline gelmiştir. Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın yanı sıra Hüseyin Nihal Atsız, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Şukufe Nihal, Peyami Safa, Edip Ayel, Hüseyin Namık Orkun, Ali Canip Yöntem, Faruk Nafiz Çamlıbel, Zafer Arıkbağ gibi imzalar Çınaraltı sayfalarında görülmüştür (Tonga, 2004:34). Derginin 59.sayısından itibaren kurulan Çınaraltı Neşriyat, dergi yazarlarından bazılarının eserlerinin basıldığı yeni bir merkez olmuştur. Orhon'un Dün, Bugün, Yarın'ı, Ortaç'ın Beşik'i, Orkun'un Yeryüzünde Türkler gibi eserleri burada basılmıştır (Tonga, 2004:51-52).

Resmi milliyetçilik anlayışı ve ırkçı Türkçülük arasında bir çizgi benimseyen Çınaraltı'nın bu nedenle ılımlı bir Türkçü tavra sahip olduğu söylenebilir. Her ne kadar dergi yazarları arasında ırkçı Türkçülüğe kayan, Turan vurgularını sıklıkla yapan isimler olmuş olsa da özellikle Orhon ve Ortaç'ın ılımlı kalemlerini korudukları gözlemlenmektedir. Dergideki yazılar; Türk tarihi, dil, eğitim, ahlak, milli şuurlar gibi ana temalarla sınıflandırılabilir. Yazarların özellikle bu başlıklarda sık sık vurgulamalar yaptığı görülmektedir (Durmuş, 2016:99-101). Türkçülük zihin dünyasıyla hareket eden derginin, ikinci dünya savaşı yıllarında savaşla ilgili haberler yayınlamaması, İnönü yönetimine yönelik olumlu yazıların ve İnönü'nün konuşmalarının yayınlanması gibi durumlar dikkat çekmektedir. Ancak asıl dikkat çeken noktanın, 1944 olaylarına yer verilmemesi ve yalnızca İnönü'nün Türkçü-Turancı kesim aleyhinde yaptığı konuşmayı yayınlaması olduğu söylenebilir (Durmuş, 2016:102, Arslan,2002:582). Bu durumdan dönemde basına uygulanan kontrol ve baskının da etkisiyle Çınaraltı'nın ılımlı konumunu korumakta ciddi olduğu ve dikkat ettiği yorumu yapılabilir. Ancak bunlara

rağmen dergi, kimi zaman karşıt kesimlerden kimi zaman Türkçü isimlerden eleştiri almıştır. Dergide bu yazılara cevap, Çınaraltı imzasıyla verilmiştir. Bu cevaplardan dikkat çekenlerden bir tanesi şu şekilde kaleme alınmıştır (Çınaraltı, 1942:4):

“Çınaraltı bir müddet evvel, açıktan açığa Türkçülük düşmanlarının tecavüzüne uğramıştı. Şimdi de bunun yerine ‘Biz Türkçüyüz!’ diyenlerin tarizleriyle karşılaşıyoruz. Bu bize istemeye ne düşündürüyor bilir misiniz? Bir fikri, cepheden hücum ile sarsamayan bazı kötü niyetlilerin onu içinden yıkmaya çalışmak istemesini...Fakat yine beyhudedir. Türkçülük bizim şahsi malımız değildir ki, bizimle beraber yığılsın. O, bu asrın hakim fikridir. Yeryüzünde ayrı ayrı milletler oldukça da yaşayacaktır.”

1941-1948 yılları arasında yayınlanan ve fikir dergiciliğinde önemli bir yer edinmiş olan Çınaraltı dergisinin çalışma kapsamında; seçilen dört yazarının, ulaşılan yazıları üzerinden genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda; Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Hüseyin Nihal Atsız ve Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet seçilmiştir. Yazarların kısa hayat hikayelerinin ardından zihin dünyalarının oluşumunda etkili olan kişi ve olaylara kısaca değinilerek, edinilmiş Çınaraltı yazıları analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.4.1. Orhan Seyfi Orhon ve Çınaraltı

Orhan Seyfi Orhon, 1890 yılında Çengelköy’de doğmuştur. Bir asker çocuğu olan Orhon, önce Mülkiye Mektebi’ne kaydolmuş, buradaki devam zorunluluğu nedeniyle Tıbbiye’ye geçmiştir. Tıbbiyenin de kendisine göre olmadığını fark eden Orhon, nihayetinde Hukuk okumaya karar vermiştir. Hukuk eğitimi sonrasında Meclis-i Mebusan’da memurluk hayatı başlamış, aynı yıl Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ilan edilen seferberlikte askerliğe alınmıştır. Savaşın ardından meclisteki memuriyetine dönmüş ancak meclisin kapatılmasıyla memurluk hayatı sona ermiştir. Bu yıllar, Orhan Seyfi Orhon’ un gazeteciliğe başladığı, eserlerini Kehkeşan, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Aydede gibi dergilerde yayınladığı yıllardır. 1922 yılında Yusuf Ziya Ortaç ile kurdukları siyasi mizah dergisi Akbaba ve 1941 yılında yayına başlayan Çınaraltı fikir dergisinin, Orhon’ un gazetecilik hayatında öne çıktığı söylenebilir. Gazeteciliğin yanı sıra Harp Akademisi ve Harbiye ile birlikte çeşitli liselerde öğretmenlik de yapan Orhon, aynı zamanda Türkçüler için önemli bir dönüm noktası olan 3 Mayıs 1944 olayları sonrasında siyasete atılarak 1946 seçimlerinde CHP’den Zonguldak milletvekili seçilmiştir (Donbay, 2009: 11-30). 1965 yılında bu kez Adalet Partisi İstanbul milletvekilliği süreci

başlamıştır. 1969’ da Ankara’ dan aday gösterilmiş ancak kazanamamıştır. Bu şekilde aktif siyaseti bırakan ve gazeteciliğe geri dönen Orhon, 1972’ de vefat etmiştir (Donbay, 2009:33-36). Türk dergiciliğine kazandırdığı önemli dergilerin yanı sıra şiir, roman, mizah, biyografi gibi çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır.

Orhan Seyfi Orhon’ un zihin dünyasının oluşmasında İkinci Meşrutiyet’ in ilanının büyük ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi fikirlerin yoğun olarak toplumsal hayata etki ettiği yıllarda Orhon, özellikle Ziya Gökalp’ in etkisiyle Türkçülük fikrini benimsemiştir. Gökalp’ in Türkçe ile ilgili fikirleri üzerinden edebi kalemini şekillendiren Orhon, hece ölçüsünü benimsemiştir. Türkçülük fikrinin hayatının merkezinde yer aldığını söylemekle birlikte bu fikri, özellikle edebi alanda işlediği söylenebilir (Donbay,2009:116-119).

Türkçülük fikrini kaleminde de yaşatan Orhon, 1941 yılında Türkçü fikir-sanat dergisi Çınaraltı’ nda yayın sahibi ve başyazardır. Derginin ilk sayısında “İdeal” başlığı altında derginin çıkış amacını ortaya koyan Orhon bu yazıda, Türk milletinin her şeye sahip olduğu ancak bir ideal yokluğunun söz konusu olduğunu belirtmiştir (Tonga, 2004:38). Yayın amacını ortaya koyan bu baş yazıyı kaleme almakla birlikte dergi bünyesinde edebi eserlerden daha çok fikir ve eleştiri yazılarıyla öne çıkan aynı zamanda imtiyaz sahibi de olan Orhon’ u, derginin akla gelen ilk ismi olarak görmek mümkündür. Orhan Seyfi Orhon’ un, fikir dergiciliğinde önemli bir yere sahip olan Çınaraltı’ nda yayınlanan yazılarından çalışma kapsamında ulaşılabilen toplam 8 yazısı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çınaraltı’ nın 25.sayısında Orhon “Medeniyet ve Hars” başlığında; Türkçülük ideolojisiyle muasırlaşma arasında gördüğü uyumu açıklamıştır. “Garp medeniyetine girmek ve Türk harsını kuvvetlendirmek. İşte, yaratıcı bir fikir olan Türkçülüğün ikiz çocukları!” (Orhon, 1942a:3) diyen Orhon, milletin muasır medeniyet seviyesine ulaşması amacıyla yapılan inkılapları işaret ederek, muasırlaşmaya karşı olanların samimi birer Türkçü olamayacaklarını söylemiştir. Batı’ dan alınan ilim, teknik ve bilginin milli bir yapı üzerine kurulmasıyla, milli hars kaybolmadan muasır seviyeye ulaşılması gerektiğini savunmuştur. Osmanlı’ dan itibaren yıllarca sıcak kalan bir konu olan batılılaşmaya Türkçü fikrin yaklaşımı Orhon’ un şu sözleriyle özetlenebilir: “...Medeniyetin beynelmilel, fakat harsın mutlaka milli olduğunu unutmayacağız.

Medeniyette yükselirken harsımızı da kuvvetlendireceğiz. Soysuzlaşmadan medenileşeceğiz. Muasır bir millet olmanın bundan başka yolu yoktur” (Orhon, 1942a:3). Orhon’un bu net ve kesin sözlerinin Türkçülüğün batılılaşma yorumunu yansıttığı ileri sürülebilir. Çınaraltı’ nın Türkçü bir fikir dergisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise dergi başyazarının, bu konu hakkında kısa ancak net bir yazı kaleme almasının derginin işlevselliğinin artmasına yönelik bir adım olduğu söylenebilir.

Orhon, 35.sayıda ise İsmet İnönü’nün 19 Mayıs töreninde yaptığı konuşmasından kesitler aktarmıştır. “Milli Şef’i Dinlerken” başlıklı yazıda, Türk gençliği ve gelecekle ilgili fikirlere yer vermekle birlikte özellikle milli ahlak vurgusu dikkat çekmektedir. İnönü’nün “Sizden ahlaklı, çalışkan, ümitli ve kuvvetli olmanızı isteriz” sözünü aktaran Orhon, bu sözün bir parola niteliğinde olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir “Bizi yarına ulaştıracak dosdoğru yol işte budur” (Orhon, 1942b). Bir milletin nüfusu çok, tekniği üstün, ekonomisi zengin olsa dahi ahlak yapısı bozulduğunda ayakta kalamayacağını yazan Orhon, “...Bir milletin gençliği çalışmak kuvvetini, ümidini ve her şeyden önce ahlak duygusunu kaybetmeğe başlarsa o millet yaşayamaz” diyerek düşüncelerini özetlemiştir. Gerçek milletseverliğin, yüksek bir ahlak kuvvetini doğuracağını savunmuş, Türk gençliğinin ise bu özelliğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Gençliğin sahip olduğu bu nitelik sayesinde Türk milletinin geleceğe, diğer milletlerden daha fazla umutla baktığını belirtmiştir. Orhon’ un bu ahlak vurgusunun, çalışma kapsamında incelenen diğer Çınaraltı yazarları tarafından da önemle işlendiği görülmektedir. Yine İsmet İnönü’ ye karşı övgü dolu cümleler, Yusuf Ziya Ortaç tarafından da kaleme alınmıştır. Çınaraltı’nın, Türkçülerle devlet arasındaki ilişkinin sakın olduğunun kabul edilebileceği bir dönemdeki bu tutumu dikkate değerdir. İlmimli bir Türkçü dergi olarak anılmasında bu tutumun önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Orhon’un yazılarında Türkçülüğün nitelikleriyle ilgili vurgular yaptığı, doğrudan bu kapsamda yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Yukarıda incelenen iki yazı, her ne kadar başlık olarak Türkçülük kelimesini içermiyor olsalar da satır aralarında Türkçülüğe yapılan göndermeleri görebilmek mümkündür. Orhon’un Türkçülüğü anlatmaya çalıştığı bu yazılarından bir diğeri de “Türkçülük ve Din” başlığıyla oldukça hassas bir konuda olmuştur. Derginin 39.sayısında çıkan bu yazı, “Hakiki Türkçü olmanın bir neticesi de samimi dindar ve Müslüman olmaktır” cümlesiyle başlar (Orhon, 1942c). Yazıda

dindarlığın Türkçülükten ayrı düşünölemeyeceğini savunan Orhon, “ ...Hem Türkçü, hem dinsiz olmak büyük bir tezat ve tekanus teşkil eder” demiştir (Orhon, 1942c). Milleti oluşturan unsurların, dinden etkilendiğini belirtmekle beraber Süleyman Çelebi, Yunus Emre gibi tarihi isimlerin dini eserlerini bilmeyenlerin Türklüğünden şüphe duyulması gerektiğini eklemiştir. “...Onun bizden olduğunu kabul etmek için vesikalara muhtacız” diyerek, savunduğu fikrin kesinliğini vurgulamıştır. Oldukça dikkat çekici sayılabilecek bu satırlar laiklik ilkesini de içermektedir. Laiklik sayesinde dinin istismardan ve kötüye kullanımdan kurtulduğunu söyleyen Orhon, manevi güç için yine dinin vicdanlarda güçlendirilmesi gerektiğini eklemiştir. Bu yazının, Çınaraltı’nın fikir dergisi yönünü zenginleştiren bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Zira derginin, savunduğu ideolojinin unsurlarını açıklama ve anlatma gayesinde oldukça hassas konularda dahi uzak durmadığı görölmektedir.

Çınaraltı 47.sayısında bu hassas konulardan ilk akla gelenlerden biri olan ırk meselesine “Türkçülüğün Amentüsü” başlığında değinilmiştir. Derginin 46.sayısında Yusuf Ziya Ortaç’ın da aktardığı, Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun sözleri Orhon’un kaleminde bir sayı sonra tekrar işlenmiştir. Orhon, Saraçoğlu’nun

“Biz Türk’üz, Türkçüyüz ve daima da böyle kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan, azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz, ve her vakit bu istikamette çalışacağız!” (Saraçoğlu’ndan aktaran Orhon, 1942e)

sözlerini, Türkçülüğün Amentüsü ilan etmiştir. Bu sözler üzerinden Türk kabulünü açıklayan Orhon, kesin bir kan tahlili yapmanın yanlış olduğunu belirterek kendisini Türk hisseden, Türkçe konuşan, menfaatlere aykırı düşmeyen kişinin Türk olduğunu söyler (Orhon, 1942e). Ancak Türkçe bilmeyen, aykırı menfaat güden kişilerin Türk olduğunu savunan kısaca enternasyonal sol fikirler diyerek tanımladığı tavrın kabul edilemeyeceğini eklemiştir. Yine solcuların, devletin Türkçülere karşı olduğu iddialarının da yanlış olduğunu belirtmiş, Saraçoğlu’nun sözlerini de bu söylemine kanıt olarak göstermiştir. Başbakan’ın sözleri Türkçü çevrede geniş yankı uyandırmıştır. Türkçü bir fikir dergisi olarak Çınaraltı’nın bu yankıyı kuvvetlendirmeye çalıştığı, üst üste sayılarda baş yazarlar tarafından hatırlatılmasında anlamak mümkündür.

Orhan Seyfi Orhon’un Türklüğü ırk ve kana kesin bir şekilde bağlamadığını vurguladığı bir başka yazısı, 76.sayıda ırkçı bir dergi yazarına cevap niteliğinde kaleme aldığı “Hayır,

ırkçı değilim! Olmadım ve olmam da!..” başlıklı yazısıdır. 1943 yılında yazılan bu satırların konusu; ırkçı bir Türkçü yazarın, Orhon’un ırkçı olduğunu, kaleme aldığı Türk ırkının olumlu yanlarını, Türk düşmanlarından bahsettiği yazıları örnek göstermesidir. Orhon, bu yazıların doğru ve tabii olduğunu söylemekle birlikte ırkçı bir nitelik taşımadıklarını vurgulamıştır. Orhon, sırf kanı ve ırkı Türk değil diye kendisini Türk hisseden ve milli menfaatler için uğraşan insanların Türklükten çıkarılmasını doğru bulmadığını yazmıştır (Orhon, 1943b). Dergi başyazarının bu düşüncesini, derginin genel çizgisi olarak görmek mümkündür. Ancak dergi bünyesinde Atsız gibi yazarların kan kabullü Türkçü oldukları ve yazılar yazdıkları önemli bir ayrıntıdır. Ancak bu isimlerden ziyade dergi başyazarlarının fikirlerinin, derginin kimliğinin oluşmasında daha etkili olduğu söylenebilir. Dergiye yazılarıyla katkı sağlayan yazarların yanı sıra asıl olarak başyazarların ılımlı tavrının, Çınaraltı’nın ılımlı bir Türkçü dergi olarak anılmasında etkili olduğu söylenebilir.

Orhon’un Türkçülüğü açıklamaya çalıştığı bir başka fikir yazısı, onun inkılapçı karakterini göstermeye çalıştığı “Türkçülük, inkılapçı bir fikirdir...” başlıklı yazısıdır. 74. sayıda kaleme aldığı yazıda, Türkçülüğün inkılapçı karakterinin en önemli kanıtını, yapılan tüm inkılapların Türkçüler tarafından yapıldığı olarak göstermiştir. “...Bu milletin yaşaması, gelişmesi için gereken samimi inkılapçı düşünceler ancak Türkçülük ülküsüyle yoğrulmuş bir kafadan çıkabilir” diyen Orhon, bu ülkünün aslının da milleti tüm mazisiyle sevmek olduğunu vurgular. Ancak maziye sevmekle, ölen değerlere saplı kalmanın farklı olduğunun altını çizen Orhon, bu tavrın gericilik olduğunu ve millete bir faydasının olmayacağını belirtmiştir. Maziye saygı duyulmasının, bugün milletin gelişmesi için çalışmayı teşvik edeceğini savunmuş, bu nedenle bu saygı ve sevginin var olduğu Türkçülüğün devlet ve millet için şart olduğunu belirtmiştir (Orhon, 1943a).

Orhan Seyfi Orhon’un Türkçülük konusunda ele aldığı bir diğer konu, farklı bir Türkçülük yorumu olan Anadoluçuluk üzerine olmuştur. Dergi bünyesinde Anadoluçuluğun farklı yazarlar tarafından da ele alındığı bilinmekle birlikte, başyazarın bu konuda görüşlerini aktarmasının yine Çınaraltı çizgisinin anlaşılması açısından önemli olduğu söylenebilir. Derginin 51.sayısında “Anadoluçuluk” başlığını açan Orhon, Anadoluçuluğun bir anayurt sevgisinden mi yoksa küçük bir millet olarak kabul etmekten mi geldiğini sorgulamıştır. Genç bir gazetecinin “...yalnız Anadolu...” sözlerini ele alarak

başlayan yazıda, Orhon Anadolu'nun anayurt olmakla birlikte buna duyulan sevginin şüphesiz var olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Orhon, gazetecinin asıl vermek istediği mesajı şu şekilde açıklamıştır (Orhon, 1942f):

“...Türkçülük diye hülyalara kapılmayalım. Biz küçük bir milletiz. Anadolu çevresinde kalmış küçük bir millet. Elimizden geliyorsa bu toprakları imar edelim. Bize bu kadarı yeter de artar bile!..”

Bu düşünceye tamamen karşı çıkan Orhon, Türk milletinin eski ve büyük bir millet olduğunu, bu bilincin unutulması halinde geleceğin tehlikeye gireceğini yazmıştır. Orhon'un, Anadoluçuluğun Türkçülük bünyesinde yer aldığı ve bu iki fikrin birbirine zıt olmadığını savunduğu yazısı, bu temel üzerine kurulan şu cümleyle sona ermiştir: “Bu topraklara feyiz verecek enerjiyi bu duygunun ateşinde arayalım!”. Orhon'un Anadoluçuluk hakkındaki görüşlerini, Türkçülük ile uyum içinde olduğu iddiasıyla açıklaması önemli olmakla birlikte yazarın Turan'a herhangi bir atıf yapmamış olması dikkat çekicidir. Buradan hareketle Orhon'un Türkçülük anlayışının, Çınaraltı'na yansıdığı kadarıyla klasik Türkçülük anlayışından daha ılımlı bir karakter taşıdığı söylenebilir. Orhon'un dergide fikirlerini kaleme dökmekten çekinmediği ancak keskin, dışlayıcı yahut yayılmacı nitelikte cümleler kurmadığı yorumu yapılabilir.

Çınaraltı'nın “dilde, fikirde, işte birlik” sloganındaki dil konusu, Orhon'un işlediği başlıklardan bir diğeridir. 43.sayıda “Dil Meselesi” başlığını açan Orhon'un, Türkçenin o günkü durumuyla ilgili oldukça umutlu ve pozitif bir profil çizdiği söylenebilir. Dil konusu Türkçü isimlerin son derece titiz olduğu bir konu olmakla birlikte, Çınaraltı dergisinde de bu konunun dikkatle ele alındığı görülmektedir. Hececi bir edebiyatçı olan Orhan Seyfi Orhon da dilin kullanımına artan dikkatten ve çabalardan memnun olduğunu bu yazısında dile getirmiştir.”... Dil davasının bir millet davası olduğunun farkındayız” diyen Orhon, dil bünyesindeki şive farklılıklarının, gramer hatalarının Türkçeye büyük bir zarar vermediğini savunmuştur. Türkçenin konuşma ve yazmada serbest bir dil olduğunu vurgulayan Orhon, artan dikkat ve farkındalıkla birlikte artık asıl dil bilimcilerin çalışmalarının önem kazandığını eklemiştir. “Dil meselesine halledilmiş gözüyle bakabiliriz!” cümlesiyle yazısını sonlandırmış, Türkçülüğün en hassas konularından birisinin 1942 yılında gereken dikkatle ele alındığını savunmuştur (Orhon, 1942d).

Çalışma kapsamında ulaşılabilen Orhon imzalı yazılardan yola çıkıldığında; öncelikle yazıların, Çınaraltı'nın çizgisi ve duruşunu ifade etmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Orhon'un özellikle Türkçülük fikrini açıklama ve anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Şahsi fikri olmasına rağmen derginin başyazarı sıfatından dolayı dergiyi de temsil eder nitelikte, Türk kabulünü ırk ve kana dayandırmadığını vurgulaması dikkat çeken bir noktadır. Buradan hareketle, Orhan Seyfi Orhon'un diğer Türkçü yazarlara göre daha ılımlı ve sakin bir tavır benimsediği, bu tavrın Çınaraltı'nın fikir dergisi profiline de yansıdığı söylenebilir.

3.4.2. Yusuf Ziya Ortaç ve Çınaraltı

Yusuf Ziya Ortaç, 1895 yılında Beylerbeyi'nde doğmuştur. Vefa Lisesi'ndeki eğitimiyle eş zamanlı olarak Alyans İzzailit Mektebi'nde Fransızca öğrenimi gören Ortaç, eğitim hayatının başlangıcında matematik alanına ilgi duymaktadır. Ancak lise eğitimi sırasında edebiyat dersine ilgisinin artmasıyla birlikte hem edebiyata girişi hem de zihin dünyasını etkileyecek isimlerle tanışma süreci başlamıştır. O yıllarda özellikle Hüseyin Cahid' den oldukça etkilendiği bilinen Ortaç'ın devamındaki süreçte Cenap Şehabeddin, Ziya Gökalp gibi isimleri yakından takip ettiği özellikle Ziya Gökalp'e büyük bir hayranlık duyduğu bilinmektedir. Şiirlerini Kehkeşan, İctihad, Türk Yurdu gibi dergilerde yayınlamakla birlikte Cumhuriyet ve İkdam gibi gazetelerde de yazılarıyla kendisini göstermiştir. Özellikle Orhan Seyfi Orhon' la birlikte çıkardığı Aydaş, Heray, Akbaba gibi dergiler Türk dergiciliğinde önemli yerlere sahiptir (Önal, 1986: 7-17). Akbaba, 1922 yılında siyasi mizah dergisi olarak yayın hayatına başlamıştır. 1967 yılına kadar Yusuf Ziya Ortaç tarafından yönetilen dergi, onun vefatı sonrası 1977 yılına kadar oğlu tarafından çıkarılmaya devam etmiştir (Tonga, 2012:3). Akbaba ile aynı yıllarda yayınlanan Çınaraltı ise bir fikir dergisi olarak üçüncü yayın devresine kadar Orhan Seyfi Orhon, üçüncü devre itibarıyla Ortaç'ın sahipliğinde yayınlanmıştır. Çınaraltı'ndaki yazılarına 73. Sayıyla birlikte ara veren Ortaç, ikinci yayın devresinde tekrar kendisini göstermiştir (Tonga, 2004:40). Şiir, roman, hatıra, fıkra, gezi, tiyatro gibi pek çok alanda eserler kaleme alan Ortaç, edebiyatta Beş Hececiler olarak adlandırılan grubun önemli yazarlarından birisidir. Kaleme aldığı edebi eserlerde aşk, ölüm ve tarih temaları öne çıkmakta olup Ortaç'ın özellikle Orta Asya Türk tarihi ve Osmanlı tarihini ele aldığı, geçmişe hayranlık duyduğu gözlemlenmektedir (Önal, 1986:31-66). Dolayısıyla Ortaç'ın

eserlerinde milliyetçi kimliğini gizlemediği yorumunu yapmak mümkündür. Onun milliyetçi kaleminde etkili olan en önemli isim olarak Ziya Gökalp gösterilebilir. Gökalp'ten, şiir kalemini aruzdan heceye geçirecek kadar etkilenen Ortaç (Önal, 1986:17), edebiyattaki milliliğinin yol göstericisi olarak da Gökalp'i kabul etmektedir. Çınaraltı'nın ilk sayısında kaleme aldığı şu sözler, bu kanıyı güçlendirir niteliktedir (Ortaç, 1941:13): "...Kalemi elimize aldığımız gün, Ziya Gökalp'i karşımızda bulduk. O bizim mürşidimizdi...Halk edebiyatındaki milli motifleri onun irşadı ile aradık." Gökalp'in yalnızca edebi alanda değil Türkçülük fikri açısından da Mehmet Emin Yurdakul'la birlikte Ortaç'ı etkilediği söylenebilir. Lise eğitimi sırasında Gökalp'in ve Yurdakul'un dizelerini okudukları ve etkilendiklerini belirten Ortaç: "...Neslimiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türklüğünü -kitle halinde- ilk duyan çocuklarıdır" ifadelerini yine Çınaraltı'nda kullanmıştır (Ortaç, 1941a:13). Lise yıllarından itibaren yükselen Türkçülük fikri, Turan idealiyle birlikte Ortaç'ın zihin dünyasında yer etmiştir. Ortaç'ın Turan fikrine olan bakışını Halide Edip'in dizelerine yaptığı yorumda açık bir şekilde görebilmek mümkündür (Ortaç, 1941a:13):

"...Halide Edip' in, bir aşk musikisi kadar ulvi iki satırı, bir neslin dudaklarındaki dua idi:

-Ey yeni Turan!.. Sevgili ülke!.. Söyle sana yol nerede?..".

Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Orhan Seyfi Orhon gibi isimler Ortaç'ın hayatında etkili olan kişiler arasındadır. Özellikle Orhon'la uzun bir yol arkadaşlığı yapan Ortaç, siyasi ve edebi alandaki uyumlarıyla Akbaba ve Çınaraltı dergilerinde birlikte yer almış, siyasi-mizah-fikir dergiciliğinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Çınaraltı'nın ikinci başyazarı Yusuf Ziya Ortaç, ilk sayıda "Türk Edebiyatı Nasıl ve Niçin Bir Buhran Geçiriyor?" başlıklı yazısıyla kendisini göstermiştir. Bu yazı yalnızca edebiyatın ilgili dönemdeki durumuna yönelik bir tespit değil aynı zamanda Nazım Hikmet özelinde sol harekete karşı bir eleştiri niteliğinde görülebilmektedir. Ortaç'ın hem kendi fikir ve kaleminin arkasındaki dünyayı açıkladığı hem de siyasi tonlu bir eleştiri kaleme aldığı yazısı, Çınaraltı'nın genel çizgisini göstermesi açısından da önemli bir yer tutmaktadır.

"Edebiyat bir buhran geçiriyor. Yeniyi, ayrılığı, güzeli aramanın ihtilaçları içinde, kaç yıldır, çırpınıp durmaktadır... Biz bu marazı geçici bir nöbet sanıyor ve Türk şiirinin genç ellerde sıhate kavuşmasını bekliyorduk...marazın seyri ilerledi.

Babıali yokuşundan yükselen asi çığlıklar, artık bir neslin ifadesi olmak iddiasındadır”(Ortaç, 1941a:13)

sözleriyle başlayan yazı, edebiyatın ‘solak bir yola’ saptığını iddia etmektedir. Ortaç, buhran olarak nitelediği yeni yönelimin öncesinde milli bir edebiyatın hakim olduğunu, edebiyatçıların ortak bir yolda Türkçülük fikriyle ilerlediklerini belirtmiştir. Bu milli edebiyatın ise en önemi yol göstericilerinde birisinin Ziya Gökalp olduğunu belirterek onun geçmişteki fikirlerinin -Türkçe ezan gibi- 1941 yılı dahilinde yaşanan bir gerçek olduğunu eklemiştir. Yine harf inkılabına yaptığı atıf hem yapıcı hem de yıkıcı bir eleştiri içermektedir. İnkılapla birlikte okuma yazma bir ayrıcalık olmaktan çıkmıştır. Ancak ona göre; akabinde ilan edilen okuma seferberliği, yalnızca alfabenin öğretilmesini sağlamıştır. Ortaç’a göre yapılan bir dizi inkılapla, geçmişin hayalleri gerçek olmuş ancak o fikirler, geçmişten bugüne ulaşamayacak bir halde kalmıştır.

*“Bugünlerde, İstanbul’un, uzaklardan gelen gürbüz bir narayla çınladığını duyduk:
Bana bak,
Hey avanak!..
Bu Nazım Hikmet’in narasıydı...yepyeni şeyler söylüyordu”*

diyen Ortaç, o gün için yeni olan bu sözlerin yalnızca eskinin – Baki’nin, Fuzuli’nin, Gökalp’in vb.- sesini duymamış kişileri etkilediğini belirtmiştir (Ortaç, 1941a:13). “Bu yeni din” diye nitelediği yeni akım, kafiyesiz ve vezinsiz bir şekilde ortaya çıkmıştır. “Maziyle bütün bağları kesilmiş çocuklar, kolayın ve serkeşin cazibesine kapıldı ve bir anda, mektep sıraları birer şair kuluçkası oluverdi” diyerek günü betimlemiş, edebiyatın bu buhrandan kurtulması için yeni bir mürşidin beklendiğini söylemiştir. Ortaç’a göre buhran öncesi Türk edebiyatının mürşidi ise şüphesiz Ziya Gökalp’tir (Ortaç, 1941a:13).

36.sayıda bu kez Ortaç “Kuvayı Milliyeciler Ruhu” başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Yazının tamamıyla siyasi bir fikir yazısı olduğu söylenebilir. “Türkiye Cumhuriyeti, plan ve teşkilattan doğdu” diyen Ortaç, bu plan ve teşkilatı; İzmir’den doğan milli heyecan, askeri plan ve İnönü’nün teşkilatçı dehasıyla tanımlamıştır (Ortaç, 1942a). Yapılan inkılapların, atılan adımların planlı düşünce ve teşkilatçı idarenin ürünü olduğunu belirterek, ilgili günlerde devletin yine en küçük birimden en büyük birimine kadar bu plan ve teşkilata büyük önem verdiğini belirtmiştir. Ortaç’ın önemle vurguladığı plan ve teşkilatçı devlet, ‘milliyetsiz’ olarak ifade ettiği karşıtlarla mücadele edecektir. Kuvayı Milliye ruhunun daima zafer dolu olduğunu ve girilen mücadeleyi yine o ruhun

kazanacağını ise şu sözlerle işaret etmiştir (Ortaç, 1942a): “Her giriştiği mücadeleden zaferle çıkan Kuvayı Milliyeciler ruhu ile karşı karşıyayız”.

Çınaraltı’nın 46.sayısında ise “Biz Türk’üz! Türkçüyüz!” başlığıyla 1942 Ağustos’un da dikkat çekici bir şekilde yer almıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu’ na ait olan bu sözleri Ortaç Çınaraltı’nda, “Halk Partisi’nin altı okundan biri olan milliyetçilik, ilk defa, devletin sesiyle, programdan işe geçiyor” diyerek aktarmıştır. “Biz Türkçüyüz demek: Mektepten pazara, beşikten mezara kadar, her şey, büyük Türk milleti için demek!” diyen Ortaç, Saraçoğlu’nun bu sözleriyle gelecek nesillerin ve asırların daima hafızasında olacağını vurgulamıştır (Ortaç, 1942b). Nitekim bu kanıda Ortaç’ın haklı olduğu söylenebilir. 1944 yılında yaşanan olaylarla birlikte devlet ve İrkçı-Türkçü-Turancılar arasındaki ilişkinin analizinde bu sözlere işaret edildiği görölmektedir.

Saraçoğlu’nun bu sözleri Çınaraltı’nın 48.sayısında Ortaç tarafından tekrar hatırlatılmıştır. “Türk’e Doğru” diyen Ortaç, devlet ağzından bizzat duyulan Türkçülüğün toplumsal yaşamın hemen her alanında kendisini göstermeye başladığını söylemiştir. Edebiyatta, siyasette, sanatta, üretimde, toplumsal iletişimde Türk’e doğru bir yönelim gördüğünü mutlu ve gelecekte umutlu bir şekilde ifade etmiştir. “Bütün memleket kendine döndü: Her yerde Türk’e doğru, her işte Türk’e doğru, her adımda Türk ‘e doğru” (Ortaç, 1942c). Ortaç’ın, Saraçoğlu’nun sözleriyle birlikte yaşananların; dönemin yükselen sol hareketine karşı yükselen bir milliyetçilikle, ‘bir öze dönüş’ hareketi olduğunu düşündüğü söylenebilir.

Çalışma kapsamında incelenen son Ortaç yazısı ise 66.sayıda yer alan “Milli Adalet” başlıklıdır. “Milli hayatımızın bu en büyük inkılabı, hepimize kutlu olsun”, bu sözler ‘Varlık Vergisi’ için kullanılmıştır. Varlık vergisini, milli adaleti gerçekleştiren bir olay olarak gören Ortaç’ın “...Zenginlerimiz vatan borcunu ödemeye başladılar” sözleriyle tarafını net bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir (Ortaç, 1942d). Türk siyasi tarihinde çeşitli tartışmalara neden olan varlık vergisine, savaş yıllarının hakim olduğu ve bu nedenle ekonominin zor zamanlar geçirdiği bir dönemde Türkçü bir fikir dergisi başyazarının sahip çıkması dikkate değer bir noktadır.

Çınaraltı’ nda fikri yazılarıyla öne çıkan Ortaç’ın temin edilebilen beş yazısının analizinden yola çıkıldığında; Türkçü kimliğini ön plana çıkardığı, siyasi yorumlardan

çekinmediği ancak İnönü dönemiyle muhalif bir ilişkiden daha çok memnun bir tavırda olduğunu belirten bir profil oluşturduğu söylenebilir. Yine Çınaraltı'nın başyazarlarından biri olan ve üçüncü devre itibarıyla sahipliğini de üstlenen Yusuf Ziya Ortaç'ın düşüncelerinin, derginin genel çizgisinin anlaşılmasında önemli ve yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle edebiyatçı kimliği öne çıkan bir ismin, siyasi düşüncesi etrafında şekillendirdiği kaleminin, derginin edebi yaklaşımının belirlenmesinde başat rol oynadığı söylenebilir.

3.4.3. Hüseyin Nihal Atsız ve Çınaraltı²⁵

İrkçi, Türkçü, Turancı olarak anılan Hüseyin Nihal Atsız 1905 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asker bir babanın oğlu olan Atsız, 1922'de Askeri Tıbbiye'ye girer ancak eğitiminin 3.yılında Arap asıllı bir Teğmen'e selam vermediği için atılır. Bu olay sonrası bir süre öğretmenlik ve katip yardımcılığı yapan Atsız, 1930'da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Yüksek Muallim Mektebi'nden mezun olur. Mezuniyet sonrası 1933'e kadar hocası Fuat Köprülü'nün asistanlığını yapmıştır. Ancak buradaki görevi, Tarih Kongresi'nde saygı duyduğu Zeki Velidi Togan ile Dr. Reşit Galip'in tartışması sonucu sekiz arkadaşıyla beraber imza attıkları 'Zeki Velidi' nin talebesi olmakla iftihar ederiz" şeklindeki telgraf nedeniyle sona erdirilmiştir. Akabinde Atsız'ın Edebiyat Fakültesi'ndeki bazı hocalar hakkında yazdığı olumsuz yazılar da Malatya Ortaokulu'na Türkçe öğretmeni olarak gönderilmesine neden olmuştur (Ayvazoğlu, 2002:543). Birkaç aylık görev süresinin ardından Edirne Lisesi'nde Edebiyat öğretmenliği yapan Atsız, bu yıllarda ayrıca dergicilikle ilgilenmiştir (Kakışım, 2016:2630). Türkçülüğün öncü isimlerinden birisi olan Nihal Atsız; 1931'de Atsız Mecmuayı, 1933'te Orhun dergisini çıkarmıştır. Önemli isimlerin yer aldığı dergilerde, resmi yönetimin uygulamalarını eleştirmekten çekinmeyen Atsız, Orhun'un yayınlandığı dönemde Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı ve liselerde de ders kitabı olarak okutulan tarih kitaplarını, içinde yanlış bilgilerin var olduğunu ileri sürerek şiddetle eleştirmiştir. Atsız'ın daha sonraki yıllarda Çınaraltı'nda da eleştirmekten geri durmadığı resmi tarih yazımına bu tepkisi, Edirne Lisesi'ndeki öğretmenlik hayatının sona ermesine neden olmuştur. Ayrıca Orhun'da bu olay üzerine Bakanlar Kurulu tarafından kapatılmıştır. 9 ay Bakanlık

²⁵ Hüseyin Nihal Atsız'ın, çalışmada incelenen Çınaraltı dergisindeki yazılarına "Makaleler 1, Makaleler 3 ve Türk Ülküsü" adlı derleme eserlerinden ulaşılmıştır.

vekaleti altında kalan Atsız, 1934'te İstanbul'da Deniz Gedikli Hazırlama Okulu'na Türkçe öğretmenini olarak atanmıştır. Buradaki 4 yıllık çalışma hayatının ardından çeşitli okullarda 1944 yılına kadar öğretmenlik yapmıştır. 1944 yılında meydana gelen 3 Mayıs olayları hem Atsız hem Turancı kesim için önemli bir dönüm noktasıdır denilebilir. 3 Mayıs olaylarına giden süreçte dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektupla eğitim-öğretim hayatı içindeki komünist faaliyetlere ve isimlere dikkat çeken ve dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i de istifaya çağıran Atsız, bu olay üzerine Hasan Ali Yücel tarafından öğretmenlikten alınmıştır. Bu olay aynı zamanda 1943 yılında tekrar yayınlamaya başladığı Orhun dergisinin de kapatılmasına neden olmuştur (Bakirezer, 2002:352). 3 Mayıs 1944 Olayları sonrasında başlayan mahkeme süreci ve kesintili cezaevi günleri 1947 yılının mart ayına kadar sürmüştür. Sıkıntılı günlerin ardından 1949'da Süleymaniye Kütüphanesi'ne Uzman olarak atanmış, 1950'de Haydarpaşa Lisesi'nde Türkçe öğretmenliğine başlamıştır. 1952'de Ankara Atatürk Lisesi'ndeki "Türkiye'nin Kurtuluşu" adlı konferansına Cumhuriyet gazetesi tarafından tepki gösterilmiştir. Gazetenin, aleyhindeki haberi üzerine Atsız öğretmenlik görevinden tekrar Süleymaniye Kütüphanesi uzmanlığına getirilmiştir. Atsız buradan 1969 yılında emekli olmuştur ancak tüm bu süreçte hem dergicilik hem de edebiyat alanında pek çok eser vermiştir. 1950-52 arasında Orkun dergisi, 1964-1975 yılları arasında Ötüken dergisini çıkarmıştır. Dergiler haricinde Türk edebiyatında önemli yerlere sahip roman, öykü ve şiirleri de bulunmaktadır. Atsız'ın Türkçü kalemi dergilerdeki fikri yazılarının yanı sıra edebi eserlerinde de hakimdir. 1975 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Türk siyasi tarihinde Irkçı-Turancı olarak anılan ve kendisini de bu şekilde kabul eden Atsız, Türk kabulünün kan bağına dayandığını sık sık vurgulamış bir isimdir. Onun kan kabulüne göre aynı devlet, ülke içinde yaşıyor olunmasına rağmen Çerkez, Laz, Kürt gibi etnik kökenler Türk sayılmamaktadır. Atsız bu yargısını Orhun'un 9.sayısında şu şekilde ifade eder (Atsız, 1992b:140):

"...Türkler için milliyet her şeyden önce bir kan meselesidir... Sakanın dili bize pek aykırı gelebilir, Litvanyalı Kıpçak çoktandır öz dilini unutup Litvan diliyle konuşmuş olabilir. Fakat onlar kanca Türk oldukları için Türk'türler... Fakat yabancı kan taşıyan bir insan Türkçeden başka bir dil bilmeseyse bile, o Türk değildir. Bunu şöyle bir misalle izah edebiliriz: Memleketimizde epeyce zenci vardır. Bunların hepsi Türkçe konuşur... Başka dil bilmezler. Kanun bakımından da Türk sayılırlar. Fakat onlar Türk müdür?... Türk kanına yabancılığı bakımından bir İngiliz, bir Yahudi, bir Çerkez, bir Arnavut, bir Kürt veya bir Laz'dan farkı olmayan zencinin, sırf tabiat

ona kara damga vurdu diye Türk olmadığı ittifakla kabul olunuyor da, dış şekilleri Türk'e biraz benzeyen başka yabancılar neden Türküm deyince Türk sayılıyor? Mademki zencinin Türklüğünü kimse kabul etmiyor, o halde şekli Türk'e benzeyen yabancı da Türk değildir.”

Atsız'ın her fırsatta dile getirmekten çekinmediği kan temelli Türk kabulü, onun ırkçı olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Turancılık ve Türkçülük tanımlarında da bu kabulden vazgeçmeyen Atsız'ın fikir dünyasının bu temel nokta etrafında şekillendiği söylenebilir. İkinci kuşak Türkçüler arasında sayılan Atsız'ın fikir hayatının şekillenmesinde; Osmanlı'nın son döneminde doğup mücadele evresinde geçirdiği gençlik yıllarının ve nihayet Cumhuriyet döneminde olgunluk çağını geçirmiş olmasının etkili olduğu söylenebilir. Birbirinde farklı ve zorlu yıllar içerisinde yoğun olarak hissedilen Türkçülük ideolojisi, Atsız'ın kendi karakteri ve zihin dünyasıyla birleştiğinde keskin bir Turancı yorumla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Atsız'ın Turancı anlayışın en kilit isimlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle Hüseyin Nihal Atsız'ın fikir dünyasının oluşmasında etkili olan isimler arasında öne çıkan kişilerden ilkinin Dr. Rıza Nur olduğu söylenebilir. Rıza Nur'un 'manevi oğul' olarak ilan ettiği Atsız'ın daha lise yıllarında iken okuduğu Türk Tarihi eseri, ikilinin gelecek yıllarda – Rıza Nur yurt dışındayken- mektuplaşmalarıyla devam etmiş ve kuvvetli bir bağa dönüşmüştür (Ayvazoğlu, 2002:544).

Dr. Rıza Nur, 1878 yılında Sinop'ta doğmuştur. Askeri Tıbbiye' den mezun olmakla birlikte bir süre orada öğretim elemanı da olan Rıza Nur aynı zamanda siyasetle de ilgilenmiş bir isimdir. Önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde (İTC), daha sonra Ahrar Fırkası' nda görülen Nur, Hürriyet ve İtilaf Fırkası' nın kurucusu olmuş ancak 1912 seçimleri ve Babıali Baskını sonrası hem partiden hem de ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Mücadele yıllarında Ankara ile birlikte hareket etmiş hatta TBMM' nin ilk hükümetinde Maarif ve Sıhhiye Vekili olarak görev almıştır. Ancak keskin muhalif kişiliği, kısa zaman sonra Ankara ile yolların ayrılmasına neden olmuştur. Kaleme aldığı 'Hayat ve Hatıratım ile Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı' adlı eserlerinde Atatürk' e ve Kemalizm' e yönelttiği eleştiriler bu ayrılığın kanıtı olarak görülebilmektedir. Rıza Nur, İzmir suikastı sonrası ülkeden gitmiş ve ancak 1938 'de tekrar dönebilmiştir. Manevi oğlu Atsız tarafından karşılanan Rıza Nur' un çevresinde bu tarihten sonra Atsız gibi keskin fikirlere sahip Türkçü gençler yer almıştır. Tıpkı Atsız gibi Rıza Nur' da ırk temelli bir Türk kabulüne sahiptir. “ Dünyada en büyük iftiharım

Türk yaratıldığıdır” diyen Rıza Nur, yazdığı eserlerde de Türk tarihini ve kültürünü aktarmaya çalışmış ve her daim ırk kabullü Türkçülüğü’ nü savunmuştur (Alpkaya,2002:374-377). Atsız’ın, Dr. Rıza Nur’dan sadece Türk kabulü yönünden etkilenmediği söylenebilir. Zira Rıza Nur’ un eserlerinde ele aldığı Türk tarihi ve kültürü meselesi Atsız tarafından da oldukça önemsenmiştir. Gerek dergi yazılarında gerek edebi eserlerinde öne çıkan Türk tarihi bunun kanıtı olarak gösterilebilir. Aralarındaki bir diğer benzerliğin ise karakter yapıları olduğu söylenebilir. Dr. Rıza Nur’ un da tıpkı Atsız gibi daima muhalif ve sert bir karaktere sahip olduğu bilinmektedir. Sonuç olarak Atsız’ın dört büyük Türkçü²⁶ arasında saydığı Dr. Rıza Nur’un, manevi oğlu Hüseyin Nihal’in fikir dünyasında önemli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir.

Hüseyin Nihal Atsız’ın yaşamında öne çıkan muhalif eyleminin ana karakterlerinden birisi ise Tarih Kongresi’ nde ve sonrasında yaşanan gelişmeler dolayısıyla Zeki Velidi Togan’ dır. Öğrencisi olmaktan gurur duyduğunu ifade eden Atsız, hocası Fuat Köprülü ile birlikte Togan’a karşı yapılan olumsuz tutumlara kayıtsız kalmamıştır. Togan, 1890’da Başkirdistan’ da doğan ve 1970’te İstanbul’da vefat eden, Başkirdistan’ ın bağımsızlığı için 1917 yılından itibaren mücadele içinde olan ancak Türkiye’de milliyetçi düşüncenin ve isimlerin gelişmesinde de etkili olmuş bir isimdir (Soysal, 2002:488-493). Zaman zaman Turancılıkla suçlanarak yargılandığı dava süreçleri yaşanmış olsa da Zeki Velidi Togan’ın titizlikle, Türk iç siyasetiyle ilgilenmediğini ve asıl odağını Türk tarih ve kültürünü bilimsel alanda çalışmanın oluşturduğunu vurguladığı görülmektedir. Togan’ın Türk tarihiyle ilgili siyasi kalemden uzak bir şekilde yazdığı yazıları Atsız Mecmua, Türk Yurdu, Kopuz, Çınaraltı, Orhun gibi Türkçü dergilerde yer almıştır (Soysal, 2002:493). Buradan hareketle; Atsız’ın önemle vurguladığı Türk tarihi konusunda, düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olan isimlerden birinin de Zeki Velidi Togan olduğu ileri sürülebilir. Yine hocası ve asistanlığını da yapmış olduğu Fuat Köprülü, Atsız’ın fikir hayatının analizinde karşılaşılan bir başka isimdir. Fuat Köprülü ile Zeki Velidi Togan’ ın arasındaki yakın ilişki de göz önüne alındığında; karşılaşılan isimler arasında da belli bir iletişimin söz konusu olduğu görülmektedir. Zeki Velidi Togan’ın İstanbul Üniversitesi’ndeki hocalık hayatının başlangıcında etkili olan Köprülü, tıpkı Togan gibi Tarih kongresinde resmi tarih yazımında bazı aksaklıklar tespit etmiştir. Togan’ın resmi

²⁶ Süleyman Paşa, Ali Suavi, Ziya Gökalp ve Dr. Rıza Nur (Ayvazoğlu, 2002:557).

teze olan eleştirisi merkezde Orta Asya'dan yapılan göçün sadece iklim koşullarından dolayı olduğu söylenmesi, söz konusu kavimler arasındaki rekabetin yok sayılması üzerineyken; Köprülü, genel olarak resmi tezin yöntemini eleştirmiştir. Türk tarihi çalışmalarında özellikle Çin kaynaklarıyla birlikte birincil kaynaklara başvurularak adım adım gidilmesi gerekirken; ikincil kaynakların odağında eski çağlara kadar uzanan analiz, Köprülü tarafından açıklanmaya çalışılmıştır (Ersanlı, 2002.806-807). Resmi tarih yazımının yöntemine yönelik bu eleştiriler, Atsız'ın resmi tarih yazımına yönelttiği eleştirilerine kaynaklık ettiği söylenebilir. Zira Fuat Köprülü ve Zeki Velidi Togan, Türk tarihi üzerine ciddi emekler vermiş önemli tarih hocaları olmakla birlikte aynı zamanda Atsız'ın yaşamında beraber vakit geçirdiği kişiler olmuşlardır.

Arka planını önemli isimlerin , olay ve fikirlerin oluşturduğu Atsız'ın kalemi nihayet 1941 yılında yayın hayatına başlayan Türkçü Çınaraltı dergisinin ilk sayısında da kendisini göstermiştir. Nihal Atsız, Çınaraltı'na tarih, dil, eğitim, kitap/dergi tanıtımı, biyografi, şiir ve fikri alanda olmak üzere on sekiz düz yazı, iki şiirle katkıda bulunmuştur (Tonga, 2004:47). Çalışmanın başlangıcında belirtildiği üzere bu bölümde; zihin dünyasının arka planı anlaşılmaya çalışılan Atsız'ın dergideki fikri makaleleri başta olmak üzere daha çok tarih, dil ve eğitim alanlarındaki yazıları incelenmeye alınmıştır.

Atsız, Çınaraltı'nın ilk sayısında “Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır?” diyerek kendisini gösterir. Kalem aldığı yazıda 15.yy Osmanlı tarihçilerinden başlayan süreçle birlikte Türk tarihi analizinde yanlışlar yapıldığını ifade eder. Ona göre; 15.yy. Osmanlı tarihçileri eski Türk tarihini Oğuz Han destanıyla başlatıp genel bir Selçuklu tarihi sonrasında Osmanlı odaklı bir anlatım yapmışlardır. 19.yy.'da ise tarihçilerin eski Türk devletleriyle ilgili çalışmalarının geliştiği görülmekle birlikte Atsız'a göre her biri farklı sülale olup tek bir Türk devletinin devamı olmasına rağmen, ayrı birer devlet olarak gösterilmeleri hatasına düşülmüştür. Cumhuriyet dönemi resmi tarih yazımını ise şu şekilde ifade etmektedir (Atsız, 1992a:91-92):

“Tarihimize yeni bir veçhe vermek dileğiyle yapılan tarih kurultayı ve tarihimizi yeni baştan tedvin etmek için kurulan Tarih Kurumu müspet bir iş göremedi. Bunlar Türk tarihini bir sıraya koyup Avrupa milletlerinin tarihleri gibi yazacak yerde Sümer, Elam, Akad, Hatti vesaire gibi en eski ve medeni milletlerin Türk olduğunu iddia eden boş yere övünme yoluna saptılar ve zaten dağınık gözüken Türk tarihini büsbütün dağıttılar.”

Atsız'a göre söz konusu yanlış tarih analizi, Türk gençliğinin tarih çalışmasını zorlaştırmanın yanında herkesin 'Türk' kabul edildiği tarih görüşüyle hem tarih tezine güvenleri sarsmakta hem de 'Türk' olmanın üstünlüğü ortadan kalktığı için milliyetçi duyguların gelişmesine engel olmaktadır (Atsız, 1992a:92). Atsız, bu sorunun çözümü için 'Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar' adlı kitabında öne sürdüğü görüşlerini, Çınaraltı'ndaki bu yazısında tekrar ortaya koymuştur. Resmi tarih yazımında yanlış bulduğu noktaları belirterek başlayan Atsız ilk olarak; eski milletlerin Türk olduğunu iddia eden görüşten vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiş,

"...Eski medeni milletlerin dil abideleri ve heykelleri meydandadır. Bunların hiçbirinde Türklüğe ait bir iz yokken, bir takım gülünç iştikaklarla o milletlerin Türk olduğunu ileri sürmek bizi ilim dünyası karşısında küçük düşürmekten başka bir netice vermez" (Atsız,1992a:93)

diyerek resmi tarih yazımına olan kesin eleştirisini ortaya koymuştur. Hatalı gördüğü bir başka noktayı; "...dillerinin Türkçe olmadığı muhakkak olan bazı milletleri Türk yapmak için antropolojiye başvurulmaktadır" şeklinde belirtmiştir. Resmi yazımın kabul ettiği Türkler gibi brakisefal olan her kavmin ya da halkın, Türk kabul edilmesini yanlış bulan Atsız, bu düşüncenin yanlışlığını şu şekilde açıklamaktadır:

"... Ermeniler, Arnavutlar, Boşnaklar da brakisefal oldukları için bunlar da kalkıp bütün brakisefaller Ermeni'dir, Arnavut'tur, Boşnak'tır diye iddiada bulunsalar aynı derecede haklı olmazlar mı?" (Atsız, 1992a:93-94).

Yine teze göre Hattilerin Türk kabul edilmesinin arkasındaki nedenin; Anadolu'nun eskiden beri Türk vatani olduğunu ispatlamak olabileceğini ifade eden Atsız, Hattilerin dış görünüm, kanun ve yaşayışları nedeniyle Türk olamayacaklarını belirtmekle birlikte tarih tezinin Anadolu üzerindeki düşüncesini yersiz bulmaktadır. "Hiçbir millet şimdiki vatanının eski ahalisi değildir" diyen Nihal Atsız ayrıca Türklerin bin yıldır Anadolu'da topraklarında yaşıyor olmasının kafi olup olmadığını sorar ve ekler "... Ülkeler üzerinde yaşamak hakkı verasete değil, kılıca dayanmaktadır."

Tarih tezinde Atsız'ın yanlış bulduğu diğer hususlar şu şekildedir: Hattilere 'Eti' adı verilerek Türk olduklarının kanıtlanmaya çalışılması, Bumın, Orhun gibi bazı Türkçe isimlerin 'Bumin, Orhon' şeklinde yazılması, bazı tarihlerin yanlış aktarılması ve en nihayet 'en büyük yanlış' dediği Türk tarihinin ayrı parçalar ve birbirinden bağımsız

şekilde açıklanmasıdır (Atsız, 1992a:95). Tarih tezindeki temel yanlışları ortaya koyan Atsız, tarih yaklaşımının neden önemli olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır:

“... Bugün milliyetçi olduğumuz ve büyük Türk birliğine gittiğimiz için de tarihimize vereceğimiz sistem dileklerimize uygun olmalı, bize yalnız maziyi en parlak şekilde göstermekle kalmayarak ilerisi için de bir yol çizmelidir” (Atsız, 1992a:96).

Türk tarihinin, tarihin başlangıcıyla birlikte ortaya çıktığını ve Türklerin çok geniş bir coğrafyada var oldukları için sistemli bir tarih yazımının zor olduğunu ifade eden Atsız’ ın burada altını dikkatle çizdiği nokta; tarih boyunca, resmi yazımda olduğu gibi birbirinden ayrı Türk devletleri kurulmadığı, değişenin sadece hanedanlar olduğu ve daima tek bir Türk devletinin var olduğudur (Atsız, 1992a: 97). Bu noktayı belirtmesinin ardından Türk tarihini ‘Anayurttaki Türk Tarihi ve Yabancı İllerdeki Türk Tarihi’ olarak ikiye ayırmış, Anayurt tarihini en eski çağlardan 11.yüzyıla kadar yalnızca Türkistan coğrafyasıyla sınırlamıştır. 11.yüzyıla birlikte ‘batıda yeni bir anayurt kuruldu’ diyen Atsız, burayı Türkiye olarak ifade etmiştir. Yabancı illerdeki tarihi ise Türk sülalesi ve ordusunun, başka milletlere olan tahakkümüyle başlayan ve zamanla o milletlerin içinde azınlıkta kalarak dil ve milliyetlerini kaybetmeleriyle sonuçlanan devletlerin tarihi olarak açıklamıştır. Bu açıklama ve örneklerin ardından yazısına, anayurt tarihi olarak belirttiği coğrafyadaki Türk tarihlerinin isim ve zamanlarını gösteren bir tablo eklemiştir. Ortaya koyduğu bilgiler üzerinde tarihçilerin düzeltmeler yaparak sistemli bir tarih yazımı oluşturmalarını belirten Atsız, bunun yapılmadığı takdirde hem Türk öğrencisinin tarihini anlayamayacağını hem de geçmişe saygısızlık olacağını söylemiştir (Atsız, 1992a:100-102).

Çınaraltı’nın ilk sayısındaki bu detaylı tarih yazısının ardından Atsız, derginin 15.sayısında “10 İlkteşrin 1444 Varna Meydan Savaşı” yazısıyla Türk tarihini anlatmaya devam etmiştir. Yazısında savaşın gidişatını anlatmış, sonucunda İkinci Murad ve Karaca Paşa başta olmak üzere savaşın tüm şehit ve gazilerini saygıyla anan Atsız, Türk tarihinin doğru bilinmesi ve geçmişe saygı duyulması gerektiğini şu sorusuyla ifade etmiştir denilebilir “...Üç yıl sonraki 10 ikinci teşrin, bu zaferin 500. Yıldönümüne rastlayacaktır. Milletçe bir tören yapmak ve İkinci Murad’ın heykelini dikmek için şimdiden hazırlansak büyük bir değer bilirlik olmaz mı?” (Atsız, 1992a:159).

Türk tarihini merkeze aldığı bir başka yazısı 16.sayıda “Büyük Günler” başlığı altında gelişmiştir. Milleti “birlikte sevinip birlikte ağlayan insan topluluğu” olarak tanımlayan Atsız, yalnız zafer günlerinin değil acı günlerin de milli şuurun sağlanabilmesi açısından yas törenleri şeklinde anılması gerektiğini vurgulamıştır. “Zafer veya bozgun olsun, bir milleti toptan ilgilendiren günlerin hepsine birden büyük günler diyoruz” diyen Atsız, buradaki büyük kelimesinin millet için taşıdığı önemden kaynaklandığını aktarmıştır. Bu tür günlerin kutlanmasıyla milletin manevi bir güç kazandığını söylemiştir. Geçmişteki zafer günleri, geleceğe umutla bakmayı sağlayabilirken, geçmişin acı günleri de düşmanın unutulmaması ve tedbirli olunması gerektiğini ifade edebilmektedir. Ayrıca tarihteki büyük isimlerin doğum ve ölüm yıldönümlerinin anılmasıyla da saygı borcunun ödendiğini ifade etmiştir. Örnek olarak 30 Ağustos ve 16 Mart kutlamalarını, Namık Kemal ve Ziya Gökalp’in doğum ve ölüm yıldönümü anmalarını gösteren Atsız, bunların yanı sıra

“...Hani Göktürk kağanlarının kızgın demire çekiçle vurdukları günün yadı?...Malazgirt’in yıldönümünü neden yapmıyoruz?...İlk şairimiz Çuçu, ilk müverrihimiz Bilge Tonyukuk için birer taş dikemez miyiz?”

diyerek daha çok anılması gereken büyük gün olduğunu işaret etmiştir (Atsız, 1992a:217-219). Derginin 19.sayısında “En Eski Zamana Ait Türk Destanı: Alp Er Tunga Destanı” başlıklı yazısı da yine Türk tarihini öğretme amacıyla kaleme alınmış denilebilir. Yazının başlangıcında Sakalar ve Alp Er Tunga hakkında kısa bilgiler vermiş, yayınlanan destan metninin Şehname’ den alındığını ancak orijinal metinde geçen Acemce isimler olan Afrasiyab ve Agrires isimlerinin yerine Alp Er Tunga ve Alp Arız isimlerinin kullanıldığını belirtmiştir (Atsız, 1992a:299-300).

Atsız’ın Türk tarihiyle ilgili bir başka yazısı ise 17.sayıda “İki Mühim Eser” başlığıyla karşımıza çıkmakla beraber, esasta bir kitap tanıtımı şeklindedir (Atsız, 1992a:397-401). Besim Atalay’ın Divanı Lügat İt-Türk tercümesi ve Uzunçarşılı-oğlu İsmail Hakkı’nın Osmanlı Teşkilatına Medhal adlı eserlerini, “...memleket ilmine övünç verecek kadar değerli...” şeklinde niteleyen Atsız, yazıda eserler hakkında genel tanıtım bilgilerinin yanı sıra yazarlar hakkında da bilgiler aktarmıştır. Yazıda dikkat çeken asıl noktanın, son satırlara düşülen şu not olduğu söylenebilir:

“...Bu yazım dolayısıyla umumun dikkatini bir noktaya çekmekten kendimi alamayacağım: Bize pek değerli eserler kazandırdıklarından bahsettiğim iki bilgin de, ırk bakımından, su katılmamış Türk’tür” (Atsız, 1992a:401).

Genel türü bir kitap tanıtımı olmakla birlikte Atsız’ın da eklediği bilgiler ve genel olarak kitabın Türk tarihiyle ilgili bir kısmı içeriyor olmasından dolayı Türk tarihi kapsamında değerlendirmeyi mümkün kılan bir başka Atsız yazısı, 36.sayıda “İran Türkleri” başlığıyla karşımıza çıkmaktadır (Atsız, 1992a:51-54). San ‘an Azer’in 44 sayfalık İran Türkleri isimli kitabının tanıtımını yapan Atsız kitap için “...San’an Azer’in kitabını Türkçü münevverler muhakkak okumalıdır... Komşumuz İran’da yaşayan Türkleri az tanıyoruz. Az tanıdığımız bir şey değil, yanlış tanıyoruz” diyerek, yanlışların giderilmesi için bu ve buna benzer pek çok kitabın gerekli olduğunu eklemiştir. Kitabın amacının İran’daki Türkleri, Türkiye’deki Türklere tanıtmak olduğunu söyleyen Atsız, buradan hareketle içerikle ilgili bazı genel genel bilgiler aktarmaktadır. Kitapta Şah İsmail’in şiir mahlasıyla ilgili bir düşünceye katılmadığını ifade ederek, ‘Hatai’ kelimesinin aslının ‘Kıtay’ olduğunu, Kıtay isminin ise Orhun yazıtlarında bir Moğol kavminin adı olarak geçtiğini belirtmiştir. Kıtayların Şimali Çin’de devlet kurmalarının ardından o bölge için Kıtay (Katay) isminin kullanıldığı, daha sonra bu ismin tüm Çin için kullanılmaya başlanıp Ruslar tarafından da kullanıldığını eklemiştir. Kitapta karşı çıkılan bilgi ise Şah İsmail’in Hatay uruğuna bağlı olduğundan Hatai mahlasını kullanmış olmasıdır. Atsız bu karşıtlığını şu şekilde ifade eder:

“...Türkiye’de, bilhassa Antakya civarında, büyük bir Hatay uruğundan haberdar değiliz. Şah İsmail’in kendisi Türk olduğu halde, malumdur ki şeceresini siyasi maksatlarla Peygambere ulaştırıyordu. Böyle düşünen bir adamın mensup bulunduğu uruk veya boyun adını taşımayacağı şüphesizdir” (Atsız, 1992a:53).

Atsız’ın tanıtım türündeki başka bir yazısı ise bir dergi için olmuştur. “Mühim Bir Dergi” başlığıyla tanıttığı Konya Halkevi’nin çıkardığı ‘Konya’ adlı derginin, yaptığı tercümelemler ve tarih bilgileriyle memleket ilmine büyük hizmet verdiğini belirtmiştir. Yazısında başka birçok derginin de ismini anmakla beraber bazı dergilerin değersiz yazılarıyla kağıt israfından ibaret oldukları eleştirisini de ekleyen Atsız, Konya gibi göze çarpmayan ancak kıymetli gördüğü dergilerin unutulmaması için Halkevlerine bir öneride bulunmuştur. Halkevleri merkezinin, kendi bünyelerinde çıkan kıymetli dergileri tespit ederek ciltli bir şekilde toplanmasını yahut en azından basıma hazır bir şekilde tutulması önerisinde

bulunan Atsız, bunun Halkevleri için olumlu bir propaganda olmakla birlikte bu tür değerli yazıların unutulup silinmemesi ve çalışmalar için de önemli kaynaklar olabileceğini belirtmiştir (Atsız, 1992a:433-437). Tüm bu tarih temalı yazılardan hareketle Atsız'ın, Türk tarihinin doğru bir şekilde sistemleştirilerek öğretilmesine büyük önem verdiği söylenebilir. Kitap ya da dergi tanıtımlarında dahi hassasiyeti sezilebilmekle birlikte kendi tarih bilgisini de, bu yazılarında ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca Atsız'ın tarih öğrenimini sadece bir ilim merakı olarak görmediği, Türk gençliğinde milliyetçi duyguların uyanması ve nihayetinde Turan idealine ulaşma yolunda da büyük bir öneme sahip olduğunu düşündüğü ileri sürülebilir.

Çınaraltı'ndaki Atsız imzalarının bir başka ana temasının 'dil' konusunda olduğu söylenebilir. Derginin 5. Sayısında "Dilimizi Türkçeleştirmek İçin Ameli Yollar" diyen Atsız'ın takip eden diğer dil temalı yazılarından yola çıkarak Türkçe konusundaki hassasiyeti anlaşılabilir. 5.sayısındaki yazıda ilk olarak Türkçenin üç buhran geçirdiğini ve bu buhranların Türklerin karşılaştığı üç medeniyet sonrası 'yabancı istilaları' olduğunu söylemiştir. İlk buhran; 8.yy. sonlarında Manihaizm dininin kabul edilmesiyle birlikte başlayan dini tercümelerin Türkçeye, dil kurallarının dikkate alınmadan çevrilmesiyle oluşmuştur. Ancak Atsız, Türklerin tamamının Manihaist olmaması nedeniyle dilin çok fazla zarar görmediğini çünkü bozuk olarak nitelendirdiği edebi dilin, Türkçeye çok fazla nüfuz edemediğini belirtmiştir. İkinci buhran ise 11.yüzyılla birlikte Türklerin geniş kalabalıklarla İslamiyet'i benimsemesi sonucu Arapça ve Acemcenin Türkçeye etki etmesiyle olmuştur. İkinci buhran, İslamiyet'in Manihaizm'den çok daha etkili olmasından dolayı Türkçeye daha fazla tesir etmiştir. Atsız yazısında maruz kalınan bu iki dilin Türkçeye olumlu katkılarının olup olmadığı sorusuna çok net bir cevap vermemiştir. Ancak "...Arap ve Acem dilleri edebi dillerimizi tamamen melezleştirmiş, halk dilimizi ise yoksullaştırmıştır" yorumunda bulunmuştur. Yine bu üç dilin etkileşimiyle Osmanlıca gibi kendine has ve güçlü bir dilin ortaya çıktığını belirten Atsız, yine de Türkçenin Orhun abidelerindeki gibi kendi içinde gelişimiyle de Osmanlıcadan aşağı kalmayacağını belirtmiştir. Osmanlıcanın suni bir dil olmasının sonucu olarak 'bugünkü yoksul dilin' var olduğunu belirten Atsız, üçüncü ve son buhranın ise Batı dillerinin Türkçeye karışması ve bu dillerin diğer iki buhrandan farklı olarak din dili değil kültür dili olarak etki etmelerini göstermiştir: "... Bunun ne büyük bir tehlike olduğunu söylemeye hiç lüzum yok. Çünkü millet nihayet kan ve dil demektir. Fakat dilini

kaybeden millet yok olmuş demektir” (Atsız, 1992a:352-353). Dilde Türkçülük yapılması gerektiğini savunan Atsız, çözüm önerilerini şu şekilde sıralamıştır (Atsız, 1992a:353-358): öncelikle devletin ismi ‘Türkiye’ değil, memleket-devlet-millet anlamına gelen ‘Türkeli’ olmalıdır çünkü Türkiye, Türkçe bir isim değil yabancıların ülkemizi söyleyiş şekillerinin farklı bir şeklidir, devlet içindeki bütün unvan, rütbe, kurum vb. isimler Türkçeleşmelidir (Vekil yerine Tarkan gibi), kurum isimleri kanunla Türkçeleştirilmeli ve yaptırımı para cezaları olmalıdır, akademik çalışmalarda ve ders kitaplarında Türkçe kullanılmalıdır, 3-4 kişilik bir dil heyeti dilimizdeki yabancı kelimelerin Türkçe karşılığını bulmalı ve bu kelimelerin kullanımı mecburi kılınmalıdır, il isimleri o illeri fetheden tarihi kişilerin isimleriyle kullanılmalıdır (Kocaeli gibi) ve tüm ders kitapları Türkçü bir zihniyetle hazırlanmalıdır.

Millet, dil ve kan; bu unsurları birbirinden ayrılmaz gören Atsız, dille ilgili iki yazı daha kaleme almıştır. Derginin 38.sayısında “Türk Dilinde Ekler ve Kökler” diyen Atsız, yazının genelinde ‘Dil Kurumu’nun en önemli azası’ ve ‘İmanlı Türkçü’ diye nitelendirdiği Besim Atalay’ın yeni çıkan kitabı ‘Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme’ nin tanıtımı ve değerlendirmesini yapmıştır. Besim Atalay’ın ortaya koyduğu bilgiler üzerinden kendi yorumunu da ekleyerek mevcut dil tartışmalarının nedenlerini şöyle özetlemiştir: Türkçedeki ölü ek ve kelimelerin diriltilemeyeceği nedeniyle bu boşlukları yabancı sözcüklerle doldurmak ve ölü sayılan eksik kelimelerin diriltilerek saf bir Türkçeyi hakim kılmak (Atsız, 1992a:359-360). Atsız bu kutuplaşmada kendisinin ikinci gruba daha yakın olduğunu belirtmiş ve bir önceki dil yazısında sunduğu çözüm önerileriyle tutarlılık gösteren bir portre çizmiştir denilebilir.

Derginin 42. Sayısında yayınlanan “Dil Meselesi” yazısı ise, dil temalı fikir yazılarının sonuncusudur. Bu yazı başlangıçta Çığır dergisinde ‘Dil Hakkında Birkaç Perişan Söz’ başlıklı yazısıyla Şair Faik Ali Ozansoy’ a bir cevap olarak gösterilmiştir. Ancak yazının geneline bakıldığında Atsız’ın dil konusundaki düşüncelerinin özet bir şekilde aktarıldığı söylenebilir. Sert bir karaktere sahip olduğu bilinen Atsız’ın, Faik Ali Bey’le aynı fikirde olmamasına rağmen sert bir üslup kullanmadan düşüncelerini açıkladığı gözlemlenmektedir. Bu duruma sebep olarak Atsız’ın da yazısında belirttiği üzere; Dil Kurultayı sırasında Faik Ali Bey’in genel düşünceye karşı olan fikirlerini açıkça savunmuş olması ve yine şairin eski dilde verdiği eserlerin önemi gösterilebilir. Zira

yazıda Atsız, kurultaydaki fikirlerine katılmamasına rağmen tavrından dolayı Faik Ali Bey’i takdir ettiğini belirtmiştir. Faik Ali Bey, dilimize kökeni nereden olursa olsun giren ve toplumun her kesiminde anlamları belli olan kelimelerin Öz Türkçe kadar bize ait olduğu görüşünü savunmuştur. Atsız bu düşüncüyü doğru bulmadığını birkaç örnek kelimeyle açıklamıştır. Örneğin şiir kelimesi herkesçe bilinir ancak bu kelimenin Türkçe olmadığı iki sesli harfin yan yana gelişinden bellidir. Atsız’ın göze çarpan bir diğer örneği şu şekildedir (Atsız, 1992a:332): “...O halde sayın şairden soralım. Fikir kelimesini cahil Türklerin hepsi bilir mi? Bilmez... Demek ki Faik Ali Bey’in kendi koyduğu prensibe göre fikir kelimesini Türkçe saymaya imkan yoktur.” Kelimelerin neye göre Türkçe sayılıp sayılmadığı konusu bir yana, Atsız asıl Faik Ali Bey’den ayrıldığı noktayı şu şekilde açıklar (Atsız, 1992a:336):

“...Mesele bir milletin kendine olan inancı veya başkalarının kendinden üstünlüğünü kabul meselesidir. Kendimize güvenimiz varsa, üstün olduğumuzu kabul ediyorsak dilimiz Türkçeleşecektir. Başkaları bizden üstün diye düşünüyorsak dilimiz yavaş yavaş Türklüğünü kaybedecektir.”

Hüseyin Nihal Atsız’ın 1942 tarihli bu yazısında dil meselesi hakkındaki görüşlerinin temelinde dili Türkçeleştirmek ve bunun aydınların çabasıyla gerçekleşebileceği düşüncesinin yer aldığı söylenebilir. Eskiden aydınların Arapça ve Acemce kelimeler kullanarak dilin Türkçeden uzaklaşmasına neden olduklarını belirten Atsız, yine aydınların kelimelerin Türkçe karşılıklarını kullanarak dilimizin Türkçeleşeceği düşüncesini savunmaktadır. Bu noktada kişilerin iradelerinin büyük bir önemi ve etkisi olduğunu savunulmaktadır. Türkçenin mevcut durumu için şu ifadeleri kullanan Atsız’ın, dilin bir milletin gelişmesi için vazgeçilemeyecek ve azımsanamayacak büyük bir kuvvet olduğunu belirttiği söylenebilir (Atsız, 1992a:333-334):

“...Türkçenin bugünkü durumu; kralı, nazırları, kumandanları, valileri, doktorları, mühendisleri, öğretmenleri hep yabancı milletlerden alınmış bir devletin sonunun nereye varacağı bellidir. Türkçe de bugünkü haliyle kalırsa hiçbir zaman gelişemeyecek, geri bir dil olarak kaldığı için de Türk milletinin ilerlemesine engel olacaktır. Çünkü dili geri olan bir millet başka sahalarda ileri olamaz.”

Atsız’ın Türk milletinin ilerlemesi ve nihayetinde Türk birliğinin sağlanabilmesi için tarih, dil gibi eğitim alanlarında gösterdiği hassasiyetin bir başka etki ettiği alanın ahlak olduğu söylenebilir. Türk ahlakı, milli şuur temalı pek çok yazı kaleme almış olmakla birlikte Çınaraltı dergisinde de bu konuyu ele aldığı yazıları bulunmaktadır. “Ahlak, millet yapısının temelidir. O olmadan hiçbir şey olmaz” diyen Atsız (Atsız, 2011:50),

7.sayıda yayınlanan “Türk Ahlakı” başlığı altında tarihten örnekler vererek düşüncelerini aktarmıştır. Türklerin daima toplumcu bir millet olduğunu, toplum çıkarlarının bireysel çıkarlar üzerinde görüldüğünü belirtmektedir. Ancak bu noktada tarihteki kuvvetli, irade sahibi, topluma yararlı olan büyük şahıslara saygı duyulduğunu ekler. Tarihi örneklerine Kunlar (Hunlar) ile başlayan Atsız; Türklerin askerlik ahlakına, çocuğundan yaşlısına herkesin toplum faydası bilinciyle yaşadığına, Hakanların Tarkanların düşüncelerine duyduğu saygısına, kadınların daima hür olduğu ve saygı duyulduğuna dikkat çekmiştir. Türklerin devlet yönetimindeki ahlakına dair şu sözleri kaydeden Atsız’ın fikirlerinde, ahlak konusunda da yine ırk vurgusu öne çıkmaktadır (Atsız, 2011:48-50):

“Türk beyleri dalkavukluğun ne olduğunu bilmedikleri devşirmeler ise bunda pek usta oldukları için, 2.Murat çağından sonra memleketin yüksek mevkilerine devşirmeler gelmeye başlamış ve milli ahlakın bozulmasına sebep olmuşlardır... Türkler hem ahlaklı hem de iradeli bir millettir. Zaten bu ikisi, çok kere birlikte bulunur... Biz bu Türk ahlakına tam olarak sahip bulunduğumuz zamanlarda yükseldik. Yabancıların ahlakını alarak bozulduğumuz zaman düşüp geriledik.”

“Türkçülüğün sert bir ahlakı vardır. Türkçü kendisini mühimsemez, alçakgönüllüdür, suç yapmışsa veya yanılmışsa itiraf eder. Geçmişe ve eski değerlere bağlıdır” (Atsız,2011:53). Söylemlerinin merkezinde daima Türkçülük olan Atsız, bu merkezden gelişen fikirlerini kalemiyle somutlaştırmıştır. Çınaraltı’nın 33.sayısında “Milli Şuur Uyanıklığı” yazısı hem ahlak hem eğitim hem tarih alanını kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Milletin dört büyük kalesi olduğunu savunarak bunları şu şekilde sıralamaktadır: ordu, istiklal, dil ve milli şuur (Atsız, 1992b:225).

“Bir millet ordusunu kaybedebilir. Fakat dilini sakladıkça o millet yaşıyor demektir. Dilini kaybeden bir millet, dilini cebri sebeplerle kaybettiği halde milli şuuruna sahipse o millet ölmeyecek demektir...Milli şuur bir milletin yaşama iradesi, hayat kaynağı ve en kuvvetli silahıdır” (Atsız, 1992b:225-228)

diyen Atsız, milli şuurun aynı zamanda o milletin ilerlemesi ve ahlakı noktasında da çok önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Milli şuurun yüksek olduğu bir milletin sahip olacağı özellikleri açıklayan cümleleri şu şekilde sıralanabilir: ilim, milli çıkarlar için yapılır, devletin yüksek kademelerine yabancı kan taşıyanlar gelemmez, yabancılarla evlenme yoktur, rüşvet, haksızlık gibi durumlar yaşanmaz, dile büyük önem verilir (Atsız,1992b:226-227). “...Milli şuurun uyanık olduğu yerlerde doktorlar sahte rapor vermez. Mektebe gelmeyen talebe hastaydım diye yalan söylemez” sözlerini de ekleyen Atsız’ın düşüncelerinde, milli şuur ve ahlakın iç içe geçmiş kavramlar olduğu

söylenbilir. Bu cümlelerden hareketle; Türk ahlakı diyerek yükselttiği ahlak seviyesine, milli şuurla çıkılabileceği fikrini savunduğu ileri sürülebilir. Milli şuura bu derece önem veren Atsız, derginin 35.sayısında “Türk Gençliği Nasıl Yetişmeli” başlıklı bir yazı kaleme alarak adeta toplum yapısının ve özellikle gençliğin nasıl olması gerektiğini ve milli şuurun neler yapılarak yükseltilebileceğini açıklamıştır. 22 maddelik bir reçete çıkaran Atsız, ilk olarak milletlerin arasındaki yarış ve bizde yanlış olarak nitelendirdiği durumları izah etmiştir. Türk milletinin varoluşundan bu yana hem yabancı milletlerle hem de nüfusunun az oluşundan dolayı doğayla savaş halinde olduğunu belirten Atsız, nüfus azlığı ve kötü iklim koşulları gibi sebeplere rağmen savaşçı karakterinden dolayı Türklerin bu zamana kadar var olabildiğini eklemiştir. Türkiye’nin teknik ve nüfus bakımından diğer milletlerden daha geride olduğunu ifade ederek ilerlemeyi sağlayacak üstün kuvvetin ahlaki ve manevi değerlerin olduğunu söylemektedir. Türk gençliğinin kahraman bilinciyle yetiştirilmesini savunmuş, ancak mevcut eğitim sistemiyle (öğretmenden ders kitaplarına kadar) bunun mümkün olamayacağını savunmuştur. Öğretmenlerin savaş aleyhindeki söylem ve metotlarını yanlış bulmakta, özellikle tarih ders kitaplarının yetersizliği ve eğitimde katı bir sistemin uygulanmıyor oluşunu eleştirmektedir (Atsız, 2011:135-138). Atsız’ın oluşturduğu reçete şu şekilde özetlenebilir (Atsız, 2011:139-142):

- 1- Yüksek eğitim haricinde tüm eğitim kurumlarında karma eğitimden vazgeçilmelidir. Çünkü kız öğrenciler arasında erkekler tembelleşmekte ve erkeklik ruhunu kaybetmektedir.
- 2- İlkokul müfredatı daha ciddi bir yapıda hazırlanmalı ve Türk tarih ve dil eğitimi kademeli olarak yoğunlaştırılmalıdır.
- 3- İlkokullarda disiplin öne çıkarılmalı, ceza sistemi uygulanmalı, böylelikle iyi çocukların olumsuz etkilenmesi önlenmelidir.
- 4- Tüm ders kitabı, oyun gibi araçlar Türkçülük, fedakarlık aşılacak şekilde olmalıdır.
- 5- Tüm öğretmenlerin sade kıyafetler giymesi, öğrenciye örnek olması gerekmektedir. Ayrıca kadın öğretmenler, erkek öğrencilere ders vermemelidir.

- 6- Ortaokullarda dil bilgisi, tarih, yurt bilgisi, Türk coğrafyası dersleri genişletilerek her sınıfta müfredata dahil olmalıdır.
- 7- Askerlik dersleri ve milli sporlara önem verilmelidir. Ortaokullarda güreş, kılıç, yüzücülük gibi sporlar başlanmalıdır. Atsız bu sporları savaşa yardımcı sporlar olarak nitelemiştir. Ayrıca askerlik ve spor derslerinin, yabancı dil derslerinin yerine konulması gerektiğini, yabancı dil derslerine boşa emek, zaman ve para harcadığını ifade etmiştir.
- 8- Liselerde edebiyat ve fen şeklinde ikiye ayrılmış kollar düzenleyerek, öğrencilerin potansiyellerinin boşa gitmesi engellenmelidir. Fen alanında laboratuvar çalışmaları artırılmalıdır.
- 9- Okullar birer kışlaya benzemeli, okullar arası futbol gibi sporlar yerine milli spor müsabakaları yapılmalıdır. Lise müdürleri yüksek rütbeli subaylar olmalı, okullar kışla haline gelmelidir.
- 10- Öğretmenlerin otoriter, disiplinli ve Türk olmaları gerekmektedir.
- 11- Askerlik ve spor derslerinde başarılı olanlara ‘alp ve batır unvanları’, bilgide başarılı olan öğrencilere ise ‘bilge ve danışmanlık unvanları’ verilerek liyakat sahipleri ödüllendirilmelidir.

Oldukça otoriter ve sert bir eğitim sistemi öngören Atsız’ın, milletin yeni kahramanlar yetiştirebilmesi için her Türk gencinin bir asker gibi olması gerektiğini savunduğu söylenebilir. Yazıda geçen fikirleri arasında karma eğitim ve kadın öğretmenlerin erkek öğrencilere ders vermemesi gerektiği konusundaki fikirleri, okullarda ceza sistemini ve katı bir disiplini istemesi, olumsuz davranışta bulunan öğrencilerin okullardan uzaklaştırılarak iyi öğrencilerin korunacağı düşüncesi dikkat çeken çözüm önerilerindendir.

Tüm bu yazılardan Atsız’ın ilgili dönemlerde mevcut toplum yapısını ve özellikle eğitim sistemini beğenmediği söylenebilir. İdeal bir Türk toplumunun gerçekleşebilmesi için ahlak, tarih ve dil çalışmalarının büyük titizlikle yürütülmesi ve uygulanması gerektiğini çoğu kez ifade etmiştir. Tüm bunlardan hareketle; ılımlı bir Türkçülük düşüncesi benimseyen Çınaraltı dergisinde Atsız imzalı yazıların, kendi fikir ve duruşundan taviz

vermeyen ve derginin çizgisine kıyasla daha katı bir Türkçü düşünce görünümüne sahip olduğu söylenebilir.

3.4.4. Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Çınaraltı

Emekli General Erkilet, Çınaraltı'nda 1941-42 yılları arasında toplam 51 fikir ve eleştiri yazısıyla yer almıştır. Tonga'ya göre derginin ideoloğu olarak değerlendirilmesi mümkün olan Erkilet, Çınaraltı'nın fikri makalelerinin pek çoğunda imzası bulunan ve bu yazılarıyla öne çıkan bir isim olmuştur (Tonga, 2004:41).

Çalışma kapsamında; Erkilet' in ulaşılabilmiş toplam 8 fikir yazısının analizi yapılmaktadır. Bu yazılar Türkçülük, Turan ve dil temalarında olmakla birlikte eleştiri tonlarını da barındırmaktadır.

1883'te İstanbul'da doğan Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, 1902 yılında Harp Okulu'na girmiştir. Harp okulunun ardından akademiye devam etmiş, 1907 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1910-12 yılları arasında Almanya'da eğitim aldıktan sonra Balkan Savaşları'nda görev almış, Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede görev yapmıştır. Savaşın ardından ordu içerisinde çeşitli mevkilerde görevlendirildikten sonra 1921 yılında Bern Ataşesi olarak atanmıştır. Aynı yıl kurtuluş mücadelesi için ülkeye geri dönen Erkilet, 1932 yılına kadar askerlik mesleğini çeşitli mevkilerde sürdürmüştür. 1932 yılında emekli olmuştur (ata.msb.gov.tr, 28.05.2021).

Emeklilik günlerinde Cumhuriyet gazetesi ve Çınaraltı dergisinde çeşitli yazılar kaleme alan Erkilet Paşa ayrıca 1943 yılında yayınladığı 'Şark Cephesinde Gördüklerim' adlı eserinin öne çıkmasıyla birlikte çeşitli eserler de yazmıştır.

Çınaraltı'nın 2.sayısında ilk kez Emekli General H. E. Erkilet imzası, "İdeale Doğru" başlıklı yazıyla görülmüştür. Yazıda milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için bir ülkeye, ideale sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Türk milletinin bir ideale sahip olup olmadığı sorusunu ele alan Erkilet' in bu soruya açık bir cevap vermekten ziyade dolaylı bir anlatım kullandığını söylemek mümkündür. Özgürlüğe yaptığı vurguyla beraber millet için en önemli kuvvetlerden birisinin nüfus olduğunu ifade etmiştir. Nüfusu az olan milletlerin, çoklar tarafından esir alınmasını tabi bir netice olarak nitelendirmiştir. Yazının tamamı analiz edilmeye çalışıldığında Erkilet' in bir Turan Birliği vurgusu

yaptığı söylenebilir. Bu kanıya Erkilet’ in kaleme aldığı şu cümleler kanıt olarak gösterilebilir (Erkilet 1941a: 4):

“...millet, vücut gibidir; yani bir ölüden farksızdır. Hareketi veren nasıl ruhsa milleti yaşatacak ve yürütecek olan da ülküdür, idealdir... Türk milletinin mefkuresi var mıdır ve ne olmak gerektir?... Buna göre, tamamıyla esir ve yahut bir kısmı esir ve bir kısmı ergin olan milletlerin en yüce ve kutlu ülküsünün artık ne olacağı bellidir: Kurtuluş ve birlik.”

“Milliyetçiliğe Kimler ve Niçin Muhalefet Ederler” başlıklı fikri yazısı, derginin 7.sayısında yer almaktadır. “Milliyetçilik, milleti ve milli menfaatleri her şeyden ileri ve üstün tuttuğu için sırf şahsi ve veyahut yabancı çıkarlara; aykırı düşünce, emel ve hesaplara yer vermez; millete ve milliyete zarar getirebilecek hiçbir hususi hak ve menfaat tanımaz” (Erkilet, 1941b:4) diyerek milliyetçiliğin bu yapısından dolayı ona düşman olanları; millettten ayrı amaçlar güden yabancı ve yabancıların oyunlarına kanan yerli unsurlar olarak özetlemiştir. Milliyetçiliğin bu kişilerin amaçlarına ters düştüğünü ifade eden Erkilet daha özelde bu unsurları; solcular, kozmopolitçiler ve millet içinde yabancılara gafil avlanan kişiler olarak göstermektedir (Erkilet, 1941b:4). Kozmopolitlik savunucularının barışçıl ve insancıl fikirlere büründüğünü ve bu şekilde milliyetçiliğin barış ve insan yanlısı olmadığı gibi bir algı yaratmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Bu gibi kişiler için millet, karışık bir cemaat; vatan ise üstünde yaşanan topraktır, ifadelerinde bulunmuştur. Bu nedenle milliyetçiliği bir gericilik hareketi gibi gördüklerini belirten Erkilet, yazısında özellikle Türk gençliğini uyarmaktadır. Milliyetçilikten tavizler vermeye başlanmasıyla, büyük sorunların baş göstereceğini belirtmekle beraber devletin anayasasından, meclisine, fabrikaları, kurumları vb. itibariyle hep milli olduğunu belirtmiştir:

“... Elhasıl biz Türkler koca milli varlığı fahr ve mübahat ile dolu koca bir milletiz. Fakat onlar bütün bunları kozmopolitleştirerek yok etmek ve bu suretle yurtlarımızda bizi esir mevkiine düşürerek hükmetmek istiyorlar. O halde Türklerin, Türk münevverlerinin ve Türk gençlerinin hedef ve vazifeleri taayyün etmiştir: Solların bilhassa hücum noktası olan milliyetçiliğe sarılmak ve millete milli şiarı daima besleyip umumileştirmektedir” (Erkilet, 1941b:4).

Derginin hemen bir sonraki sayısında “Devlet, Ümmet ve Millet” başlığı altında bu kez Türk milletinin tanımını yapmaya çalışan Erkilet, millet tanımı hakkında net bir görüş sağlanamadıkça Türkçülük fikrinin yaşatılamayacağını savunmuştur. Ziya Gökalp’in millet tanımını okurlara özet bir şekilde tanıttıktan sonra Gökalp’in ortak din ve dilden oluşan hars kabullü tanımını eleştirmiş, ırk ve kanın milletin oluşmasında rolü olup

olmadığını sorgulamıştır. Ana dilleri Türkçe olmasına rağmen Müslüman olmayan yahut Müslüman olmalarına rağmen anadilleri Türkçeyi konuşmayan çeşitli Türk topluluklarını örnek gösteren Erkilet, bu nedenle sadece din ve dil ile sınırlı kalan hars millet tanımının doğru olmadığını belirtmiştir. Yazıda dikkat çeken bir nokta ise Erkilet’ in dönemin Hitler Almanya’sının ırk politikasını açıklar bir şekilde örnek göstermesidir. Mevcut çağda ırkların birbirine karıştıklarını ve bu nedenle saf bir ayrımın yapılamayacağını belirttiikten sonra aslında Almanya’nın da ‘Almanlaşmış’ diğer ırklardaki kişileri dışlamadığı hatta ırk koruma politikalarından hariç tuttuklarını ifade etmiştir. Almanların ırkçılıktaki amaçlarının Alman sosyokültürel yapısındaki Yahudi baskısını kaldırmak olarak özetleyen Erkilet, ‘Almanlaşmak’ kavramının arkasındaki unsur ise sadece dil ve dinden ibaret olmayan, Alman kültür kodlarını ve ahlak yapısını içeren Alman Harsı olarak tanımlamıştır. Gökalp’in hars tanımına tamamen yabancı bir millet üzerinden örnekler vererek eleştiriler yöneltmiş ve son olarak Türk milletinin tanımını şu şekilde yapmıştır:

“...Türkiye devletinin şimdiki siyasi hudutları içinde ve dışında ırk, kan ve hars cihetleriyle kendini Türk hisseden ve ırk dışında Türklüğü benimseyen her ferdin Türk milletinden addedilmesi pek ala mümkündür ve başka da çare yoktur” (Erkilet, 1941c:4).

1941 tarihli bu yazıdaki Alman örneği dikkat çekmektedir. Dönemin siyasi havasına bakıldığında; savaşın Almanya lehinde ilerlediği günlere denk gelen bu cümlelerin, toplumda yükselen Türkçü/Turancı ideolojinin ve özelde de Erkilet Paşa’nın Almanya’ya karşı duyduğu yakınlığın bir ifadesi olduğu söylenebilir. Zira Haziran 1941’de başlayan İkinci Dünya Savaşı’nda Erkilet Paşa, aynı yıl Almanya’nın doğu cephesinde bir gezi yapma fırsatı bulmuştur. Bu gezi sırasında bizzat Hitler’le de görüşmüş olan Erkilet Paşa, anılarını 1943 yılında yayınlanan “Şark Cephesinde Gördüklerim” adlı eserine aktarmıştır. Erkilet’ in, Çınaraltı’nda yaptığı Türk tanımına yine ilgili eserinde göndermeler yaptığı gözlemlenmiştir.

“... Hamdullah Suphi de otomobilin içinde bize Besarabyadaki Hristiyan Türkleri, yani Gagavuzları, anlatıyordu. Bu Türk kavminin yabancı ve Hristiyan bir ırk deryası içinde nasıl milli dilini, milli ahlak ve adetlerini yani Türklüklerini koruyabildiklerine şaşmamak kabil değil...” (Erkilet, 1943:53).

“... Her Müslüman Türk olmadığı gibi her Türk de Müslüman değildir...” (Erkilet, 1943:197).

24.sayıda bu kez Erkilet, “Milliyetçilik Neden Lazımdır?” başlığı altında milliyetçiliğin, emperyalist ve solcuların eleştirilerine rağmen neden şart olduğunu açıklamaktadır. Yazının genel analizinden yola çıkılarak üstü kapalı bir Turan göndermesinin söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak Erkilet yazısında ilk olarak milliyetçiliğin; emperyalist, istilacı ve gerici bir düşünce olmadığını belirtmiştir. Özellikle solcuların, emperyalizm ve milliyetçiliğin birbirini desteklediği iddialarına karşı çıkmış, emperyalizmin başarılı olabilmesi için öncelikle milliyetçiliğin etkisiz bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Emperyalizmi, bir milletin diğerine üstünlük kurması olarak tanımlayan Erkilet; aynı millettten farklı toplulukların birleşmesiyle kurulan imparatorlukların bu durumdan farklı olduğunu söylemiştir. “... Milli imparatorlukların temeli dilde, fikirde ve işte birliktir” diyerek milliyetçi bir toplumun izlemesi gereken yolu şu şekilde özetlemiştir:

“...Milliyetçinin gözü hiçbir kimsenin ne toprak, ne mal ve ne de varlığında değildir. Onun öz dileği öz milletini kurtulmak ve tek bir milli bayrak altında birleşmiş görmekten ibarettir. İşte milliyetçilik yani Türkçülük bunun için lazımdır” (Erkilet, 1942a:4).

Erkilet’ in dergideki Turan vurgulamalarından bir diğeri 32.sayıda “Coğrafi Türk Birliği” başlığında yer almaktadır. Yazının çıkış amacı; Erkilet’ in- 1943 yılında kitap halinde basılan -ilgili 1942 yılında da Cumhuriyet gazetesinde tefrika şeklinde yayınlanan Şark Cephesi gezisiyle ilgili yazısında yer alan bir ifadenin hatalı olduğunu bildiren bir okur mektubuna cevap vermektir. Erkilet söz konusu gezisinde Almanlar tarafından esir alınan Rusya Türklerinden 292 kişiyle, kendi anadilleriyle iletişim kurabildiklerinden bahsetmektedir. Buradaki 292 kişiyi belirtirken Kırımlı, Kafkasyalı, Kırgız, Türkistanlı Türkler vb. ifadelerinde bulunmuştur. Söz konusu hatalı bulunan nokta ise bahsi geçen tüm toplulukların Rusya idaresindeki Türkistan’a dahil olduğu, dolayısıyla ayrıyeten bir Türkistanlı Türk ifadesinin doğru olmadığıdır. Eleştiriyi yönelten kişinin Türkistanlı bir doktor olduğunu ifade eden Erkilet, öncelikle yanıtını Çınaraltı dergisinde verme nedenini doktorun derginin okuru olması olarak belirtmiştir. Doktorun dikkat çektiği noktanın doğruluğunu kabul etmekle birlikte gezide yaşanan konuşmaların tamamıyla gazeteye aktarılmasının mümkün olmadığını, üstelik söz konusu esirlerden bazılarının ‘Türkistan’danım’ ifadesini kullandıklarından yazıya aynen aktardığını ifade etmiştir (Erkilet, 1942c:4). Yazının devamında coğrafi olarak Türkistan’ın neresi olduğunu açıklamaya çalışan Erkilet, Türkistan’ın belli bir coğrafi sınır içinde yer aldığının düşünülmemesi gereken bir fikir olduğunu ileri sürer. “...Tuna’ dan Çin Seddi’ ne kadar

aramızda bizi ayıracak yabancılar bulunmayan aynı kan, aynı dil, aynı kültür, aynı tarih ve aynı din sahibi en az yetmiş milyonluk bir tek millet vücuda getiriyoruz” (Erkilet, 1942c:5).

50.sayıda “Biz Küçük Bir Millet Değiliz” başlığı altında bu kez sadece Turan ve Türkçülük vurgusu değil, İkinci Dünya Savaşı’nın gidişatı ve Türkiye’nin tavrıyla ilgili de bir analiz söz konusudur. Erkilet Paşa’nın yazısını eski bir dostuyla arasında geçen sohbeti aktarır şekilde, yalın bir üslupla ele aldığı söylenebilir. Erkilet’ in aktardığına göre arkadaşı; savaşın gidişatının yanı sıra sonrasındaki yeni dünya düzeninde özellikle küçük milletlerin zor günler geçireceğini, var olma sorunu dahi yaşayabilecekleri endişesini dile getirmektedir. Erkilet Paşa’ nın verdiği yanıtlardan dünya savaşını Türkiye için bir fırsat olarak dahi gördüğü söylenebilir. Zira Paşa, harbin şiddeti ve sonuçlarının farkında olmasına rağmen savaşın Turan ideali lehinde bir sonuç yaratma ihtimali olduğunu düşünmektedir (Erkilet, 1942d:4):

“...Ama ben o kanaattem ki bu harp, nasıl neticelenirse neticelensin bizim için hayırlı olacaktır... Çok ciddi ve nazik günler yaşadığımız ve daha çetin anlar geçireceğimiz muhakkaktır. Fakat neticede öyle büyük ve esaslı değişiklikler olacaktır ki bu dünya savaşından diri ve kuvvetli bir millet olarak çıkacağımıza haklı olarak inanmak lazımdır”

Erkilet, arkadaşının savaş sonrası küçük milletlerin geleceği için düştüğü şüpheye şu karşılığı vermektedir (Erkilet, 1942d:4):

“...Harpten sonra ne olacağını ve hangi tarafın ne gibi şartlarla galip geleceğini bilemem. Ama biz, Türkler, küçük bir millet değiliz. Bugün en az 50 milyonluk eski ve büyük bir milletiz... Kauçuktan altına, petrolden kömüre... geniş, zengin bir yurdun sahibi olan bir millet küçük olamaz. Bilakis, eski dünyanın en büyük milletlerinden biri biziz... Bir milletin değil büyük bir kısmı hatta az bir miktarı bile yabancı hüküm ve esareti altında bulunduğu müddetçe, şuurlu bir millet nasıl rahat eder ve yüzü nasıl güler?”

Yazının devamında arkadaşının belirtmesiyle kendisinin de katıldığı görüş ise; Türklerin kendi tank, gemi, uçak gibi savaşta kullanılan araçları üretecek sanayi ve tekniği yokken, bu güce sahip devletlerle nasıl mücadele edeceğidir. Erkilet, Türklerin bilim ve teknik konusunda büyük eksiklerinin olduğunu kabul etmekte ancak bunların milletlerce daha sonradan kazanılabilecek kuvvetler olduğunu savunmaktadır. Bu hususta Japonların teknik gelişmesini örnek gösteren Erkilet, ayrıca Türklerin geçmişte Bizans’tan daha üstün bir teknolojiyle İstanbul’u fethettiğini hatırlatmıştır. Erkilet’ e göre önemli olan milli şuur, milli vicdan, milli enerjidir.

“... Demek ki, ırki istidat ve seciyemiz kandan gelen bir kuvvet ve kudretimiz vardır ve bunlar terakkinin en yüksek noktalarına kadar çıkarak sulh ve medeniyet alanında en büyük işler görmemize yardım edecek temellerdir. İlim ve teknik ise kazanılarak sonradan eklenebilecek unsurlardır. Bu sebeple istikbale iman ve ümitle bakabiliriz” (Erkilet, 1942d:4).

Oldukça hassas bir dönemde savaşın sonucuyla ilgili yapılan bir değerlendirmeden Turan’a bağlanan bu fikirlerin, dönemin iç ve dış politik şartları açısından oldukça dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür.

Çınaraltı’nın 52.sayısında bu kez farklı bir Türkçülük yorumu olan Anadoluculuğu eleştiren Erkilet, “Anadoluculuğa Dair” başlıklı yazısında bu düşüncüyü temelsiz bulduğunu ifade etmiştir. Anadolu’nun, Türkiye’nin Asya’da kalan topraklarının büyük bir kısmını oluşturduğunu belirten Erkilet, Türkiye ve Anadolu’nun farklı şeyler olduğunu eklemiş, siyasi sınırla milli sınırlar arasındaki farkı vurgulamıştır. Anadolucuların ilim ve mantıktan yoksun bir düşüncüyü savunduklarını düşünen Erkilet düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (Erkilet, 1942e:4):

“... Buna göre, Anadolucu (!) bir Türkün mevcut olduğu tasavvur olunursa onun Erzurum’la Diyarbakır’ın ve Boğazlarla Marmara’nın doğu ve batı bölgelerinde kalan Türk toprakları ve Türk milletiyle ilgili olmaması icap eder. Yani bilerek bir Anadoluculuğun Trakya’yı ve Doğu vilayetlerimizi anayurttan saymaması icap eder. Halbuki buna ihtimal verilemez. Onun için Anadoluculuğun ilim ve mantıkla bir ilgisi yoktur.”

Turancı anlayışla karşıt olan Anadoluculuğu eleştirmeye devam eden Erkilet, Anadolu’ya tarih boyunca hükmeden devletleri sıraladıktan sonra Osmanlı’nın Kafkasya’daki hakimiyetine ve kaybedilen Anadolu ötesindeki topraklarla oradaki Türklere işaret etmektedir. Buradaki amacının, siyasi sınırlar haricinde olan Türklere yani Turan’a bir dikkat çekme isteği olduğu söylenebilir. Erkilet’ in yazısında kaleme aldığı bu son sözleri de kanıyı destekler niteliktedir (Erkilet, 1942e:4): “...Bir memleketin hudutları bu halde olur ve bu hudutların ötelinde 40 milyon halis Türk bulunur da hala içimizden, biz Anadolucuyuz veya Türkiyeciyiz, diyenler çıkarsa doğrusu bunlara değil kendimize acımak, hem de çok acımak icap eder”.

Erkilet’ in Çınaraltı dergisinde ele aldığı konulardan bir diğeri ise dil meselesidir. 28.sayıda “Türkçülük Programında Dil Meselesi” başlığıyla konuyu inceleyen Erkilet, Türk dili içerisindeki farklı lehçe ve şivelere dikkat çekerek söze başlamaktadır. Tuna’ dan Çin Seddi’ne kadar geniş bir coğrafyada var olan Türklerin, her ne kadar yabancılar

tarafından Kırgız, Tatar, Özbek vb. isimlendirilmiş olsa dahi özde tek bir millet olduğunu vurgulamıştır. Türklük düşmanları tarafından Türk boylarının farklı isimlerle, alfabelerle asıllarının Türk olduğunun unutturulmaya çalışıldığını söyleyen Erkilet, buna rağmen bu kadar çok boyun farklı lehçe ve şivelere sahip olmasını gayet olağan bulmaktadır (Erkilet, 1942b:4). Farklı lehçelerin konuşma dilinde gayet tabii olduğunu savunmakla birlikte Erkilet’ in vurguladığı nokta; Türk aydınlarının eğitimde kullandıkları dilin, tek bir şive olması gerektiğidir. Bu noktada İstanbul şivesinin uygun olduğunu belirten Erkilet, “...bir milletin okuma ve yazma dili ile halkın konuştuğu lehçelerden almak ve aydınların dili halkın sözlerine yaklaşmak mecburiyetindedir. Tahsil dili ancak bu sayede milli hüviyetini muhafaza ederek gelişir” ifadelerini kullanmıştır (Erkilet ,1942b:4).

Çınaraltı çatısı altında analiz edilmeye çalışılan Erkilet imzalı yazılardan yola çıkarak, imza sahibinin Türkçülük ideolojisinin en merkezinde Turan birliğini gördüğü söylenebilir. Analiz kapsamında başvuru alan “Şark Cephesinde Gördüklerim” adlı eserinden verilen anekdotlar da göz önüne alındığında Erkilet için Turan’ın vazgeçilmez bir fikir olduğu ileri sürülebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya idaresindeki Türk devletlerini yakından takip etmeye çalıştığı ve savaşın Turan için önemli olduğu söylemleri, yazılarında görülmektedir.

“Türk milletinin nihayet kurtularak ve birleşerek bir gün dünyada sağlam bir terakki ve barış amili olacağına şüphe etmemeliyiz... Elverir ki, kendimizin doğru ve haklı bir davamız olduğuna yine kendimiz inanalım ve milli davamızı benimseyerek kazanmaya çalışalım” (Erkilet, 1942d:4)

sözlerinden Erkilet’ in, Turan fikrine olan inancı ve bağlılığının ne kadar güçlü olduğu anlaşılabılır. Bu noktada; Erkilet ve Atsız’ın, Turan fikri merkezinde ortak bir çizgide yer aldıklarını söylemek mümkündür. İki yazar da Turan’ı, Türkçülük için bir şart ve vazgeçilmez fikir olarak görmekle birlikte eğitim, dil vb. çeşitli alanlarda bu fikir üzerinden adımlar atılması gerektiğini savunmaktadırlar. Erkilet’ in İstanbul şivesi konusundaki fikirleri ise Gaspıralı ile aynı çizgide bulunmaktadır. Aydın dili için İstanbul şivesini öngören Gaspıralı’ nın “dilde, fikirde, işte birlik” parolası, Çınaraltı’ nın da sloganı olmuştur. Bu nedenler Erkilet’ in dil konusundaki tavrının, derginin genel dil düşüncesine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Emekli General Erkilet Paşa, Çınaraltı’nda dünyanın çok hassas günler yaşadığı bir dönemde yazılar kaleme almıştır. Özellikle savaşın Almanya lehine seyrettiği günlerde yaptığı Şark cephesi gezisi, gezinin

gözlem ve düşüncelerini yazılara aktarması ve daima Turan vurgusu yapması dikkat çekmektedir. Erkilet' in yazılarından yola çıkıldığında; zihninde Tuna'dan Çin Seddi' ne geniş bir Türk coğrafyası, Türkçülük ideolojisi ve bu ideolojinin merkezinde vazgeçilmez bir Turan'ın yer aldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Cumhuriyet'in Tek Partili yıllarında toplumsal yaşamda hissedilen otoriter uygulamaların, hemen her alanda olduğu gibi basın-yayın faaliyetleri üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur. Milli mücadele yıllarında gazete ve dergi basımları açısından çeşitlilik gözlemlenebilirken, 1923 sonrasında kademeli olarak yükselen bir baskının olduğu söylenebilir. Özellikle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile birlikte Kemalist ideolojiye karşıt olan dergi ve gazetelerin kapatıldığı bilinmektedir. Bu noktada 1925 yılı ve sonrasında; özellikle İslamcı ve Sosyalist düşünce akımları üzerinde daha ciddi bir kontrol mekanizmasının işlediği ileri sürülebilir. 1930'lu yıllarda çıkarılan basın kanunları, oluşturulan çeşitli kurumlar ve basın-yayın hususunda getirilen düzenlemelerle yayın hayatı üzerinde Kemalist ideolojinin gölgesinin daha fazla hissedildiği ileri sürülebilir. Bu nedenle, CHF'nin basın üzerindeki uygulamalarını, basını tek sesli hale getirmek ve muhalefeti engellemeye çalışmak şeklinde yorumlayan düşüncelere rastlanmaktadır. Tek partili yıllarda çok partili hayat denemelerinin yapılması, farklı siyasi çizgilerde dergi ve gazetelerin yayınlanmış olması dönemin demokrasi yolundaki önemli gelişmeleri arasında yer almasına rağmen, genel anlamda basın-yayın üzerindeki uygulama ve düzenlemeler, açılan siyasi partilerin kısa ömürlü olmaları ve 30'lu yıllarla birlikte CHP'nin ülke yönetiminde neredeyse tamamen tek kuvvet haline gelmiş olması gibi durumlar ilgili dönemin otoriter özellikler taşıdığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak otoriter bir yönetim ortamında Kemalist ideolojiden farklı siyasi düşüncelerin yaşayabilmiş olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Çalışma hipotezi sonucunda; ilgili dönemde, resmi milliyetçilik anlayışıyla farklılaşan Türkçülük yorumlarının, Sosyalist hareketlerin ve nispeten daha sessiz görünmüş olsa da İslamcı düşüncelerin varlığı tespit edilmiştir. Bu akımların toplumsal hayata doğrudan tesir edebildiklerinin göstergesi ise yayınlanan fikir dergileri olmuştur. Çalışma kapsamında sol düşünce için Kadro dergisi, İslamcı düşünce için Ağaç dergisi ve farklı bir milliyetçilik yorumu niteliğindeki Çınaraltı dergisi seçilmiştir. Dergilerde ağırlıkları hissedilen dörder yazar üzerinden yapılmaya çalışılan analizlerde; dergilerin, üzerinde bulundukları fikirleri temsil güçlerinin yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen sonuçlardan bir diğeri, nitelik ve nicelik bakımından ilgili yıllardaki fikir dergilerinin çokluğu olmuştur. Dolayısıyla her ne kadar otoriter özellikler taşıyan bir dönem olsa da,

farklı siyasi zihinlerin fikir dergileriyle kendilerini gösterebildikleri yorumu yapılabilir. Ayrıca tek partili yıllarda hitap edilen okuyucu kitlesinin siyasal kimliklere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ulaşılan bir başka sonuç ise, dergilerin yayın hayatına başlarken karşılaştıkları maddi zorluklar ve yayın izni gibi aşamalar olduğudur. Başlangıçta karşılaşılan zorluklarla birlikte uzun ömürlü olmak isteyen dergilerin, resmi ideolojiyle ters düşmemeye dikkat ettiği söylenebilir. Bu noktada; Kadro dergisinin üç yıllık yayın hayatı boyunca dönem dönem suçlamaları reddeden türde yazılar kaleme almış olması ve Çınaraltı'nın özellikle yönetimle ılımlı bir ilişki yürütebilmek için sık sık İnönü'nün hitaplarını yayınlaması ancak 1944 olaylarında sessizliğini koruması örnek gösterilebilir.

Çalışma ile ulaşılan sonuçlardan hareketle; siyasi akımların Osmanlı Devleti'ndeki ortaya çıkışlarından itibaren Cumhuriyet'in ilk yıllarına nasıl tesir ettikleri incelenebilmiş, tek partili yılların siyasi görünümü ve basın-yayın üzerindeki etkisi gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında seçilen dergilerin; Sosyalizm, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerini yaşadıkları yıllarda temsil edebildiklerine ve bu temsilde dergi yazarlarının donanımlarının önemli ölçüde etkili olduğu belirlenmiştir.

Buradan hareketle; Kadro, Ağaç ve Çınaraltı dergilerinin yalnızca yayınlandıkları dönemde değil sonrasında gelecek olan siyasi hareketlere ve fikir dergilerine yol açtıkları söylenebilir. Zira Kadro dergisi, yıllardır literatürde hem bir fikir dergisi hem bir fikir hareketi olarak açıklanmaya çalışılmış, Türkiye'de sol düşünce çalışmalarından başvurulması gereken kaynaklar arasında yer almıştır. Ağaç dergisi, Necip Fazıl merkezinde İslamcı düşüncenin aktif siyasetle birlikte fikir dergilerinde de bariz bir şekilde yer almadığı bir dönemde yayınlanmıştır. Bu noktada derginin, Büyük Doğu gibi önemli İslamcı fikir dergilerine bir yol açtığını söylemek mümkündür. Resmi milliyetçilik yorumundan farklı bir çizgide yer alan ancak devrindeki diğer Türkçü dergilere göre daha ılımlı bir milliyetçilik profili çizen Çınaraltı'nın ise, barındırdığı dini motiflerle birlikte Milliyetçi-Muhafazakar düşüncenin gelişiminde rol aldığı söylenebilir. Dolayısıyla çalışma kapsamında analiz edilen dergilerin, otoriter bir ortamda, fikir dergiciliğinin dönemi okuma ve anlama işlevini yerine getirebildiklerini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acun, Fatma (2010), “Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi”, Editör: Fatma Acun, 11.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ağaç (1936a), “Okuyucuya Mahrem Birkaç Söz”, S1, 14 Mart 1936.
- Ağaç (1936b), “Aktüalite: Gaip Aranıyor”, S10, 6 Haziran 1936, ss.16.
- Akçura, Yusuf (2018), “Türkçülüğün Tarihi”, Hazırlayan: Erol Kılınç, 6.Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ak, Gökhan (2015), “Kemalizm’de Laiklik-İslam Birlikteliğinin Milliyetçilik Üzerinden Düalist Akdi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (3), ss.571-606.
- Alpkaya, Faruk (2002), “Rıza Nur”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.374-377.
- Alver, Köksal (2013), “Sosyolojik Açıdan Anadoluculuk”, *Selçuk İletişim*, 3 (3), ss.166-169.
- Arıkan, Zeki (1999), “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, ss.261-281.
- Arslan, Cumhur (2002), “Çınaraltı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Milliyetçilik*, C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.579-583.
- Aslan, İlker (2020), “1930’lar Türkiye’sinin Kültürel Hareketlerine Genel Bir Bakış: Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç Dergisi Örneği”, *İmgelem*, 4 (6), ss.107-130.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2005), “Nutuk 1919-1927”, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Atsız, Hüseyin Nihal (1992a), “Atsız Makaleler 1”, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul.
- Atsız, Hüseyin Nihal (1992b), “Atsız Makaleler 3”, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul.
- Atsız, Hüseyin Nihal (2011), “Türk Ülküsü”, 20.Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1932a), “Pesimist”, *Kadro*, S1, Ocak 1932, ss.2-5.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1932b), “İnkılap Heyecanı”, *Kadro*, S2, Şubat 1932, ss.5-8.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1987), “Suyu Arayan Adam”, 8.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Ayvazoglu, Bekir (2002), “Tanrıdağ’dan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Milliyetçilik*, C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.541-578.
- Bakırezer, Güven (2002), “Nihal Atsız”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Milliyetçilik* C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.352-357.
- Bengi, Hilmi (2000), “Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak: Hüseyin Cahit Yalçın”, 1.Baskı, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Bostancı, Naci (1990), “Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Cebesoy, Ali Fuat (2007), “Siyasi Hatıralar: Büyük Zaferden Lozan’a Lozan’dan Cumhuriyet’e Cilt1-2”, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, 2.Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.
- Çalen, Mehmet Kaan (2017), “Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük”, 2.Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çalık, Mustafa (1991), “Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketinin Kaynakları ve Gelişimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çavdar, Tevfik (2007), “İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler, Babıali’den Geriye Ne Kaldı?”, 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çetin, Bayram (2020), “Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi (1920-1940) Anadolu Coğrafya Literatürü ve Genel Özellikleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, (74), ss.61-74.
- Çınaraltı (1942), “Toptan Cevap”, C3, S62, 28 İkinci teşrin 1942, ss.4.
- Çiçek, Ömer (2019), “Nurettin Topçu’nun Sosyal Değişme Yaklaşımının Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çilliler, Yavuz (2015), “Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, ss. 45-65.
- Çoban, Funda (2015), “İslamcılığın Fikri Taşıyıcısı Olarak Türkiye Siyasi Hayatında Necip Fazıl”, *Mülkiye Dergisi*, 39 (3) , ss.59-88 .
- Demir, Vedat (1994), “Basın Tarihimizde Kanunla Kurulan Bir Mecburi Meslek Kuruluşu ‘Türk Basın Birliği’”, *Marmara İletişim Dergisi* , 8 (8) , ss.231-248 .
- Demiralp, Oğuz (2002), “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Modernleşme ve Batıcılık*, C3, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.24-35.

- Demirel, Ali (2013), “Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)”, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Derin, Ozan Ekin (2016), “Kadro Hareketi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Bağlamındaki Politik Pratiği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Donbay, Ali (2009), “Orhan Seyfi Orhon: Hayatı, Gazeteciliği, Fikri ve Edebi Şahsiyeti, Eserleri”, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Döğər, Cevher (2014), “Çınaraltı Dergisinin SistematiK Analizi ve Türk Edebiyatındaki Yeri/Önemi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Duran, Burhanettin, Aydın, Cemil, Koçyiğit, Demet (2016), “Modern İslamcılık Düşüncesinin Rakip Oksidentalizmleri: Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu’da Hristiyanlık, Batı ve Çağdaşlık Anlayışı”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* , (7) , ss.307-335.
- Durmuş, Gökhan (2016),“ Çınaraltı’nın Faaliyet Sahası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (34) , ss.97-115.
- Dursun, Davut (2018), “Türkiye’nin Siyasal Hayatı”, 1.Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1941a), “İdeale Doğru”, *Çınaraltı*, C1, S2, 16 Ağustos 1941, ss.4.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1941b), “Milliyetçiliğe Kimler ve Niçin Muhalefet Ederler?”, *Çınaraltı*, C1, S8, 27 Eylül 1941, ss.4.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1941c), “Devlet, Ümmet ve Millet”, *Çınaraltı*, C1, S8, 27 Eylül 1941, ss.4.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1942a), “Milliyetçilik Neden Lazımdır?”, *Çınaraltı*, C1, S24, 17 İkinci kanun 1942, ss.4.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1942b), “Türkçülük Programında Dil Meselesi”, *Çınaraltı*, C2, S28, 14 Şubat 1942, ss.4-5.
- Erkilet Hüseyin Hüsnü Emir (1942c), “ Coğrafi Türk Birliği”, *Çınaraltı*, C2, S2, 14 Mart 1942, ss.4-5.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1942d), “Biz Küçük Bir Millet Değiliz”, *Çınaraltı*, C2, S50, 5 Eylül 1942, ss.4.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1942e), “Anadoluculuğa Dair”, *Çınaraltı*, C2, S52, 19 Eylül 1942, ss.4.

- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir (1943), “Şark Cephesinde Gördüklerim”, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Eroğlu, Hamza (1990), Türk İnkılap Tarihi, 1.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- Ersanlı, Büşra (2002), “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Milliyetçilik*, C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.800-810.
- Ertan, Temuçin Faik. (2007), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik”, *Atatürk Yolu Dergisi* , 10 (39) , ss.409-423 .
- Evsile, Mehmet (1999), “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri’ nin Konular İndeksi”, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Gökalp, Ziya (2018), “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”, 1.Basım, Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Heywood, Andrew (2007), “Siyasi İdeolojiler”, Çevirmenler: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Yayına Hazırlayan: Buğra Kalkan, 1.Basım, Adres Yayınları, Ankara.
- Hisar, Abdülhak Şinasi (2008), “Fahim Bey ve Biz”, 3.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İhtiyar, Bilgehan (2018), “Türkiye’de Fikir Sanat Dergiciliği: İlk Dönem Hareket Dergisi Örneği “, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* , (31) , ss.188-203 .
- İnalcık, Halil (2018), “İmparatorluktan Cumhuriyete”, 1.Baskı, Kronik Kitap, İstanbul.
- İnalcık, Halil (2019), “Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-4 :Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet”, 7.Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İpek, Gökтуğ (2018), “Basında İrkçılık-Turancılık Davası”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 67, ss.51-72.
- Kabacalı, Alpay (2000), “Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın”, 1.Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kadro (1933), “Gazi Hazretlerinin Kadro’ ya İltifatları”, S22, 22 Teşrinievvel 1933.
- Kakışım, Can (2016), “Nihal Atsız’ın Kemalizm Eleştirisi ve Bu Eleştirinin Nedensel Çözümlemesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, ss. 2624 – 2639.
- Kakışım, Can (2018), “Tarihsel Kökenleri ve Oluşum Koşullarıyla Türk Milliyetçiliğinde Farklı Yollar: Resmî Milliyetçilik, İrkçi Türkçülük Ve Türk-İslam Düşüncesi”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* , 3 (1) , ss.219-231 .

- Kara, Hüseyin (2017), “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 9 (19) , ss.111-136 .
- Kara, İsmail (1986), “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler 1”, Risale Basın Yayın, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003), “Ankara”, 19.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2007), “ Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980”, 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Karpat, Kemal H. (2017a), “Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri”, 1.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2017b), “Türk Demokrasi Tarihi”, 8.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Murat (2007), “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007 (16) , ss.113-140 .
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936a), “Adımız”, *Ağaç*, S1, 14 Mart 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936b), “Kitap-Gazete-Mecmua: Bizde-Dışarda”, *Ağaç*, S1, 14 Mart 1936, ss.12.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936c), “Allahsız Dünya”, *Ağaç*, S2, 21 Mart 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936d), “Aktüalite: Fotoğraf Sergisi”, *Ağaç*, S2, 21 Mart 1936, ss.15.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936e), “Fil Dişi Kule”, *Ağaç*, S3, 28 Mart 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936f), “Manzara”, *Ağaç*, S4, 4 Nisan 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936g), “Manzara 2- Türk Orta Çağ Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, S5, 11 Nisan 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936h), “Manzara 3- Tanzimat Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, S6, 18 Nisan 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936ı), “Manzara 4- Dünya Harbine Gelinceye Kadar Tanzimat Sonrası Türk Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, S7, 16 Mayıs 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936i), “Manzara 5- Büyük Harp Sonrası Türk Sanatkar ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, S8, 23 Mayıs 1936, ss.1-3.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936j), “Manzara 6- Bugün ve Netice”, *Ağaç*, S9, 30 Mayıs 1936, ss.1.

- Kısakürek, Necip Fazıl (1936k), “Manzarayı Kapatırken”, *Ağaç*, S10, 6 Haziran 1936, ss.1.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936l), “Ahlakımız”, *Ağaç*, S12, 20 Haziran 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936m), “Ahlakımıza Ait Birkaç Çizgi”, *Ağaç*, S13, 27 Haziran 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936n), “Ahlakımıza Ait Son ve Birkaç Çizgi”, *Ağaç*, S14, 4 Temmuz 1936, ss.3-4.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936o), “İleri Geri”, *Ağaç*, S16, 25 Temmuz 1936, ss.1-2.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1936ö), “Kendimize Dair”, *Ağaç*, S17, 29 Ağustos 1936, ss.3.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2001), “Babıali”, 9.Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2010), “O ve Ben”, 28.Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kızılkaya, Ahmet (2016), “Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 5, Yıl 5, Sayı 12, ss.85-95.
- Koç, Emel (2019), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Felsefe ve Fikir Dergileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 62, ss.814-821
- Koçak, Cemil (2015), “Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)”, Cilt 1, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Cemil (2011), “Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler”, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, Orhan (2020), “Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi”, 1.Baskı, Pozitif Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, Tuğrul (2014), “Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluçuluk: Tipoloji ve Kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Lewis, Bernard (2014), “Modern Türkiye’nin Doğuşu”, Çeviri: Boğaç Babür Turna, 7.Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Mazıca, Nurşen (1996), “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 5 (18), ss.131-154.
- Oğuzhan, Esra (2009), “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 1 (1) , ss.106-122
- Orhon, Orhan Seyfi (1942a), “Medeniyet ve Hars”, *Çınaraltı*, C1, S25, 24 İkinci kanun 1942, ss.3.
- Orhon, Orhan Seyfi (1942b), “Milli Şefi Dinlerken”, *Çınaraltı*, C2, S35, 23 Mayıs 1942.

- Orhon, Orhan Seyfi (1942c), “Türkçülük ve Din”, *Çınaraltı*, C2, S39, 20 Haziran 1942.
- Orhon, Orhan Seyfi (1942d), “Dil Meselesi”, *Çınaraltı*, C2, S43, 18 Temmuz 1942.
- Orhon, Orhan Seyfi (1942e), “Türkçülüğün Amentüsü”, *Çınaraltı*, C2, S47, 15 Ağustos 1942.
- Orhon, Orhan Seyfi (1942f), “Anadoluculuk”, *Çınaraltı*, C2, S51, 12 Eylül 1942.
- Orhon, Orhan Seyfi (1943a), “Türkçülük inkılapçı bir fikirdir...”, *Çınaraltı*, C3, S74, 20 Şubat 1943.
- Orhon, Orhan Seyfi (1943b), “Hayır, ırkçı değilim! Olmadım ve olmam da!..”, *Çınaraltı*, C3, S76, 6 Mart 1943.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1941), “Türk Edebiyatı Nasıl ve Niçin Bir Buhran Geçiriyor?”, *Çınaraltı*, C1, S1, 9 Ağustos 1941, ss.13.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1942a), “Kuvayı Milliyeciler Ruhu”, *Çınaraltı*, C2, S36, 30 Mayıs 1942.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1942b), “Biz Türk’üz! Türkçüyüz!”, *Çınaraltı*, C2, S46, 8 Ağustos 1942.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1942c), “Türk’e Doğru”, *Çınaraltı*, C2, S48, 22 Ağustos 1942.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1942d), “Milli Adalet”, *Çınaraltı*, C3, S66, 26 Birinci kanun 1942.
- Ortaylı, İlber (2004), “Osmanlı Barışı”, Hazırlayan: Mustafa Armağan, Da Yayıncılık, İstanbul.
- Önal, Mehmet (1986), “Yusuf Ziya Ortaç”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özdenören, Rasim (2005), “Necip Fazıl Kısakürek”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: *İslamcılık*, C6, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztekin, Ahmet (1994), “Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü”, *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı 5, ss.137-144.
- Öztekin, Hülya (2018), “1944 Irkçılık - Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar . Selçuk İletişim” , 11 (1) , ss.212-236.
- Sağlam, Serdar (2019), “İsmail Gaspıralı’ da Millet ve Milliyetçilik”, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 8, Sayı 24, ss.437-457.
- Soysal, Gün (2002), “Zeki Velidi Togan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Milliyetçilik*, C4, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.488-495.

- Sulu, Nejla (2009), “Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Kadro Ve Ülkü Dergilerinin Temsiliyeti ve İşlevleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, Köksal (2000), “ Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, *Bilgi* (3), Sayı 2, ss. 63-80.
- Şentürk, Ayşegül (2016), “1931 Matbuat Kanunu’ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* , 30 (1), ss.199-230.
- Şıvgın, Hale (1998), “Atatürk ve Türk Kadın Hakları”, *Erdem Dergi*, Cilt 11, Sayı 31, ss.245-258.
- “Takrir-i Sükun Kanunu”, sayı 87, 4 Mart 1341,
- Talay, Birsen (2001), “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Kemalizm*, C2, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.430-441.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2017), “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”, 34.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Taş, Kemalettin, Göksüçukur, Betül (2019), “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 22 (56) , ss.463-488.
- Taştan, Yahya Kemal (2012), “Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (2) , ss.1-99 .
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim (2007), “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: Sol*, C8, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.600-619.
- Temur, Haydar (2017), “Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri”, *Atatürk Yolu Dergisi* , 15 (60) , ss.233-276.
- Tevetoğlu, Fethi (1967), “Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler”, 1.Baskı, Ankara.
- Tunaya, Tarık Zafer (2004), “Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri”, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (2007), “İslamcılık Akımı”, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (2010), “Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 2: Mütareke Dönemi”, 4.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Tunçay, Mete (2009a), “Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutîyetin Birikimi: Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce”, 8.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, Mete (2009b), “Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925”, Cilt 1, 1.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Turan, Murat (2020), “Türkiye’de Kemalist Basının Gelişim Aşamaları ve Birinci Basın Kongresi (1935)”, *Belgi Dergisi*, C.II, Sayı 20 , ss.2511-2535 .
- “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, 1353, 3 Kasım 1928.
- Türkeş, Mustafa (1999), “Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)”, 1.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Türkmen, İsmet (2019), “The Times Gazetesi’ne Göre Hatay’ın Anavatana Katılması (1938-1939)”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, ss.351-362.
- Türkmenoğlu, Mehmet Ali (2019) , “Osmanlı Devletini Kurtarma Planı: Osmanlıcılık”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/2 (Ağustos-2019), ss.408-427.
- Türkölmez, Onur (2014), “Dindar Milliyetçiliği Kavramı ve Türkiye’de Dindar Milliyetçiliği”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1) , ss.35-56 .
- Tonga, Necati (2004), “Çınaraltı Dergisi Etrafında Oluşan Edebi Muhit”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tonga, Necati (2012), “İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı”, *Değirmen Yüzyılın Dergileri 1900-2000 Özel Sayısı*, S.29-30-31, Ocak-Haziran, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/necati_tonga_akbaba_cinaralti.pdf, s.62-75.
- Topçu, Nurettin (1978), “Milliyetçiliğimizin Esasları”, Dergah Yayınları.
- Toprak, Zafer (1984), “Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı: Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)”, Gelişim Yayınları, https://www.academia.edu/16078741/T%C3%BCrkiyede_Fikir_Dergicili%C4%9Finin_Y%C3%BCz_Y%C4%B1%C4%B1.
- Topuz, Hıfzı (2018), “İkinci Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi”, 8.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Torun, Aytül (2014), “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basında Türkiye İşçileri Üzerine Değerlendirmeler”, *Erciyes İletişim Dergisi* , 3 (4) , ss.42-64 .
- Tör, Vedat Nedim (1980), “Kemalizmin Dramı”, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Tunç, Mustafa Şekip (1936a), “Aksiyon”, *Ağaç*, S3, 28 Mart 1936, ss.2-3.

- Uyanık, Ercan, Çam, İrfan Davut (2014), “Arap Elifbasından Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Garpcı Söylemler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , 14 (29) , ss.189-221.
- Uzun, Turgay (2010), “ Siyasal Partiler ve Türkiye”, *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler*, Editör: Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara.
- Uzun, Turgay(2018), “Milli Kuruluş Savaşı Sürecinde Anadolu’da Siyasal Yapı ve Milliyetçi Hareket”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* , 3 (1) , ss.491-505
- Ülken, Hilmi Ziya (2018), “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi”, 14.Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yalvar, Cihan(2017), “Türk Dünyasının Sönmeyen Ateşi: İsmail Gaspıralı Bey (1851-1914)”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* , 1 (2) , ss.87-116
- Yapar Gönenç, Aslı (2012), “Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki Ayrım”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0 (22).
- Yapar Gönenç, Aslı (2011), “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0 (29).
- Yıldız, Yakup (2013), “Mustafa Şekip Tunç’un Türk Muhafazakâr Düşüncesine Etkisi”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* , 10 (38) , ss.127-159 .
- Yılmaz, Sabri (2018), “Bir Kültür Tarihi Çalışması: Kadro Dergisi ve Kadrocular”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yücel, Gökberk, Bölükbaşı, Yusuf Ziya (2019), “Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 İrkçılık-Turancılık Davası”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* , 1 (2) , ss.5-34 .
- <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi>, 26.01.2021.
- <https://ata.msb.gov.tr/Genel/icerik/huseyin-husnu-emir-erkilet>, 28.05.2021.
- <https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi>, 01.11. 2020.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisar-abdulkhak-sinasi>, 09.06.2021
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/tunc-mustafa-sekip>, 09.06.2021
- <https://sozluk.gov.tr/>, 27.03.2021
- “1881 Sayılı Matbuat Kanunu”, Resmi Gazete, 1867, 8 Ağustos 1931.

ÖZGEÇMİŞ

Hilal Bektaş, 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2018 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.